

VIGILIA

1978
november

NYÍRI TAMÁS
REMÉNY VAGY HALÁL?

RUSZTHY ÉVA
A HALÁL ÉLMÉNYE

SÍKI GÉZA
PAPI SORS '78

SAÁD BÉLA: **Emlékezés Czapik Gyulára (II.)**

LEV TOLSZTOJ: **Mindennapra**

MEDVIGY MIHÁLY: **Korunk képzőművészetének múzeuma
a Vatikánban**

PILINSZKY JÁNOS: **Ország h Lili búcsúztatója**

NAGYMIHÁLYI GÉZA: **Ikon és humánium**

REISINGER JÁNOS: **„Halál helyett világosság”**

KOPPÁNY JÁNOS: **Agónia (elbeszélés)**

HABÁN MIHÁLY, PARDI ANNA és SZABÓ IRMA **versei**

A budai oroszán (Síki Géza) — Gyulafehérvári madrigálok (R. L.) — A népi hitélet
enciklopédiája (Niedermüller Péter) — **Harc Bartókért** (R. L.) — A Veszprémi Egyház-
megyei Gyűjtemény (S. Gy.) — Tájékoztató

Précis: français, deutsch, english

11

Ára 12 Ft

NYÍRI TAMÁS	Remény vagy halál? — — — — —	721
RUSZTHY ÉVA	A halál élménye — — — — —	729
SAAD RÉLA	Emlékezés Czapik Gyulára (II. rész) — — — — —	737
MEDVIGY MIHÁLY	Korunk képzőművészetének múzeuma a Vatikánban —	747
HABÁN MIHÁLY	Ütközben kiásott verstorzó, Intés, Ómagyar Mária- -siralom, Hajdani ébresztés emléke (versek) — — — —	750
NAGYMIHÁLYI GÉZA	Ikon és humánium — — — — —	752
PARDI ANNA	Három motívum (vers) — — — — —	754
SIKI GEZA	Papi sors '78 — — — — —	755
SZABÓ IRMA	A professzor, Kötetlen rabság, Lüttichi Szent Julianna (versek) — — — — —	763
REISINGER JÁNOS	„Ha'ál helyett világosság” Lev Tolsztoj: Iván Iljics halála — — — — —	765
TOLSZTOJ, LEV	Mindennapra (fordította Balázs Katalin) — — — — —	771
KOPPÁNY JÁNOS	Agónia (elbeszélés) — — — — —	776

NAPLÓ

Pilinszky János: Ország hili búcsúztatója — 780; *Siki Géza*: A Budai oroszlán — 781; *R. L.*: Gyulafehérvári madrigálok — 783; *Niedermüller Péter*: A népi hitélet enciklopédiája — 784; *R. L.*: Harc Bartókért — 785; *S. Gy.*: A veszprémi egyházmegyei gyűjtemény — 786; *Tájékozódás* — 787; *Idegen nyelvű tartalomjegyzék* — 789.

Felelős szerkesztő: DOROMBY KAROLY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és Kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 137-438. 173-933. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111 Terjeszt. előfizetési és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37 343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultura Konyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 11.80 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultura 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 12.— Ft. Előfizetés: egy évre 140.— Ft, félévre: 70.— Ft, negyed-évre 35.— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042-6024

REMÉNY VAGY HALÁL?

Az ember kapcsolata a jövővel és a múlttal legjellegzetesebb és legrejtélyesebb tulajdonságainak egyike. A jelennek él az összes többi élőlény, még akkor is, ha bizonyos értelemben előlegezi a jövőt(1). Velük ellentétben az ember nemcsak emlékezik, nemcsak megőrzi és felidézi, újra átéli a múltban tapasztalt dolgok mozzanatait, hanem képzeletében eltervezi a jövőt, előzetesen dönt a később bekövetkezendő eseményekről (2). A görög mitológiában az Epimétheusz, a „csupán utólag okuló”, „meggondolatlan” és Prométheusz, az „előre tudó” és „előre gondolkodó” név azt sugallja, hogy az ember sajátos létmódjához ugyanolyan mértékben hozzátartozik a jövő, mint a múlt és a jelen. Attól az „eltávolodástól” vagy „elfogulatlanságtól”, mellyel környezetével szemben viseltetik, a jövő iránti érzéke sem választható el. Képes arra, hogy a jelentől különböző, később beálló eseményként fogadja el a jövőt, mivel érdektelenül, a közvetlen környezet nyomása alól függetlenül tudja szemlélni a dolgokat, nem pedig csupán úgy, mint ösztöneinek lehetséges tárgyait. Végtelen nyitottsága — ebben gyökerezik tapasztalatainknak objektivitása — felnyitja szemét a jövő kategóriájára, a még nem jelenlévőre, a mostaniak után bekövetkezendőre — egyébként ugyanígy a múltra, a már nem jelenvalóra is.

A jövő két arca

Az ember természetével ellenkezik, hogy pusztán a mának éljen. Sosem tudja teljesen elfojtani a jövő kérdését, érdeklődése alapján véve a jövőndőre összpontosul. S ez érthető is, hiszen magának kell megvalósítania egzisztenciáját, mesterséges világot alkotva maga körül, amely — legalábbis ideiglenesen — megélhetést nyújt neki. A jövőre irányuló törekvése készíti a kultúra világának építésére, melynek feltétele, hogy átfogóan tájékozódjék a világról. Tervei, a későbbi cselekvés idejét és módját meghatározó elgondolásai a dolgok szabályszerű összefüggéseinek az ismeretére épülnek; oly tudásra, mely sejteti, hogy a jelenlegi helyzet hová fog vezetni. Nem támaszthat azonban prófétai igényeket, mivel a dolgok mostani állásából — az emberi tudomány óriási eredményei ellenére — csupán a jövő elenyésző hányada következtethető ki egyértelműen. Nem a meteorológusok, hanem a valóság természetének rovására irandó az időjárás előrejelzések pontatlansága. A jövő lényegét az „új” fogalma határozza meg: az eddigiekhez többletként járul, további, ez ideig nem ismert események és jelenségek, melyek gyakran meghiúsítják várakozásainkat, olykor pedig váratlan, szerencsés fordulattal ajándékozzák meg életünket. Erre a majdan bekövetkezendő kedvező fordulatra vár a remény. Kihegyezve: akkor fordulunk a reményhez, amikor elbúcsúzunk a számítástól. Álmainkban és látomásainkban azonban általában együttműködik valamiként a remény és a józan mérlegelés. A remény bizalmat ébreszt, életrevalóvá tesz, szárnyakat ad az ésszerű kalkulációnak, s egyre-másra új feladat elé állít. Ugyanakkor a jövő legalaposabb és legkörelyteltebb mérlegelése is becslés csupán, megközelítő eredményei sosem teljesen pontosak, úgyhogy továbbra sem veszi el szerepét a remény és a félelem.

A jövőnek varázslatos ereje van; valósággal megbabonázza elménket. Ragyogó képei arról győznek meg, hogy ezentúl minden másképp lesz. Minthogy ösztöneink sosem elégülnek ki végérvényesen, erőt vesz a fantázián is. A tudat alatti vágyálmokból táplálkozó ábrándok már a serdülés előtt fellépnek, és gyakran életünk végéig elkísérnek. Előreszaladnak a jövőbe, kárpótlást várva tőle mindazért, amit megtagad a jelen. A képzelőerő éppoly titkos rokonságban van az „újjal”, mint a jövő; vágyálmainkban és tervezgetéseinkben leli meg korlátlan uralmának a birodalmát. Voltaképpen képzeletünk zabolátlansága szüli az elbi-

zakodottságot is. A reménytől megifjodik az ember, az elbizakodott ellenben infantilis lesz; abban a képzelgésben él, hogy már elérte azt, ami még nincs itt. *Szent Ágoston* szerint *perversa securitas*, természetellenes biztonság az elbizakodottság (Sermones 87,8). A beteljesülés elferdült előlegezésével mértéktelen biztonságigényének enged az ember, hibásan mérve föl körülményeit. Ellenkező végletbe esik az, aki a kudarcot könyveli el úgy, mintha már bekövetkezett volna. A rossz tapasztalatok balsejtelmekkel gyötörnek és kétségbeesésbe hajszolnak. A reményvesztettség gyökere a hét főbűn egyike, az *acedia*, a jóra való restség, helyesebb fordításban a „világ szomorúsága”, a *tristitia saeculi*; erről írja *Szent Pál*, hogy a „halálba visz” (2Kor 7,10).

Bár az ígéretes jövőben való bizakodás nélkülözhetetlen az embernek, az ókori görögök oktalanságnak tekintették, *Pandóra* átkos ajándékának tartották a reményt. *Hésziodosz* — nem teljesen vitathatatlan — elbeszélésében *Zeusz* egy bajokkal teli szelencével küldte az első nőt, *Pandorát* a Földre. Az emberi nem azelőtt ment volt a fáradozástól, a betegségektől és a haláltól. Amikor *Pandóra* felnyitotta az edény tetejét, mindenfelé szerteszédtek a bajok, szomorú gondokat okozva az embereknek. A helyes előrelátás, az *elpisz* azonban a dobozban maradt, mivel *Pandóra* elhamarkodottan rázárta fedelét. Nem kétséges tehát, hogy *Hésziodosz* a bajok közé sorolja a reményt (Opera 80,88). Hasonlóképpen vélekedik *Aiszkhülosz* is (*Prometheus* 248), *Platón* pedig kétséges és veszedelmes adománynak mondja. Aki sok igazságtalanságot fedez fel múltjában, az „féltelmek és szomorúságok között éli tovább életét” (*dzé meta kakész elpidosz*). Aki viszont semmi igazságtalanságot sem talál magában, azt az „öregséget dajkáló reménység kíséri” (*Politeia* 331 a). Bár a görög szellemtörténetben hovatovább érvényre jutott az *elpisz* pozitív értékelése, sosem vesztette el nyugtalanító mellékvöngéjét. Az előrelátás aggasztó adomány, mivel *Tükhé*, a szerencse isten-asszonya túlon túl hatalmas istennő, gyakran meghiúsítja az emberi vágyakat — írja *Pindaros* (*Olympia* 12,5). Ezért azt tanácsolja, hogy ne a távoliakat (*apeonta*) keressük, hanem a körülöttünk levőket (*epikhórea*), a lábunk előttieket (*para podosz*) (*Pythia* 3,20.22.60). A hellének a maradandót és állandót igyekeztek megelni, s nem a régieket felváltó újat. Ők is látták, hogy változik a világ, ám a megszokottól eltérőt szinte semmire sem becsülték a platóni ég örök ideáihoz és a változhatatlan kozmosz szilárd rendjéhez képest. A jövőben rejlő többletre a bibliai ígéretek mutatnak rá. Jahveh hűségével és mindenhatóságával a háttérükben bátorságot öntöttek az emberekbe, hogy ne rettegjenek a kiismerhetetlen jövőtől, reményre jogosították fel és a messze jövődöbe térítették őket, úgyhogy a *valószínűtlen* sem látszott többé *lehetetlennek*. Bebizonyult, hogy az is bekövetkezhet, amire még álmukban sem mertek gondolni: „Mikor az Úr hazavezette Sion foglyait, úgy tűnt, hogy álmodjuk az egészet” — éneklí a zsolttáros (Zs 126,1).

Hanem hogy végeredményben értelmes dolog-e a remény avagy önáltatás, azon dől el, hogy várhatunk-e valamit a halálon túl is? Csupán azzal a föl-tétellel helyeselhetjük a jövőt, ha igent mondhatunk az időre, ha sosem kell csalatkoznunk benne, mert alapvetőleg nem pusztulást és elmúlást, hanem beteljesülést hordoz a méhében. Csakhogy a halál állandóan fenyegeti az embert, hogy egykor meghiúsul minden reménye; szüntelenül támadja, könyörtelenül kiforgatja értelméből a bizalmat. Ennek ellenére jellegzetesen emberi jelenség mind a remény, mind legkonokabb ellenfele, a halál. A halál sincs minden értelem híjával: magába gyűjti, összefoglalja az élet egészét, elmélyíti az életet és megszünteti komolytalan jellegét. Az élőlények közül egyedül az ember tud a végről, egyedül ő látja előre a halált. Ennek az a magyarázata, hogy nemcsak felfogja a jövőt, hanem tapasztalatai alapján vissza is tekinthet önmagára és jövőjére; úgy észlelheti magát, mint valami idegen lényt. Önmegfigyelése és mások halálának a megismerése nyomán kialakul benne saját halálának a bizonyossága. Ezért tűnik oktalanságnak a remény annak szemében, aki úgy véli, hogy a

halál végérvényesen pontot tesz az élet végére. Miért várja bizakodva a jövőt, ha a sírjához viszi csak egyre közelebb? *Epikurosz* tanácsát kellene megfogadnia, hogy teljesen hiábavaló a halállal foglalkozni, „minthogy ameddig létezőnk, a halál még nincs jelen, mikor pedig a halál megérkezik, mi nem vagyunk többé”. Ez lenne talán a realista világlátás? Lehetséges-e, szabad-e kitéssékelni életünkben a halál tudatát? Elmenekülhetünk előle a hétköznapi sűrűségbe-forrásába, megkísérelhetjük, hogy lázas tevékenységbe, a hatalom vagy bármi más élvezetbe fojtsuk — hanem véglegesen nem hessegethetjük el magunktól. Bármekkora jelentősége van is a halálnak, mégiscsak elszakítja az életünk értelmét adó kapcsolatokat. Egyes-egyedül az örülhet könnyed gondtalansággal a mai napnak, aki bizonyos a jövője felől. Éppúgy hozzátartozik az emberhez, hogy a halálon túl is reméljen, mint ahogy hozzátartozik, hogy előre látja az elmúlást. Nyitottsága, mely arra készíti, hogy felkutassa rendeltetését — az állatok gond nélkül élnek végig életüket —, kikerülhetetlenül melléne szögezi a kérdést: mi van a halál után? Rendeltetésének és sorsának lezáratlansága, végtelen nyitottsága ugyanúgy föltételezi a halál utáni élet gondolatát, akár csak a világot mindenestül meghaladó vis-à-vis létezését. Isten, akire megföllebbezhetetlenül rá van utalva rendeltetésének kutatásakor, nemcsak a keresés lehetőségét szavatolja, hanem e rendeltetés végérvényes kiteljesedését is(3).

Bárhogyan forgassuk is a kérdést, nem érthetjük meg önnön létünk végtelen nyitottságát anélkül, hogy ne gondoljunk fennmaradásunkra a halál után is. Nem mindegy azonban, hogy miképpen tesszük. Aki arra a belátásra jutott, hogy az igazán mindent eldöntő kérdés a halál utáni élet lehetősége, annak számot kell adnia is gondolatairól, hacsak nem menekül az önálló ítéletalkotás felelőssége elől a semmire sem kötelező ábrándképek világába. Mit értsünk mármost a halál utáni fennmaradásról? Kivétel nélkül valamennyi válasz sajátossága, hogy példázatok és hasonlatok segítségével beszél az elképzelhetőség határán túli *valóságról*. Az efféle eljárás mód vitathatatlan, jogos, tudományos szempontból nem kifogásolható. „Az a tény, hogy a vallások minden időben képekben, hasonlatokban és paradoxonokban fejezik ki magukat, csak annyit jelent, hogy nem lehet más eszközzel megragadni azt a realitást, amelyre vonatkoznak. De ez nem jelenti azt, hogy nem valódi realitás” — írja *W. Heisenberg*(4). Majd megemlíti, hogy az egyik legezektábbnak mondott tudomány, a fizika is rákényszerül bizonyos esetekben a hasonlatok és paradoxonok alkalmazására: „A kvantumelmélet segítségével ugyanis nagyon széles területen érvényesülő rendezett folyamatok törvényszerűségeit tudjuk absztrakt, matematikai nyelven megfogalmazni. Amikor azonban a rendezett folyamatokat mindennapi nyelven próbáljuk értelmezni, szükségképpen parabolák, a látszólagos ellentmondások és paradox megállapításoktól terhes komplementer fogalmak talajára csusszanunk” (5). Amikor a halál utáni életről beszélünk, nyilvánvalóan rengeteg múlik azon, hogy példázataink és hasonlataink hűségesen fejezik-e ki azokat a tapasztalatokat, melyeknek létüket köszönik, hogy tárgyilagos utalások-e az ember végtelen rendeltetésére, melyet mindenki kutat. A kérdés csupán az, hogy mily kritérium alapján ismerhető fel a helyes fogalmazás, hogy a halál utáni életről kialakult sokféle elképzelés közül melyiket kell választanunk? A válasz önként kínálkozik: minden bizonnyal azt, amely összhangban van antropológiai alapélményünkkel.

Az európai hagyománytörténetben kiváltképpen két gondolkör hatására alakult ki a halál utáni élet eszméje. Az egyik a lélek halhatatlanságának görög fogalma, a másik a holtak feltámadásának bibliai hite. Melyikük illik antropológiai kiindulásunkhoz, az ember végtelen nyitottságához?

A görög modell

A halhatatlanság eszméje a test és a lélek gyökeres megkülönböztetésén alapszik. A testet elpusztítja a halál, a lélek pedig megszabadulva földi bilincseitől visszatér örök isteni életébe. Ebben a felfogásban szemléletmódost nincs helye a re-

ménynek. Aki ezen a meggyőződésen van, az nem vár semmit a jövőtől, nem reméli azt, ami még nincs itt, mivel bizonyos abban, hogy már most van valami, halhatatlan az emberben, a lelke. A görög észjárás csak az emberi létezés romolhatatlan magvának, a léleknek képében tudta feltételezni a halálon túli életet, mivel megbocsáthatatlan könnyelműségnek tartotta volna a jövőtől várni ily túláradó beteljesülést. E lélekfogalom bírálatára vall tehát, ha valaki a halálon túli reménység megnyilvánulásaként fogja fel. Akinek ez a véleménye, az a lélek halhatatlansága mellett felsorakoztatott érveket nem bizonyítékoknak tekinti, hanem jelzéseknek és utalásoknak, melyekben kifejeződik a halhatatlanság vágya. A modern filozófia mindenesetre ezen a véleményen van, bár a lélek halhatatlansága majdhogynem a múlt század közepéig megcáfolhatatlannak tűnt, annak ellenére, hogy Duns Scotus, korának legélesebb elméjű teológus-filozófusa már a XIII. században rácsafolt a platóni érvekre; felfedte, hogy a lélek örök élete nem mutatható ki merőben filozófiai úton (Oxoniensia IV,43,2 no 16-31)

Platón a Phaidón című dialógusban fejt ki legrészletesebben tanítását. A lélek azért éli túl a test felbomlását, mert nemcsak az élet párja, hanem az a képesség is, mellyel megismerjük az ideákat. A lélek tulajdonképpeni lényege az ember megismerő szelleme, s ez az ideákkal rokon valóság (Phaidón 79). Az ideák anyagtalan, örök, igazi valóságok, melyek nem bomolhatnak föl, nem eshetnek szét (Phaidón 78). A lélek korábbi, isteni életéből emlékezik vissza rájuk, mikor még nem volt testhez és érzéki szemlélethez kötve (Phaidón 82). Mivel emlékképei által magukból az örök eszmékből részesül, hozzájuk hasonlóan ő maga is halhatatlan és romolhatatlan. „Eszerint az ember halandó része a halál közeledtekor, úgy látszik, meghal, halhatatlan része ellenben változatlanul és el nem enyészve távozik el” (Phaidón 107). Az érvelés veleje, hogy a lélek azért halhatatlan, mert a szellemi megismerés által az ideák romolhatatlan létéből részesül, sosem aratott osztatlan sikert. Többek között azért nem, mert az ideák létezését már Platón tanítványa, Arisztotelész kétségbe vonta. Ugyanakkor szilárdan élt tovább a közmeggyőződés, hogy az emberi onreflexióban tapasztalt lélek a testtől különböző, önálló, anyagtalan, szellemi valóság — bármily szorosan tartozzék is a testhez. Úgy látszott, hogy szelleme révén az anyagi világtól nemcsak különböző, hanem attól teljesen idegen szellemi világhoz is tartozik az ember. Megint más kérdés, hogy e meggyőződés módszeres filozófiai okfejtés eredménye-e, vagy inkább a halál utáni élet reményének megnyilvánulása. Feltehetően ebben az utóbbi értelemben definiálta 1513-ban az V. lateráni zsinat a szellemi lélek halhatatlanságát (DS 1440). A természetfölötti hit tárgya elsősorban nem metafizikai spekuláció, hanem Isten kijelentése. A kinyilatkoztatás pedig azt tanítja, hogy nem az ember ereje, hanem Isten mindenhatósága kerekedik fölül a halálon: a győztes erő nem a halhatatlan lélekben rejlik, hanem Isten elhatározásában, hogy az ember éljen, és az Ő hűségében, mellyel beváltja ígérését — írja G. Greshake (6).

A filozófiához visszatérve nem hunyhatunk szemt afölött, hogy a modern antropológia egyre több ellenvetéssel hozakodik elő a platóni nézetekkel szemben. Mindinkább tért hódít Arisztotelész (7) — és Aquinói Szent Tamás — tanítása, mely szerint a lélek a test megvalósultsága, aktualizálódása, a test viszont a lélek sajátos lehetősége, potencialitása. Arisztotelész szellemes hasonlattal világítja meg gondolatát. Azt mondja, hogy ha a szem önálló élőlény volna, akkor a látás aktusa, illetve a látóképeség volna a szem „lelke” (De anima II,1 412 b). Eppen ezért a mai antropológusok nem annyira a lélek halhatatlanságában, mint inkább az ember világra nyitottságában fedezik fel megkülönböztető sajátosságát. Az emberi és állati „viselkedés” kutatói tudatosan eltekintenek a testiség és szellemiség szembeállításától (8). Valamennyi viselkedésmód tartalmaz olyan vonásokat, melyeket régebben testi és szellemi tényezőkre vezettek vissza. Napjainkban viszont meglehetősen idegenkednek az efféle szétválasztástól. Valaképpen Platón gondolalából indulnak ki: minden megkülönböztetés, a testé és a

léleké is, föltételez valami átfogóbb egységet mint a megosztás lehetőségének a föltételét. Mindenesetre, iparkodnak megmagyarázni, hogy miként alakul ki a jellegzetesen *emberi* viselkedés nyomán a benső világ, a lélek tapasztalata. A. Gehlen (9) szerint „a hangtalan gondolkodás belső világa” csupán a nyelvvel rendelkező élőlényben, az emberben különül el a külsőtől. A nyelv viszont a belső világ kiformalódásának előfeltételeként az ember és a világ *testi* kapcsolatának eredményeként fejlődik ki. A belső és a külső világ megkülönböztetése nem elsődleges, hanem levezetett; az emberre, és egyesegyedül az emberre jellemző testi viselkedés következménye. W. Pannenberg (10) a müncheni egyetem (protestáns) dogmatika professzora arra következtet az imént mondottakból, hogy mind az önmagában fennálló lélek, mind a lélektől különböző eleven test merő absztrakció. Csupán az élő, a világgal kapcsolatban álló emberi egység konkrét realitás. Úgy véli, hogy a közelmúlt kutatásai teljesen kihúzzák a talajt a lélek halhatatlanságának gondolata alól. Ha nincs önálló lélek, mely lényegileg különbözik a testtől és önálló létezőként állhat vele szemben, akkor véleménye szerint fölösleges minden spekuláció a halhatatlanságról. A kérdés azonban korántsem ily egyszerű, mert abból a megfigyelésből, hogy a lélek mindenestül rá van utalva a testre, a test pedig a lélekre, nem következik logikai szükségszerűséggel sem teljes azonosságuk, sem pedig az, hogy a lélek pusztá elvonatkoztatás. W. Pannenberg voltaképpen ugyanabba a hibába esik, mint Aquinói Szent Tamás platonizáló ellenfelei, akik azért idézték az inkvizíció elé, mert megítélésük szerint a Szent Tamás-i antropológiában nem maradt hely a halhatatlan lélek számára.

Ha nem győznek is meg a neves teológus érvei arról, hogy az újabb antropológiai felismerések megcáfolták a lélek szellemiségét és halhatatlanságát, aligha becsülhetjük túl azt a *szemléletbeli változást*, amit előidéztek. Az emberi lélekről alkotott legtöbb elképzelés, mely Hegelig bezárólag magától értetődött az újkori filozófiában is, beláthatatlan távolságra került napjaink gondolkodásától.

A test feltámadása

Az új antropológia azonban nemcsak felbomlasztotta a lélek metafizikai fogalmát; nemcsak rombol, hanem épít is. Úgy írja le az embert, mint jövőre irányuló lényt, akinek embervoltához (és nemcsak lelkéhez) tartozik a kérdés: van-e élet a halál után. Ennek az antropológiának egyik legnagyobb érdeme, hogy közel másfélszáz év múltán visszaállította a gondolkodás világában a halálon túlterjedő remény becsületét. Az ember nyitottsága az istenkérdésen kívül a halál utáni élet kérdését is magában hordozza. Nincs semmi ezen a világon, ami hiánytalanul kielégítené végtelen rendeltetését, túlkerdez mindenem, ami csak a szeme elé kerül — a halálon is. Ennek az érdeklődésnek megnyilvánulása a platóni metafizika, annak ellenére, hogy nem fogalmazta meg kielégítően a halálon túlterjedő reményt. A görög gondolkodás nem tudott mit kezdeni a jövővel, a bekövetkezendők helyett a meglevőre és maradandóra irányult figyelme, bár — amint később visszatérünk rá — ez sem elhanyagolható szempont. Az a felfogás viszont, hogy az ember egy része változatlanul vészeli át a halál pusztító erejét, nehezen fogadható el, mivel nem csupán a test hal meg; a halál az egész embert érinti. Aki azt vallja, hogy az elmúlás után a pusztá lélek tovább él Istennél, nem veszi elég komolyan sem a halált, sem a halálon aratott isteni győzelmet. A halál súlyát azonban feltétlenül tisztelőben kell tartania minden spekulációnak, mely igényt támaszt arra, hogy ésszerűnek ismerje el korunk embere.

A holtak feltámadásának eszméjét minden bizonnyal északi szomszédaitól, Ugaritból vették át a zsidók(11), majd átszármasztatták a kereszténységnek és az iszlámnak. A Biblikus Teológiai Szótár(12) hangsúlyozza, hogy a föltámadás

bibliai fogalma össze nem hasonlítható a halhatatlanság görög eszméjével, mely szerint — mint említettük — az ember lelke természeténél fogva romolhatatlan. amikor a halál megszabadítja testi bilincseitől, belép az isteni halhatatlanságba. A Biblia szerint az emberi személy — jelenlegi, bukott állapotában — teljességgel a halál hatalmába kerül: a lélek a *seol*, az alvilág foglya lesz, a test pedig elporlad a sírban. Ez azonban átmeneti állapot csupán. Isten irgalmából újból életre támad az ember, úgy, ahogyan felkel a földről ahová lefeküdt, ahogyan felébred az álomból, melyben elmerült. Nem kétséges, hogy ez a fel-fogás sokkal jobban megfelel a jelenkori antropológiai szemléletnek, mint a metafizikai halhatatlanság. A halál utáni életet igazában csak valamiféle testi formában tudjuk elgondolni, helyénvaló tehát, hogy az álomból való felébredés hasonlatosságára feltámadásnak, illetve életre kelesnek mondjuk. A német idealizmus túlzásaival szemben kivált protestáns teológusok hangsúlyozzák a halál radikális jellegét, és ezen azt értik, hogy a jelenlegi bűnös emberből semmi sem éli túl az elmúlást, bár a halál sem teheti semmissé az ember végtelen ráutaltságát az isteni vis-à-vis-ra (13). Egyrészt vannak tehát olyan utalások és jelzések, melyek a halál ideiglenességét sejtetik, másrészt a bukott embernek nincs lehetősége arra, hogy úrrá legyen a pusztuláson és megvalósítsa rendeltetését. A megoldást a keresztény remény nyújtja. A feltámadás a mindenható Isten műve, s ilyenképpen teljességgel a remény tárgya. E reményjellegre figyelmeztet Jézus, amikor azt mondja a feltámadottakról, hogy „úgy élnek mint az angyalok a mennyben” (Mk 12,25). Azt kívánja kiemelni, hogy a jelen körülmények ismeretéből nem állapítható meg minden kétséget kizáró módon a jövő. Ezért írja *Szent Pál*, hogy „nem halunk meg ugyan mindannyian, de mindnyájan elváltozunk” (1Kor 15,51). Nyomatékosan kijelenti, hogy a halál a jelenlegi életforma beveződése: „test és vér nem örökölheti Isten országát, sem a romlandóság a romolhatatlanságot” (1Kor 15,50). Ezzel magyarázandó, hogy csak tükörben, homályosan ismerjük az elkövetkezendő életet, hogy nem tudjuk a lényegét pontosan tükröző szavakkal leírni vagy szemléltetni. Azt viszont már kifejtettük, hogy a hasonlatok és példázatok használatából semmiképpen sem következik, hogy nem igaz az a valóság, amire rámutatnak. Aki viszont pozitivista előítélete miatt, vagy valami más tudományos babonából kifolyólag nem meri megfogalmazni reményét, abban elhomályosul az egyik legemberibb vonás, a belemerészkedés a végtelen ismeretlenbe. Mindössze az számít, hogy reménységünk képei az ember egész, tehát testi létét is megragadják-e, mivel „ennek a romlandó testnek” kell felöltönie a romlatlanságot, „ennek a halandónak a halhatatlanságot” (1Kor 15,33). Ha reménységünk képei nem volnának *semmiféle* kapcsolatban valóságos életünkkel, akkor nem lennének többek hiú illúziónál. Ha viszont nem vennék figyelembe a halál komolyságát, minden jelenvaló elmúlását, akkor nem az eszkatologikus remény képei, hanem az apokaliptika rémképei lennének. A keresztények mindenekelőtt azt akarják kimondani a feltámadással, hogy az ember nem önerejéből, nem az elpusztíthatatlan lélek jogcímén, hanem Isten ajándékaként nyeri el a beteljesülést.

Szembeszökő, hogy a keresztény remény további mozzanatai is mily meglepő összhangban vannak modern emberfelfogásunkkal. A feltámadás hitünk szerint nem individuális történet, nem a testetlen, egyéni lélek átmenetele az örökkévalóságba, hanem az egyén és közösség kölcsönös kiteljesedésének a folyamata. A bibliai remény a személy teljes helyreállítását ígéri, a személy viszont csak a többivel együtt, velük kapcsolatban teljes. A keresztény remény tökéletesen egybevág az ember egyik legfontosabb dimenziójával, a társadalmisággal. De nemcsak ezzel. A feltámadás eszmekörébe belefér az antropológia további alapkategóriája, az ember világi léte is. Létünk nem pontszerű, hanem bizonyos területen vagy mezőn oszlik el, a világ meghatározott övezetén. Ha bízunk abban, hogy az elmúlás nem végpusztulás, hogy elhunytunk után új élettel ajándékoz meg Isten, hogy ez az élet nem csupán a tisztán szellemi alanyra terjed

ki, hanem az egész konkrét személyiségre, akkor remélhetjük, hogy személyiségünk kiteljesedésével és átváltozásával együtt jár a teremtett világ megújulása is. A holtak feltámadását szorosan összekapcsolja a Szentírás a régi világ elmúlásának és az új világ teremtésének az ígéréteivel. A jövőben bizakodóknak ki kell tartaniuk az új ég és az új föld eljöveteleig (Iz 65,17; 66,22), a világ újjáteremtéséig, amikor Isten beváltja valamennyi ígéréteit (Jel 21-22).

Mélysegesen elgondolkoztató, hogy a modern antropológia emberképe a feltámadás bibliai reményének közvetlen közelében helyezkedik el. A felvilágosodás óta majdhogynem gyermekded dolognak tartották a gondolkodók a testi feltámadást, mivel kizárólag természetfeletti tekintély kezekedett róla, és erre — módszeréhez híven — nem támaszkodhatott a filozófia. A remény nem fért el az „ésszerű vallás” keretei között, a lélek halhatatlansága ellenben tudományos igazságnak számított. „A tudás emberének rendeltetéséről” szóló harmadik előadásában ezeket mondja *J. G. Fichte*: „Amit halálnak neveznek nem zúzhatja össze művem; mert művemnek be kell fejeződnie, de sosem érheti el beteljesülését az időben, következesképpen létezesemet nem határozza meg az idő, s én örökkévaló vagyok. Mikor vállaltam ama nagy feladatot, egyúttal az örökkévalóságot is magamhoz ragadtam. Merészen cmelem fejemet a fenyegető sziklacsúcsok, a morajló vízesés és a tűztengerben úszó, mennydörgő felhők felé, és ezt mondom: örök vagyok, és dacolok hatalmatokkal! Szakadjon rám minden, Föld és Ég, kavarodjatok össze vad tülekedésben, s ti valamennyien elemek, tajtékozatok és őnjongjete, s a vad harcban öröljétek fel utolsó napfényben lebegő szemecskéjét is annak a testnek, melyet sajátomnak mondok; egyedül akaratom lebeg majd merészen és hidegvérűen szilárd tervével a világmindenség romjai fölött; mert megragadtam rendeltésemet, s az túlél titeket; rendeltésem örök; és én éppoly örökkévaló vagyok”(14). Minden bizonnyal igaza van *W. Pannenberg*nek(15) abban, hogy nekünk, ma élőknek éppen a halhatatlanság ilyen és hasonló téveszméinek a felszámolása nyitja meg a feltámadás józan reményéhez vivő utat. Még akkor is, ha a feltámadás szó földi hasonlata, képe csupán a jelenben el nem képzelhető jövőnek — mindenesetre oly szimbólum, mely nemcsak stílusában illik tökéletesen emberképünkhöz, hanem egyenesen pótolhatatlan is, feltéve, hogy meg akarjuk érteni az embert, aki végtelen nyitottsága folytán szükségképpen fürkészi a jövőt.

Végül, de nem utolsósorban azt kell még megemlítenünk, hogy a holtak feltámadása a hívő kereszténynek mérhetetlenül többet jelent az általános emberi vágyat tükröző hasonlatnál. Bármily titokzatos is a jövő, melyre utal, mégis szilárd bizodalunk tárgya. A kinyilatkoztatás történetében bekövetkezett döntő fordulat következtében Isten kiterjesztette ígéréteit az emberiség legmélyebb vágyát kifejező képre is. Azóta ez a kép, helyesebben a valóság, amit jelez, Isten ígéréteinek kellős közepén foglal helyet. Eleinte nem így volt. Az Ószövetség hangsúlyozza, hogy a halál az emberek közös sorsa, hogy aki porból vétetett, az szükségképpen visszatér a porba (Gen 3,19; Jób 17,16; Zs 22,16; 30,10), ahol nincs többé remény, sem megismerés; Istennel is megszakad a kapcsolat (Zs 88,6), és nincs visszatérés (Jób 16,21). Ily vigasztalan és sivár távlatot mutat az elmúlás az embernek azon napon, mikor „meg kell térnie atyáihoz”(16). Az Ószövetség szemlélete hosszú időn át megmaradt ezen a szinten. Amikor összeütközött az egyiptomi vallással és a görög metafizikával, ezek hatására sem volt hajlandó lebecsülni vagy megvetni a földi életet; nem fordította tekintetét a képzeletbeli halhatatlanság felé — jegyzi meg a *Biblikus Teológiai Szótár* (17). Túrelmesen kívánta, míg a kinyilatkoztató Isten a maga sajátos módszereivel világította meg a másvilág misztériumát. A babiloni fogság után kezdik megérteni a zsidók, hogy Isten nemcsak a népnek, nemcsak a kollektívumoknak tett ígéretet az üdvösségre, hanem az egyes embereknek, az egyéneknek is (18). Ez az ígéretről bátorította a zsidó vértanúkat a hellenista korban megpróbáltatásaik közepette: elvehetik testi életüket, az az Isten, aki teremtette, fel is támasztja

őket (2Makk 7,9-22; 14,46). A Makkabeusok idejétől kezdve mindinkább tudatosul és a zsidóság közkincsévé válik a feltámadás reménye. Még ha idegenből kölcsönözték is a képet, azért vették át, mert felismerték, hogy egységes egésszé rendezi Istenük valamennyi ígéretét. Kinek állna hatalmában, hogy minden vérékozást felülmúlóan megújítson mindeneket, ha nem Jahveknak, aki hatalmas tettekben és csodálatos eseményekben mutatja meg nekik dicsőségét, nyilvánította ki számukra lényegét? Az Izrael történetét át meg átszövő nagyszerű isteni művek legelseje a világ teremtése: ugyanez a teremtő erő kelti majd életre a meghaltakat is. Még ha emberi vágykép és elképzelés volt is azelőtt a feltámadás, miután Isten maga tesz rá ígéretet, a rendíthetetlen remény végső célja. A feltámadás reménye egybehangzik Isten mindenhatóságával, melyet szuverén, senkitől és semmitől sem függő szeretetén kívül nem határoz meg semmi. A Teremtő bizalomra szólítja föl az embert a kezdet kezdetén (Gen 2,7), s erre a bizalomra hivatkozik a Megváltó fellépése legelején. Jézus megkísértése arra figyelmeztet, hogy hasonló választás elé kerül kivétel nélkül mindenki: döntenie kell arról, hogy visszautasít-e minden urat az Egyetlenen kívül, akinek bölcsesége, mindenhatósága és szeretete föltétlen bizalmat érdemel (Mt 6,24-34).

E bizalom és remény többé már nem kétes kimenetelű jövő, hanem bizonyos értelemben jelen a hívő keresztény életében, miután életre kelt Jézus, az „elsőszülött a halottak közül”. A keresztény remény szilárd alapzata Jézus feltámadása, Jézusnak az a realitása, mellyel újra találkozhat tanítványai halála után, ami hatalmába kerítette őket, s aminek kifejezésére nem akadt nyelvünkben jobb szó e megsejtető, hasonlatszerű fordulatnál; feltámadt halottaiból. Jézus megújult valósága, ami megmutatkozott tanítványainak húsvét napján, nekünk ugyanolyan felfoghatatlan, mint nekik, a mi nyelvünkben ugyanúgy nincs rá jobb szó, amint az övékében sem volt. Ugyanazzal a hasonlattal írjuk körül, melynek segítségével apostolai beszéltek róla: olyan, mint a felébredés az álomból — egy teljesen más, megújult életre. Akik életközösségben vannak Jézussal, már most megbizonyosodnak arról, hogy részük van ebben az új valóságban, mely megnyilvánul a Feltámadásban, és amelyre irányul minden emberi vágy — még ha esetenként nem fogalmazódik is meg kellő világossággal. Aki pedig szóba is foglalja a feltámadás reményét, az tudatosan ragadja meg rendeltetését, a halálon is túlérő nyitottságot, mely kivétel nélkül minden egyes ember sajátja.

Irodalom: (1) D. Katz: Mensch und Tier, Studien zur vergleichenden Psychologie, Zürich, 1943. — D. Katz: Animals and Men, New York 1937. — (2) Ph. Lersch: Aufbau der Person, München 1956. 373. o. — (3) W. Pannenberg: Was ist der Mensch? Göttingen 1976. 33. o. — (4) W. Heisenberg: A rész és az egész, Budapest 1975. 120. o. — (5) I. m. 279. o. — (6) G. Greshake: Mérleg 13 (1977) 362. o. — (7) H. G. Gadamer, P. Vogler: Psychologische Anthropologie, Stuttgart 1973. 3-14, 386-412. o. — (8) P. Overhage: Der Affe in dir, Frankfurt 1972. 356. o. — (9) A. Gehlen: Az ember, Budapest 1976. 370. o. — (10) W. Pannenberg: I. m. 36. o. — (11) C. H. Gordon: Ugaritic Manual, Róma 1954. — M. Dahood: Psalms I-III, Garden City 1966, 1968, 1970. — (12) Biblikus Teológiai Szótár, Róma 1974. 362. o. — (13) W. Pannenberg: I. m. 37. o. — J. Feiner, M. Löhrer: Mysterium Salutis, Zürich 1976. 5. k. 876-881. o. — (14) Fichtes Werke, Berlin 1971. VI. 322-323. o. — vö.: J. G. Fichte: Az erkölcsbolcsélet rendszere. Budapest 1976. 46-47. o. — (15) W. Pannenberg: I. m. 39. o. — (16) Biblikus Teológiai Szótár, Róma 1974. 442. o. — (17) I. m. 442-443. o. — (18) I. m. 364. o.

A HALÁL ÉLMÉNYE*

1975 novemberében megjelent egy könyv az Egyesült Államokban, amely ma már a 30. kiadáson is túl van. Szinte minden hónapban napvilágot látott egy új kiadás, és a híre az óceánon is átterjedt. Mi ez a könyv, ami ilyen egyedülálló érdeklődést keltett az óceánon innen és túl?

„Élet az élet után” — ez a címe és a témája. Szerzője Dr. Raymond A. Moody természettudományos érdeklődésű filozófus és filozófia iránt érdeklődő orvos. Moody először filozófiai diplomát szerzett, és csakhamar a filozófia professzora lett egy North Carolina-i egyetemen. Három év után beiratkozott az orvosi egyetemre, annak elvégzése után pszichiáter lett, hogy a számára legizgalmasabb témával, az orvostudomány filozófiájával foglalkozzon. Ami világnézetét illeti, családja presbiteriánus volt, őt is ebben a hitben nevelték, ő maga szervezetileg a metodista egyház tagja, azonban „minden iránt fogékonyak” vallja magát.

Az „Élet az élet után” a klinikai halálból visszatért betegek beszámolóit tartalmazza „a halál élményéről”. Moody professzor tudományos alaposággal és lelkiismeretes gondnal elemzi és csoportosítja a „riportanyagot”, amelyben az a lenyűgöző, hogy mintha járóban ugyanabban az élményben lett volna részük, mintha egyazon helyen jártak volna a riportalányok, olyannyira egybehangzóak beszámolóik. A szerző pedig, noha érezhetően nem maradt közömbös a vallomásokkal szemben, rendkívül óvatosan kezeli anyagát, nem foglal állást azok valósága, vagy az abból levonható következtetések mellett, sőt az ellenérveket is felsorakoztatja.

Arra nézve, hogy hogyan jutott Moody az anyaghoz, könyve előszavában a következőket írja:

„Előre kell bocsátanom, hogy én magam még sohasem voltam a halál küszöbén, tehát nem első kézből származnak az információim. Azt is meg kell mondanom, hogy nem érzem magam teljesen tárgyilagosnak sem, mivel a kísérlet természetszerűleg érzelmileg is befolyásolt. Miközben a sok lebilincselő beszámolót hallgattam, végül magam is úgy éreztem, mintha én is átéltem volna azokat. Remélem azonban, hogy ez a tény nem csökkentette a témához való közeledésem tudományos és tárgyilagos voltát.”

„Már most kijelentem, hogy nem szándékom azt bizonyítani, hogy van élet a halál után. Azt sem állítanám, hogy egyáltalán lehet ilyesmit bebizonyítani. Az elmúlt néhány év folyamán igen sok olyan emberrel találkoztam, akiknek részük volt abban a tapasztalásban, amelyet »a halál küszöbének« nevezhetünk. Az első ilyen élményem 1965-ben volt, még egyetemista koromban. A virginiai egyetem filozófia fakultásán ismerkedtem meg egy pszichiáterrel, aki az egyetem professzora volt. Mindnyájunkra nagy hatást gyakorolt melegsége, kedvessége és humora. Nagy meglepetés volt számomra, amikor megtudtam róla, hogy már két ízben is „meghalt” és hallottam, hogy fantasztikus élményekről számolt be társaságban, később magam is tanúja lehettem elbeszélésének.

Néhány évvel később, amikor Plato Phaidónjáról adtam elő, amelyben a halhatatlanságról van szó, az előadás után egyik hallgatóm megállított, és kérte, hogy a legközelebbi előadáson vitassuk meg a halhatatlanság témáját. Elmondta, hogy ő azért érdeklődik különleges módon a téma iránt, mert nagyanyja egy műtét kapcsán „meghalt”, és visszatérve a klinikai halálból megdöbbentő élményekről számolt be. Kértem, hogy mondja el amit tud, és legnagyobb meglepetésemre csaknem ugyanazokat az eseménysorokat hallottam, mint amit néhány évvel ezelőtt pszichiátria-professzoromtól.”

Ezután már nem bírta a véletlenülre a találkozást, hanem módszeresen kereste a hasonló élményben részesülteket. Filozófiai előadásaiban érintőlegesen felvetette a halálon túli élet kérdését. Nagy meglepetésére csaknem minden csoportban akadt hallgató, aki beszámolt saját személyes tapasztalásáról a halál küszöbével kapcsolatban. Mire megkezdte orvosi tanulmányait, 1972-ben, már tekintélyes

* Dr. Raymond A. Moody: *Life After Life* című könyvéről.

anyaggal rendelkezett és ezen a területen még több anyagot volt alkalma szerezni. Minthogy ismerték érdeklődését a halál körüli tapasztalásokkal kapcsolatban, számos orvos hívta fel figyelmét olyan személyekre, akiknek hasonló élményeik voltak. A könyv megírásakor kb. 150 eset anyagával rendelkezett.

A halál élménye. A halál, illetve a halál közelségének körülményei rendkívüli változatosságot mutatnak a vizsgált esetekben, mégis feltűnő hasonlóságot találunk a leírt események vonatkozásában. Olyan nagy ez a hasonlóság, hogy határozottan megkülönböztethetünk 15 elemet, amelyek a beszámolókból állandóan visszatérnek. Ezekből az elemekből összeállíthatunk egy közös beszámolót, a következőképpen:

Valaki haldoklik, és a legnagyobb fizikai elesettség pillanatában hallja, az orvosok megállapítják, hogy meghalt. Kellemetlen zajt hall, hangosan csengő, vagy zúgó hangot, és ugyanakkor azt érzi, hogy rettentő sebességgel sodródik egy sötét alagúton keresztül. Ezután egyszer csak azt tapasztalja, hogy kilépett a saját testéből, de még ugyanabban a fizikai környezetben van és bizonyos távolságról, de mindenesetre, mint külső szemlélő látja a saját testét. Látja, hogyan próbálják élesztgetni.

Egy idő múlva kezdi megszokni különös állapotát. Észleli, hogy most is van „teste”, de annak természete és képességei nagyon különböznek attól a fizikai testtől, amelyet elhagyott.

Nemsokára újabb élményekben van része. Különböző személyek jönnek eléje. Korábban meghalt rokonai és barátai szellemét pillantja meg, és egy szerető, melegeit és fényt árasztó lény jelenik meg előtte. Ez a lény, nem szavakkal, hanem valami titokzatos módon azt sugallja neki, hogy vizsgálja meg egész életét, ebben segítségére van, hogy élete eseményei lejátszódnak előtte.

Világossá válik az is, hogy valami végleges határvonalhoz ért, ami nyilvánvalóan az élet és halál mezsgyéjét jelenti. Nemsokára megtudja, hogy számára még nem érkezett el a halálba való végleges átlépés ideje. Tiltakozik, mert félig már abban a másik országban van, és nem kíván visszatérni. Itt az öröm, szeretet és béke érzése árasztja el. Ennek ellenére újra egyesül földi testével, és feléled.

Később elmeséli tapasztalását másoknak, de ez nagyon nehezebbre esik, főleg azért, mert nem talál szavakat a földöntúli események leírására. Az átélt rendkívüli élmények megváltoztatják egész felfogását életről és halálról, új irányba terelik egész életét.

Ez a leírás több beszámolóból van összeállítva. A következőkben néhány ilyen elbeszélést szó szerint idézünk. Ezt megelőzően néhány dolgot kell előrebocsátani.

1. A különböző beszámolók között található feltűnő hasonlóság ellenére, nem volt kettő, amely teljesen azonos lett volna. (Bár néhány csaknem azonos volt.)

2. Nem volt egyetlen alany sem, akinek elbeszélésében az alábbi elemek mindegyike megtalálható lett volna. Igen sokan említést tettek majdnem valamennyi elemről (vagyis a 15 közül több, mint nyolcat felsoroltak), de vannak olyanok, akik 12-t.

3. Az előbbi összeállításban nem szerepel egyetlen olyan komponens sem, amely csak egy beszámolóban fordult volna elő, mindegyik több elbeszélésben szerepelt.

4. Változott a különböző személyek elbeszélésében a leírt események-min-ták sorrendje is. Például többen arról számoltak be, hogy előbb látták a „fényes lényt”, azután hagyták el testüket, mások megfordítva. Azonban a modell tipikus annyiban is, hogy legelőbb beszámolóban az adott sorrend volt az uralkodó.

5. Hogy a haldokló milyen mélyen nyomul be az életen túli események világába, függ attól is, hogy valóban eljutott-e a klinikai halál állapotába, vagy csak közel volt hozzá, és ha igen, milyen hosszú ideig volt abban. Minél hosszabb időt töltött ebben az állapotban, leírása annál teljesebb, annál „messzebbre haladt” a másik életben.

6. Beszélt a szerző olyan emberekkel is, akik ugyancsak a halálból tértek vissza, és akik később nem emlékeztek semmire sem. Olyan eset is előfordult, hogy valakivel több ízben is megtörtént, hogy ilyen állapotba került; ezek közül volt, amiről nincs semmi emléke, és van, amikor az emlékek hasonlóak voltak a többiekhez.

Az elbeszélések főbb visszatérő elemeiről szólunk az alábbiakban.

Szavakban ki nem fejezhető. A nyelvi élmények érthetősége azon alapul, hogy van egy széles közösség, amely ugyanazon közös élményekkel rendelkezik. Azok az élmények, amelyekről a halálból visszatértek beszámolnak, kívül esnek ezen a közös tapasztalatokon, így érthető, hogy azok leírása nehézségbe ütközik. Sokan nyilatkoznak így: „Egyszerűen nincs szó, ami kifejezné, amit átéltem”, „A nyelv nem rendelkezik olyan szavakkal, amivel az élmény fokát kifejezhetném”. Egy asszony pedig így nyilatkozik: „Amikor geometriát tanultam, mindig azt hallottam, hogy három dimenzió van. Nos, ez nem igaz, több van, mint három. És természetesen, az a világ, amelyben élünk, három dimenziós világ, de a másik világ egészen biztosan nem az. Ezért olyan nehéz beszélni róla. Olyan szavakkal kell leírnom, amelyek három dimenziósak, de azok nem fejezik ki azok valóját.”

Hallja a saját halálát. Sokan mesélték, hallották, amint az orvosuk, vagy más körülálló megállapítja, hogy meghaltak. Egy nő így mondta el nekem: „Kórházban voltam, de nem tudták, mi bajom van. Így Dr. James, a kezelőorvosom, elküldött a radiológushoz májvizsgálatra. Mivel több szerrel kapcsolatban gyógyszerérzékenységem van, először a karomon próbálták ki azt a szert, amit be akartak fecskendezni. Ott nem volt semmi reakció. Amikor azonban a májba fecskendeztek, összecsemtem. Hallottam, amint a radiológus odamegy a telefonhoz, lárcsáz, és ezt mondja: »Dr. James, a kezem alatt meghalt a páciense, Mrs. Martin«. Én mindent tisztán hallottam, szerettem volna szólni hozzájuk, de nem tudtam. Hallottam azt is, hogy hány köbcentit adnak be valamely szerből, de nem érzem, hogy a tű belém szúr. Semmit nem éreztem, noha injekcióztak, élesztettek.”

Béke és nyugalom érzése. Sokan írják le úgy a halálközeli állapotot, mint rendkívül kellemes érzést. Egy szívhalálból felélesztett nő ezt mondja: „A legcsodálatosabb dolgokat éreztem. Legjobban a békéhez, nyugalomhoz, testi-lelki jóérzéshez hasonlít. Éreztem, hogy minden bajnak vége, és ezt gondoltam magamban: Milyen csodálatos ez a béke és nyugalom. Most már nem fáj semmi.”

Egy férfi, aki Vietnamban elszenvedett sebeibe „halt bele”, így írja le, hogy mit érzett, mikor eltalálták: „Valami nagy megkönnyebbülést éreztem. Semmi nem fájt, és még soha nem éreztem magam olyan könnyűnek, nagyon jó érzés volt.”

Zajlélmény. Számos esetben különböző, szokatlan, hallással kapcsolatos élményről számolnak be a halál körül. Ez az érzékelés néha kellemetlen. Egy férfi, aki 20 percig volt halott egy hasmútét alatt, ezt mondja: „Valami fülsértő, erős zúgást hallottam. Nagyon kellemetlen érzés volt. Sohasem fogom ezt a hangot elfelejteni.” Sokszor azonban éppen ellenkezőleg, kellemes hangélményről számolnak be: zenei hangról, harangzúgásról.

A sötét alagút. Többen zajhatással együtt úgy érzik, hogy rendkívül gyorsan sodorja őket valami egy sötét helyen keresztül. Ennek a leírására különféle szavakat használnak, van, aki szakadékot mond, van, aki mély kutat, alagútat, légüres tereket, semmit, csatornát, völgyet, vagy hengert. Bár különféle szavakkal jelzik, nyilvánvaló, hogy ugyanazt a jelenséget próbálják szavakba önteni.

Az egyik beszámoló így ír: „Gyógyszer-allergiával szállítottak kórházba, kihagyott a lélegzetem. Azt éreztem, hogy iszonyú gyorsasággal rohanok egy sötét vákuumon keresztül. Leginkább talán alagúthoz lehetne hasonlítani. Olyan volt, mintha a hullámvasút szágu'dana velem a fekete mélységbe.”

Kilépés a testből. Kétségtelen, hogy legtöbbször és legtöbbször teljes egészében a fizikai (anyagi) testükkel azonosítjuk magunkat. Sokan elfogadják, hogy van „lelkük” is, de ezt legtöbbször sokkal tünékenyebbnek érzik, mint a testüket. Úgy vélik, hogy a „lélek” végül is nem más, mint az agyban végbemenő elektromos és kémiai tevékenység hatása, az agy pedig szintén a fizikai test egy része. Nehezen tudják még csak elképzelni is, hogy más módon létezzenek, mint ebben a fizikai testben, amelyet megszoktak.

Halál körüli élményeik előtt a meginterjűvölt személyek felfogása sem különbözött ettől az általános felfogástól. Ezért kavarja fel annyira a halál mezejében álló személyt, amikor a sötét „alagúton” átjutva kívülről szemléli a saját testét. A következőkben lássunk néhány leírást, amelyben erről az epizódról számolnak be:

„17 éves voltam, és az öcsémmel fürödni mentünk a tóra. Elhatároztuk, hogy átússzuk a tavat. Ezt már máskor is megtettem, de akkor valamilyen okból elmerültem, mégpedig a tó közepén... Többször felbukkantam, bugyborékolva, és egyszer csak hirtelen azt éreztem, hogy nem vagyok a testemben, távol vagyok mindenkitől, egyedül vagyok az úrben. Bár ugyanott voltam, mint azelőtt, mintegy két méter távolságból láttam a testemet, láttam, amint bugyborékolva felszemerül. Úgy éreztem, hogy nekem is van testem, bár a fizikai testemet magam alatt láttam. Légies, leírhatatlan érzés volt. Olyan könnyűnek éreztem magam, mint a pehely.”

A következő esetet egy asszony írja le így:

„Láttam, hogyan próbálnak élesztetni. Nagyon különös volt. Magasról néztem, de nem sokkal magasabbról, mint az emberek, akik testem körül voltak. Próbáltam beszélni hozzájuk, de nem hallottak engem, nem figyelték rám.”

A testéből kilépett ember nemcsak hogy nem tud szólni a többiekhez, de nem is látják. Az orvosok és ápolónők, akik életre keltésén fáradoznak, sokszor éppen arra a helyre néznek, ahol a „szellemi test” van, de semmi jelét nem adják annak, hogy látnának valamit. Ez a test nem szilárd a mi értelmezésünkben, a környezet tárgyai átmennek rajta, és az illető, bár határozottan úgy érzi, hogy kezekkel rendelkezik, nyúl is az emberek, vagy tárgyak felé, nem tudja megfogni őket. Egy nő, aki egy, a mennyezet alatti pontról figyelte a testével végzett élesztési kísérleteket, így nyilatkozik: „Most is testben voltam. Éreztem, hogy test-formám van, lábaim, karjaim, mindenem — bár súlytalanak éreztem magam.”

Hallják, amit az emberek mondanak róluk. Persze, a „hallás” ebben a szellemi állapotban csak képletesen nevezhető hallásnak, legtöbbször úgy nyilatkoztak, hogy nem hallottak fizikai hangokat, vagy szavakat. Inkább úgy lehetne megközelíteni, hogy valamilyen módon felfogják a körülöttük lévő gondolatait. Ez a közvetlen gondolatátvitel fontos szerepet játszik a halálélmény későbbi szakáiban is.

Ez a gondolat-felfogóképesség azonban nem alkalmas a kommunikációra. Az élő emberek nem az eltávozotthoz szólnak, és ő sem tudja megérteni magát velük. Egy viszatért ember úgy számol be tapasztalásáról, hogy látott mindent maga körül a kórházban, az orvosokat, ápolónőket, és a személyzet többi tagját, akik dolgukat végezték. De nem tudott érintkezni velük, ezért „késébe-cíjően egyedül volt”. Ezt az érzést többen is leírták. Az egyik ilyen beszámolóból idézünk:

„Egyszerűen csodálkoztam. Nem hittem, hogy ez megtörténhet. Nem voltam szomorú és nem aggódtam. Nem voltak olyasféle gondolataim, hogy »most meghaltam és otthagytam a szüleimet és soha többé nem látom őket«. Egész idő alatt tudtam, hogy egyedül vagyok. Mintha egy más világból jöttem volna. Éreztem, hogy minden kapcsolat megszűnt.”

A haldokló magányosságai érzése azonban hamarosan eloszlik, amint mélyebben behatol a halál élményébe. Mert nemsokára emberi lények sietnek segítségére abban az átalakulásban, amin keresztül megy. Ezek más szellemek, gyakran meghalt rokonok és barátok, akiket földi életében ismert, vagy akiket tisztelt és sokat foglalkozott velük.

Találkozás. Sokan számoltak be arról, hogy más szellemek jelenlétét észlelték, akik láthatóan azért jöttek, hogy megkönnyítsék a halálba való átmenetet, más esetben pedig közölték velük, hogy még nem jött el számukra a halál órája, vissza kell térniük fizikai testükbe.

„Akkor történt, mikor gyermekem született. Nehéz szülés volt és sok vért vesztettem. Az orvosok lemondtak rólam, és megmondták a hozzátartozóimnak,

hogy haldoklom. Én azonban egész idő alatt magamnál voltam és hallottam, amint azt mondják rólam, hogy már csak rövid időm van hátra. Ezután azt vettem észre, hogy sokan vannak körülöttem, akik eddig nem voltak a szobában. Olyan emberek, akiket életemben ismertem, de akik már előttem meghaltak. Megismertem a nagyanyámat, egy volt iskolatársamat, és több rokonomat és barátomat. Mindnyájan örültek nekem. Boldog viszontlátás volt, éreztem, hogy értem jöttek, hogy vigyázzanak rám. Majdnem olyan volt, mintha hazajöttem volna, és mindenki elémjött, hogy üdvözljön. Egész idő alatt az volt az érzésem, hogy minden világos, tiszta és szép. Nagyon szép és boldog pillanat volt."

A fényes Lény. Talán a leghihetlenebb és legáltalánosabb eleme a beszámolóknak a Fénnyel való találkozás. Kezdetben ez a fény halvány volt, de aztán igen gyorsan tündökleni kezdett, mígnem valami földöntúli fényességet ért el. Mégsem vakította a szemet, semmilyen rossz érzést nem okozott. De a szokatlan jelenség ellenére, egyetlen beszámoló sem kételkedett abban, hogy ez a fény tulajdonképpen személyes lény volt, akit legtöbbször így is írnak le: a ragyogó Lény. Szavakban ki nem fejezhető szeretet és melegség árad belőle a haldokló felé. Valami ellenállhatatlan vonzást éreznek e felé a fényesség felé.

A ragyogó lény leírása egyöntetű, de annak értelmezése egészen eltérő. A keresztények, vagy akik életükben istenhívők voltak, Krisztussal azonosítják, vagy valamilyen bibliai értelmezést adnak a jelenségnek. Egy zsidó férfi „angyal”-nak nevezte. Teljesen világos volt mindkét esetben, hogy az illetők nem a szokásos angyal-ábrázolásra gondoltak, szárnyal és hárfával, vagy emberi alakban. Ők is csak fényt láttak. Egy másik férfi, akinek semmiféle vallásos ismeretei, vagy élményei nem voltak, egyszerűen „a fényességes Lény”-nek nevezte. Így jelölték meg sokszor keresztények is.

Megjelenése után a Lény rövidesen elkezd kommunikálni a túlvilágra érkezett személlyel. Ez a kommunikáció közvetlen gondolatátvitel formájában történik. Amikor beszámolnak erről, és megpróbálják tolmácsolni akkori érzéseiket, természetesen szavakkal próbálják kifejezni, hogyan értették akkor a közlést. Ilyenek vannak köztük: „Készen vagy a halálra? Érett voltál a halálra? Mit csináltál életedben, amit megmutathatsz nekem? Mit tettél az életeddel, ami ér valamit?”

Amennyire egyöntetűek a beszámolók a Lény és az általa feltett kérdés vonatkozásában, annyira egyhangúan úgy nyilatkoznak, hogy bár a kérdés erős érzelmi töltésű, nem fejezett ki elmarasztalást, nem vádolt és nem fenyegetett, hanem állandóan érezték a Lény szeretetét és hogy „elfogadja őket”, bármilyen választ kell is adniuk kérdésére.

Az egyik beszámoló így hangzik:

„Kiléptem a testemből, ez kétségtelen volt, mert láttam a saját testemet a műtőasztalon, elváltam a testemtől. Ez eleinte nagyon rossz volt, de aztán nagy fényességet láttam. Először halványabb volt, de aztán egyre fényesebb lett. És meleg is áradt belőle. Fényes sárgásfehér volt, inkább fehér. De nem tudom úgy leírni, amilyen volt. Mindent elborított, mégsem vakított, mindent tisztán láttam mellette. Először még nem tudtam biztosan, mi történik velem, de aztán a Fényesség megkérdezte, hogy kész vagyok-e arra, hogy meghaljak. Olyan volt, mintha valakivel beszéltem volna, de nem volt ott senki. A Fény beszélt hozzám, de nem hanggal. Ekkor megértettem, hogy még nem vagyok igazán kész a halálra. Olyan volt, mintha valaki nagyon alaposan megvizsgált volna. De attól a pillanattól kezdve, hogy a Fény szólt hozzám, nagyon jól éreztem magam — biztonságban és szeretettel körülvéve. Az a szeretet, ami belőle áradt, egyszerűen leírhatatlan. Nagyon jó és érdekes volt vele lenni. Érezni lehetett a személyiségét. Még humorzéke is volt.”

Szamadás életünkről. A fényességes Lény megjelenése és kutató kérdése csak bevezetője annak az egyedülállóan intenzív pillanatnak, amely alatt a Lény elvonnultatja az életből kilépett ember előtt életét. Ezt az áttekintést leginkább az emlékezethez lehet hasonlítani, de attól mégis alapvetően különbözik. Az emlékezetben minden kronológiai sorrendben, egymás után következik be. Itt viszont olyan rendkívül gyorsan követik egymást a képek, hogy szinte egyszerre lehet

látni az egész életet. De bármennyire gyorsan peregnek is a képek, mégis hihetetlenül élénk és valószerű. Azt mondják, hogy a képek színesek, háromdimenziósak voltak, sőt mozogtak is. Többen mondták el, hogy ezen élményt követően még hosszú ideig hihetetlen részletességgel emlékeztek vissza életük elmúlt eseményeire. Lássunk egy részletes beszámolót a halál élményének erről a részéről:

„Amikor a Fény megjelent, először azt kérdezte tőlem: Mit tudsz mutatni nekem, mit tettél az életedben? Vagy legalábbis ilyesmi volt az értelme. És ekkor képek villantak fel előttem. Hirtelen ott voltam, a gyermekkoromban, és így mentem előre, egészen a mostani életemig. Egészen kislány voltam és a patak partján játszottam a nővéremmel, megismertem azokat a helyeket, ahol a gyermekkoromat éltem. Majd az iskolai élmények következtek, a cserkészet és az egyetemet. A Fényt nem láttam, amikor ezek a képek lejátsszódtak előttem, mégis tudtam, hogy ott van velem, éreztem a jelenlétét, és időnként megjegyzéseket is tett. Egyes jelenetekre külön felhívta a figyelmemet. Az egész esemény alatt a szeretet fontosságát akarta hangsúlyozni előttem. Legtöbbit foglalkoztak a képek a nővéremmel, aki mindig nagyon közel állt hozzám. Megmutatott epizódokat, amikor önző voltam a nővéremmel, de azt is, amikor igazán szeretetet mutattam iránta és megosztottam vele mindenemet. Amikor a hibáimra rámutatott, nem vádolt. Amikor az önzésemet lejátsszotta előttem, láthatóan akkor is csak azt akarta, hogy tanuljak belőle. Fontosnak találta a tanulást is. Ekkor már értésemre adta, hogy visszamegyek a földre, és nagyon fontos dolgom lesz, hogy tanuljak. Valahogy úgy állította be, hogy a dolgok megismerése a halál után is folytatódik.”

Vagy egy másik beszámoló is:

„A hosszú sötét alagúton való utazás után megjelent előttem a gyermekkorom, majd az egész életem. Nem egészen képek, inkább gondolatok, rendkívül élénk emlékek formájában. Nem egymás után következtek a jelenetek, hanem minden egyszerre volt előttem. Az anyámra gondoltam, és hogy mit vétettem ellene. Még a kis hibák is eszembe jutottak, amelyeket gyermekkoromban követtem el apámmal és anyámmal kapcsolatban. Nagyon megbántam, és azt gondoltam, bár csak ne követtem volna el azokat a hibákat.”

Akik átléptek a kapun. Többen számoltak be arról is halálközeli élményükkel kapcsolatban, hogy közeledtek, vagy elérték egy határhoz, amit egyesek kapunak íriak le, mások nagy víznek, vagy ködtengernek, ismét mások kerítésnek, vagy egyszerűen határvonalnak.

„Szívrohamban 'haltam meg', és amikor ez történt, hirtelen egy mezőn találtam magam. Olyan csodálatos zöld volt, amelyet nem látni a földön. Nagy fényesség vett körül, csodálatos, meleg fény, amely egészen körülvett. Előrenéztem, és a mezőn magam előtt egy kerítést láttam. Elindultam a kerítés felé, a túlsó oldalán láttam egy férfit, aki szintén megindult felém. Utána nyúltam, de valami visszahúzott. Ekkor láttam, hogy ő is visszafordult, és eltűnt az ellenkező irányban.”

A visszatérés. Nyilvánvaló, hogy mindazok, akikkel a szerzőnek alkalma volt beszélni, visszatértek ebből a másik világból. Az ezzel kapcsolatos érzéseik különös változáson mentek át. Amikor a halált követően elhagyták testüket, kétségbeesetten szerettek volna visszatérni abba, érintkezni a körülöttük lévő emberekkel, és elszomorodtak azon, hogy el kellett hagyniuk mindent és mindenkit. Azok azonban, akik mélyebben behatoltak ebbe az élménybe, és tovább mentek az úton, már nem akartak visszatérni, sőt amikor megtudták, hogy vissza kell térniük a testbe, szomorúságot éreztek miatta. Különösen azokkal történt ez így, akik már találkoztak a Világossággal. Ahogy valaki leírja: „Nem akartam elszakadni ettől a lénytől!”.

A visszatérés különböző érzéseket váltott ki az alanyokból. Többszörre sajnálkozást, de az élmény hatása megmaradt bennük:

1. „Miután visszatértem, egy álló hétig sírtam, hogy ebben a világban kell élnem, miután megismertem azt a másikat. Nem akartam visszatérni.”

2. „Amikor visszatértem, magammal hoztam valamit abból a csodálatos érzésből, amiben odaát volt részem. Néhány napig egészen a hatása alatt voltam. Sokszor még ma is érzem.”

Beszélni az élményről. Hangsúlyozni kell, hogy azoknak, akiknek ebben az élményben volt részük, semmi kétségük sincs annak valóságos volta felől.

„Még csak nem is hasonlított hallucinációhoz. Jól tudom, hogy az milyen, mert már voltak hallucinációim, amikor kodeint kaptam a kórházban. De az jóval az előtt a balesetem előtt volt, amiben meghaltam. És ez az élmény egészen más volt, mint a hallucináció.”

A szerző hangsúlyozza, hogy azok a személyek, akikkel beszélgetett, kiegyensúlyozott emberek voltak, akik különbséget tudnak tenni álom, fantazmagória és valóság között. De nem szeretnek erről beszélni, mert környezetük nem fogadja megértéssel ezeket az elbeszéléseket.

„A gimnáziumban és egyetemen népszerű lány voltam, de csak sodródtam a tömeggel. Amikor ez történt velem, megpróbáltam elmondani az embereknek, de az lett az eredménye, hogy mindenki bolondnak tartott. Amikor láttam, hogy csak gúnyolnak miatta, nem beszéltem többé róla. Egyébként csak azt akartam mondani, hogy sok minden van, amit tudnunk kellene az életről, amire nem is gondolunk, mert azelőtt én sem gondoltam.”

Egyébként még egy okuk van arra, hogy ne próbálják meg leírni az élményüket. Úgy érzik, hogy ez az élmény meghaladja az emberi értelmet, az emberi nyelv pedig szegény arra, hogy kifejezhesse.

Az élmény hatása. De ha nem is beszéltek róla, ez az élmény valamennyiük szemléletét, életét megváltoztatta. Ez egészen természetes, ha az élményt valóságnak érezték, márpedig valamennyien valóságnak érezték.

„Alapjában véve a régi életem sem volt rossz. Azt hiszem, hogy a világ nem tartozik nekem semmivel, mert mindent megcsináltam, amit akartam, és úgy, ahogy akartam. De mióta meghaltam, hirtelen elkezdtem gondolkozni azon, hogy vajon azért csinálók-e valamit, mert az jó, vagy pedig csak azért, mert nekem jól esik. Azelőtt mindig valamely hirtelen impulzus hatására cselekedtem, most viszont el is gondolkozom a dolgokon. Igyekszem olyasmit csinálni, aminek több értelme van. Igyekszem mindenkivel egyformán törődni, és nem elítélni az embereket.”

„Csak annyit tudtam, hogy egyik napról a másikra megváltoztam, mióta ez történt velem. Egy egész új világ tárult fel előttem. Most rájöttem, hogy az élet több, mint a szombat esti mozi és a vasárnapi futballmeccs. Most az emberi élet értelmére és a lélekre is gondolok.”

A távoli utazás elsősorban a halálról alkotott elképzelésüket változtatta meg. Bár szép emlékeket őriznek arról a másik világról, és vágynak oda vissza, egyiknek sem jutna eszébe, hogy öngyilkossággal váltson jegyet a boldog hazába. Sokkal komolyabban érzik, hogy dolguk van itt a földön, és nem szeretnének üres kézzel visszamenni.

Ezzel kapcsolatban kell szólni az öngyilkosok élményéről. A halálból visszatértek között vannak olyanok is, akik öngyilkossággal kapcsolatban kerültek a halál állapotába. Az ő tapasztalásaik szomorúbbak, mint másokéi. Amint egy nő kifejezte: „Ha az ember zaklatott lelket hagy el, akkor odaát is zaklatott lélek lesz.” A konfliktusok, amelyekből az öngyilkossággal menekülni akartak, akkor is megvoltak, amikor meghaltak, és a számadásnál szembe kellett nézniük tettük szerencsétlen következményeivel.

Egy férfi felesége halála feletti elkeseredésében agyonlőtte magát, de életre keltették. Így írja le állapotát: „Nem oda kerültem, ahol a feleségem volt. Én egy borzalmas helyen voltam. Rögtön láttam, hogy milyen hibát követtem el. Nagyon megbántam, és azt kívántam, bár ne tettem volna.”

Ez a tapasztalás megfelel az öngyilkosságról való erkölcsi felfogásnak. Ezt vallotta nemcsak Aquinói Szent Tamás, de Locke és Kant is. Kant szerint az öngyilkosság Isten szándékai ellen való cselekedet, lázadás a Teremtő ellen. Szent Tamás szerint az élet Isten ajándéka, amelyet csak neki van joga elvenni. Moody itt ismét tartózkodik az állásfoglalástól. „Amikor az öngyilkosok beszámolóit is

leírom, nincs szándékomban, hogy erkölcsi ítéletet hozzak az öngyilkosság ellen. Csupán közlöm azt, amit ők elmondtak nekem.”

„Vannak, akik azt mondják, hogy azért nem mondjuk ki a »halál« szót, mert el akarjuk hessegetni magunktól a gondolatát is. De ha valaki ilyen élményen ment keresztül, az tudja, hogy »halál« — nincs is. Csak átmegyünk egyik állapotból a másikba, 'felsőbb osztályba' lépünk, mint ahogy a gimnáziumból átmegyünk az egyetemre.”

„Az élet olyan, mint a börtön. Mai állapotunkban egyszerűen nem is tudjuk elképzelni, mennyire rabok vagyunk a test börtönében. A halál — szabadulás. mintha börtönből szabadulnánk. Ez a legjobb hasonlat erre az állapotra.”

Bizonyítékok. Felmerül a kérdés, hogy lehet-e bizonyítani valamivel ezeknek az elbeszéléseknek a valóságát. És talán meglepő a vász, hogy lehet. Legalábbis a testen kívüli, de még a földön jelenlévő állapotra vonatkozólag. Számos orvos mondta el, mennyire meg volt döbbenve, amikor orvosi ismeretekkel nem rendelkező pácienseik pontosan és részletesen leírták az újraélesztési eljárást, amit alkalmaztak rajtuk, holott azok ebben az időben a klinikai halál állapotában voltak.

„Amikor mindennek vége volt, az orvos odajött hozzám, és azt mondta, hogy nehéz csata volt. 'Igen, mondtam, tudom.' 'Honnan tudja?' — kérdezte. Mindent el tudok mondani apróra. Nem akarta elhinni, és akkor elmondtam mindent, attól kezdve, hogy kiha,nyott a lélegzetem, egészen addig, amíg magamhoz nem tértem. Teljesen elámult, és nem tudta, mit mondjon, de még többször visszajött hozzám és egyre újabb kérdéseket tett fel. Egyre jobban csodálkozott.”

Eddig a beszámolók. Moody ellenáll a kísértésnek, hogy akárcsak kommentálja is azokat. Sőt, becsületesen szembenéz a kételkedést kifejező kérdésekkel és ellenvetésekkel, és tárgyilagosan válaszol rájuk.

Ilyen kérdés volt, amit ténylegesen többször fel is tettek neki: Honnan tudja, hogy ezek az emberek nem hazudnak Önnek?

„Ilyen hipotézist természetesen könnyű felállítani. De én könnyűszerrel meg tudom cáfolni azokat. Mert láttam, hogy érett, kiegyensúlyozott felnőttek, nők férfiak egyaránt — könnyekkel küzdöttek, amikor élményeiket elmesélték nekem. A hangjuk olyan őszinte volt, amit nem lehet megjátszani. De a legnehezebb lenne megmagyarázni olyan sok egybehangzó beszámoló létrejöttét. Hogy lehet, hogy olyan sok ember ugyanazt a hazugságot akarja beadni nekem immár nyolc éve? Es végül is, egyszerűen elképzelhetetlen, hogy egy kedves, North-Carolina-i idős hölgy, a New Jersey-i egyetemi hallgató, a Georgia-i állatorvos, és még sokan mások összefogtak, hogy egy rafinált mesét hitessenek el velem.”

A másik ellenvetés, hogy nem tudatosan hazudnak, de érdekesnek akarnak látszani, és ezért minél többször mesélnek el egy élményt, aminek csak a magja valóság, annál többet tesznek hozzá, és így kerekednek ki a történetek. Ezt még könnyebb megcáfolni, egyszerűen azzal, hogy a riportalányok között voltak olyanok, akikkel ez az esemény évekkel ezelőtt történt, és voltak olyanok, akik éppen akkor jöttek ki a kórházból, és így friss élményekről számoltak be, az elbeszélések tartalma pedig minden esetben kísérteties hasonlóságot mutatott.

Azt is kérdezték Moodytól, hogy tanulmányozta-e ezeknek a személyeknek a kórtörténetét. A válasz igenlő, de ezen túlmenően beszélt magukkal az orvosokkal, és az eset más tanúival is.

Van orvosi természetű ellenvetés is. Azt mondják, hogy 5 perc után már nem lehetséges az újraélesztés, a beszámolók között van olyan, amelyik 20 perces „halálról” beszél. Hogyan lehetséges ez?

Erre az a válasz, hogy az öt perc átlagot jelent. Való igaz, hogy általános szabály, hogy ezen túl általában már nem kísérlik meg az újraélesztést, mert az agy hiányos oxigénellátása miatt súlyosan károsodna ennyi idő után. De mivel ez csak átlagos szabály, kivételek vannak. Annyi tény, hogy a beszámolók között van olyan, ahol az alany húsz percig volt a klinikai halál állapotában anélkül, hogy az agyat bármilyen károsodás érte volna.

Egy másik kétkedő a gyógyszerek, főleg érzéstelenítők hatásának tulajdonítja a jelenséget. Le is ír egy esettörténetet, amelyet valaki a fogorvosi székben élt át, és amely hasonló vonásokat mutat fel. Itt is erős fényt látott a beteg, szédítő forgást érzett, különös alakokat látott. Azonban a két leírás közt

alapvető különbségek vannak. Az első az, hogy a beteg végig hangsúlyozza, hogy a gyógyszer hatásának tulajdonítja az átéléteket. A fényesség csak fizikai jelenség volt, egyáltalán nem személyes, szeretetről, kommunikációról szó sem volt. Nem lép ki a testéből, nem lát olyan dolgokat a testével kapcsolatban, amit másképp nem lehetne megmagyarázni. És főleg ilyen esetben nem hat ki az élmény az alany későbbi életére. A másik, még kézenfekvőbb válasz az, hogy nem minden esetben kapott a beteg érzéstelenítőt, vagy bármilyen más gyógyszert. Hiszen voltak balesetek áldozatai, vízbefulladások is, akik még első segélyben sem részesültek, amikor ezeket a jelenségeket látták.

Vannak, akik neuro-patologikus tünetekkel akarják a leírt jelenségeket megmagyarázni. Így például az autoszkopikus hallucinációk erős hasonlóságot mutatnak fel az itt leírt jelenségekkel. Mégis, vannak különbségek. Nincs a tünetek között a testből való kilépés jelensége, nincs meg az emocionális értelmezés. Egyébként a kérdezett alanyok kimutathatóan teljesen egészséges idegzetű egyének, és egyetlen esetben volt szó idegi károsodásról a klinikai halál következtében, ez is egy kisebb izomcsoport részleges bénulása volt.

Végül a pszichológiai ellenérv azt hozza fel, hogy az úgynevezett „izolációs” jelenség hasonló következményeket mutat fel. Napjainkban számos kísérletet végeznek arra nézve, hogy milyen hatással van az ingerszegénység az emberre. Az eredmény gyakran hallucinációk keletkezése. A régi korok embere is ismerte a magány hatását. Középkori misztikusok és pogány vallásalapítók a pusztába vonultak, hogy lelkük mélységeibe behatolhassanak. Itt elég rámutatni, hogy nem izolációs jelenségről van szó, bár természetesen tény, hogy ezek, valamint a különböző kábítószeresek ugyancsak módot nyújtanak arra, hogy a tudat új rétegeibe léphessünk be.

A szerző végezetül, igen óvatosan, levonja a maga konklúzióit. Nem kívánja kutatása eredményeit semmiféle tan hirdetésére felhasználni. Csupán annyit jegyez meg, hogy ezek azt bizonyítják, hogy minden tekintetben fontos következményekkel jár, ha arra nézve kapunk adatokat, hogy a lélek, vagy szellem a testtől függetlenül is létezhet, és külön világa van. Moody tárgyilagos, lelkiismeretes krónikás csupán, aki olyan súlyosnak, olyan óriási jelentőségűnek látja az általa összegyűjtött anyagot, hogy szentségtörésnek érezné, hogy ahhoz bármit is hozzátégyen. Így adjuk közre mi is ezt az ismertetést, ami valóban magáért beszél, és pedig mindenkihez, közvetlenül. A következtetéseket mindenkinek magának kell levonni.

SAAD BÉLA riportja

EMLÉKEZÉS CZAPIK GYULÁRA

II.

Riporter: Akik közelebről ismerték Czapik Gyulát, s a felszabadulás utáni években alkalmuk volt találkozni vele, azok tudták, milyen okos és milyen nyugtalan segíteni akarás él benne, látván egyháza helyzetét. Ez a segíteni akarás adta neki az ötletet, hogy az esedékes „ad limina” látogatásra Rómába menjen, útlevelet is kapott, talán azért, mert az akkori illetékesek tudták, hogy apostoli vizitátor kiküldését akarja elérni a Szent széknél. Római tárgyalásainak hiteles tanúja Tomek Vince, a világ piaristáinak akkori generálisa (most már, 21 évi generáliskodás után, nyugdíjban van). Nála a rend római generalátusán szállt meg Czapik Gyula, kísérője, Esty Miklós világi pápai kamarás társaságában. 1948. szeptember 21-én érkezett Rómába, ahol két hetet töltött. Megjegyzem, hogy előzőleg, az iskolák államosítása után, a vatikáni államtitkárság tudtával Tomek Vince is járt Magyarországon, és pedig 1948. július 25-től augusztus 16-ig. Czapik Gyula akkori tárgyalásairól s annak körülményeiről Tomek Vince részletes tájékoztatást bocsátott rendelkezésemre, amelyet 1976. július 30-án írt le Rómában, s amelyből az alábbiakban adom a Czapik-tárgyalásokról szóló részt:

„Czapik érsek úrnak itteni tárgyalásai — szokott módon — a legnagyobb titoktartás mellett folytak le. Amit én róluk tőle tudok, az itt következik:

Ő itt rengeteget tárgyalt XII. Pius ismert tanácsadójával, Leiber S. I. atyával, az államtitkárság vezetőivel és magával a pápával. Többször találkozott Velits akkori magyar követtel (egyszer az én kíséretemben is). Itt szerkesztette meg a „*visitatio ad limina*” alkalmával szokásos relációját is. Pontos informált tanácskozásainak eredményéről. Eszerint a Szentszék elhatározta, hogy Angelo Rotta volt nuncius személyében apostoli vizitátort küld Magyarországra a helyzet tanulmányozására. Angelo Rottának ideiglenes budapesti elhelyezkedéséről is tájékoztatott, sőt annak elrendezéséről október 10-i kártyájával értesített is.

Czapik érsek úr távozása után nemsokára felkeresett Rotta volt nuncius úr, akivel távolléte miatt az említett nem tudott beszélni. Rotta úr az államtitkárság utasítása szerint Velits útján magyar vízumot kért, tőlem pedig kért és kapott információt a magyar pénz megszerzésére, én pedig informáltam őt az ideiglenes elhelyezkedést illetően.

Nekem november 22-én egy hadihajóval Spanyolországba kellett utaznom a rendalapító Kalasanzi Szent József ereklyéivel. Közvetlenül elutazásom előtt felkeresett Velits követ úr azzal a hírrel, hogy a volt nuncius vízum-kérésére jó idő óta nem kap választ. Erre én azt tanácsoltam neki, hogy repüljön haza és személyesen kérje a vízumot.

Hogy távollétem alatt mi történt, azt nem tudom. 1949. január 20-i hazatérésem után azonban látnom kellett, hogy Velits már nem követ, s az egész akció hajótörést szenvedett.”

Riporter: Czapik Gyula 1951—56 között volt a magyar püspöki kar elnöke, abban az időszakban, amelyet a „személyi kultusz éveinek” szokás nevezni. Még nem írták meg ennek a történelmi szakasznak átfogó és hiteles történetét, de már jelennek meg művek, amelyek igazságos, tárgyias jellemzést adnak ezeknek az éveknek néhány jelenségéről. Ilyen Tapolczai Jenőnek „Egy elnök naplója” című könyve, amelynek beharangozója a Népszabadság 1977. január 8-i számában jelent meg.

Íme a Népszabadság cikke:

„A decemberben elhunyt dr. Tapolczai Jenőnek, a dunaújvárosi, majd a Fejér megyei tanács elnökének naplóját, amelyet nyugdíjba vonulása után írt, a közeljövőben jelenteti meg a Kossuth Könyvkiadó. A kötethez — amely az országosan ismert, népszerű, munkából lett kommunista közéleti vezető és politikus visszapillantását tartalmazza élete munkájára és harcos közszereplésének színes epizódjaira — Apró Antal írt méltató előszót. Alább néhány részletet közlünk dr. Tapolczai Jenő posztumusz naplójából.

... Belügyminisztériumi tevékenységem viszonylag rövid ideig tartott, ezért csak egy érdekes, számomra izgalmas epizódról kívánok megemlékezni. (Tapolczai Jenő a felszabadulás után közvetlenül vezető állami funkciókat töltött be: volt Kispest polgármestere, a Fővárosi Vízművek vezérigazgatója, az OTSB elnökhelyettese. — A Népszabadság szerk.) Odakevülésem után, 1952 őszén kezdődtek az 1953-as választások előkészületei. A munka technikai részének megszervezése, lebonyolítása osztályomra hárult, majd egy operatív választási bizottság alakult, melynek elnöke lettem. Minthogy a tanácsok felső irányítása ekkor még a Belügyminisztériumhoz tartozott, feladatomból volt a megyékből beérkező tanácsjelentések alapján naponta információs jelentést készíteni a párt és a kormány vezetői számára.

Javasoltam, hogy az információ megbízhatósága érdekében állítsanak fel egy választási ellenőrzési csoportot. A csoport létrejött. Észrevettem azonban, hogy ellenőreim az egyes megyékétől eltérő jelentést tesznek. Úgy döntöttem, hogy ezt jelezni fogom a küldendő információban. Ebből támadt a vihar.

Egyik jelentésemben megírtam, hogy a választási előkészületek mindenütt rendben és lelkesen folynak, s amint a megyei jelentések írják, a hangulat kitűnő. Majd így folytattam: »Nem lenne azonban teljes kép, ha nem említeném meg, hogy a kiküldött ellenőrök jelzése szerint rontják a közhangulatot a helyenként fellépő súlyos közellátási nehézségek s azok a zaklatások, amelyeknek a kuláklistán szereplő gazdálkodók nap mint nap ki vannak téve.«.

Ma már tudjuk — a Magyar Szocialista Munkáspárt levonta ennek az időszaknak a tanulságait —, hogy a zaklatások és egyéb törvénysértések nagy politikai károkat okoztak, sokat ártottak a Magyar Dolgozók Pártja tömegkapcsolatainak. Sok év munkájába tellett, míg a szektás, dogmatikus szemlélet okozta hibák maradványait is sikerült kiiktatnunk az államigazgatás munkájából. De amikor én ezt a jelzést megírtam, ez az idő még messze volt.

Feletteseim, valószínűleg olvasatlanul, aláírták a jelentésemet, amelyet továbbítottak az illetékesek kezeihez. A legfelsőbb helyen felfigyeltek erre az akkoriban legalábbis szokatlan értékelésre, és a benne foglaltak kivizsgálását követelték. Miniszterem, akit akkoriban neveztek ki a Minisztertanács elnökhelyettesévé, kora reggel a parlamentbe hivatott, és meglehetősen ingerülten azzal vádolt, hogy rémhírterjesztő vagyok. Közölte velem: az állítólagos törvénysértések ügyében az ÁVH folytatja le a vizsgálatot. Készüljek fel arra — mondta végül —, hogy amennyiben valótlan jelentettem, egy időre elbúcsúzhatok a családomtól.

Támolyogva mentem vissza hivatalomba. Nyomban kerestetem ellenőreimet, akikről az információkat kaptam. Csak akkor nyugodtam meg valamennyire, amikor kiderült, hogy jelentésemben nagyon enyhén fogalmaztam, mert mindazok, amiket az információ tartalmazott, több helyen is valósnak bizonyultak.

Az anyagi érdekelttség elvének megsértése a mezőgazdaságban, a mesterségesen élezett osztályharc, a kötelező terménybeadás, ami végképp elszegényítette a parasztságot, azokat állította szembe velünk, akik nem sokkal korábban a barátaink voltak. Mind gyakoribbá váltak a zaklatások, ez a körülmény ugyancsak erősen kihatott a közhangulatra. Egész pályámon kötelességemnek tartottam, hogy jelentéseimben ne a feletteseim óhaját, vágyálmait foglaljam szavakba, hanem a tényleges, a valós helyzetet. Meggyőződésem ugyanis, hogy a hivatali szervilizmus csak árt közös ügyeinknek, a félrevezetés, a rózsaszínű ködképek festése legfeljebb a személyes karriernek használ, annak se mindig.”

Riporter: A súlyosan beteg Félegyházy József, a Hittudományi Akadémia professzora, a Szent István Társulat volt alelnöke, írásban bocsátotta rendelkezésemre alábbi tanúvallomását:

Félegyházy József: Czapik Gyula volt egri érsekkel való kapcsolatom visszanyúlik arra az időre, amikor ő az Egyházi Lapok-at szerkesztette s cikkeimet lapjában megjelentette. E kapcsolatunk adhatta neki a gondolatot, hogy mint a Hittudományi Akadémián az egyháztörténet akkori magántanára Budapestre jöjjenek, a Központi Szeminárium prefektusa és a Pálos-könyvtár felügyelő-könyvtárosaként.

Munkahelyem elfoglalása utáni első személyes találkozásunkkor, 1954-ben, azt is jelezte, hogy a Szent István Társulatban is szerepet szánna nekem, az akkor már betegeskedő alelnök, dr. Zsigovits Béla pápai prelátus mellett, hogy annak nyugalomba vonulásakor, amennyiben az arra illetékes társulati közgyűlés megválaszt, átvegyem örökét. (Zsigovits Béla már a következő, 1955-ös évben elhunyt.) Kiemelte az érsek úr, hogy a három országos jellegű katolikus intézménynél: Hittudományi Akadémia, Központi Szeminárium és Szent István Társulathoz szerepet kapván, az az ő célja, hogy munkaköröimből azt az irányvonalat kövessem, amelyet ő képvisel a magyar egyházpolitikában. Mert — mondotta — csak megfelelő munkatársakkal tudja eredményesen ellátni feladatát.

A Szent István Társulattal kapcsolatban kifejezte azt a kívánságát is, hogy mivel az ő teljes bizalmát bírja Esty Miklós, delegált adminisztrátor s egyben kitűnő diplomata érzékkel is rendelkezik, a Társulat ügyvitelében a kezdeményezést engedjem át neki s vele együtt dolgozva óvjuk a Társulat létét és vigyük előbbre fejlesztését. Ezt az intelmet követve nem törekedtem olyan aktívabb szerepre, aminőt tisztásem lehetővé tett volna.

E beszélgetésünk alkalmával emlékezett meg (hangfogóval ugyan) az egyházpolitikai tárgyalásokat folytató ún. paritásos bizottságban vitt szerepéről. E közléseiben kibontakozott előttem, hogy gyorsan kapcsoló intellektusával, a realitásokat számba vevő látásmódjával s tárgyaló készségével ő volt a bizottság egyházi részlegének az esze, dinamikája. Amikor egy alkalommal Rákosi Mátyás ezt a megjegyzést adressálta az egyházi bizottság felé: „A püspök urak olyan vonattal tárgyalgatnak itt velünk, mintha arra számítanának, hogy a politikai helyzet rövidesen megváltozik” —, Czapik azonnal így felelt: „Azt hiszi a miniszterelnökhelyettes úr, ha mi erre számítanánk, itt ülnénk és tárgyalnánk?”

Amikor a Szent István Társulat nyomdai vállalatát, a Stephaneum nyomdát államosították, maga a Szent István Társulat sem kerülte volna el a többi egyesület sorsát, ha Czapik érsek fel nem hívja a figyelmet, hogy ez esetben a marxista magyar állam valamelyik kiadványvállalatának kellene kiadnia a nagyszámú magyar katolikusok számára a hittan- és imakönyveket, liturgikus és egyéb egyházi kiadványokat. Ez az érvelés hatott, életben maradt a Szent István Társulat, mint a katolikus könyvkiadás szerve.

Ezen első, részletesebb megbeszélést tartalmazó találkozásunk után, a haláláig eltelt közel két esztendő alatt érintkezéseink nem sűrűek és inkább rutinjellegűek voltak, a Társulatra és a Szemináriumra vonatkoztak.

A felelősségteljes munka gyorsan felőrölte életerejét. 1956 tavaszán a Széher úti kórházba került. Néhányszor meglátogattam őt. Egyik alkalommal közöltem vele, hogy betegsége óta a budapesti Központi Szeminárium több mint száz papnövendékének naponként száll érte közös imája az Egek Urához a reggeli szentmise alkalmával. Ez láthatóan meghatotta. (Aránylag rideg természetűnek ismerték.) Kérte, közvetítem ezért köszönetét az ifjú levitáknak és ama üzenetét, hogy jól készüljenek föl majdani papi hivatásuk méltó betöltésére.

Újabb látogatásomkor, amikor a kórházi kivizsgálások már nyilvánvalóvá tettek, hogy műtetre van szükség, szóba hozta a rá váró operációt, amely — szerinte — élete végét jelenti. Erre szuggérálni próbáltam, hogy számosak ma már a hasonló műtétek s eredményesen végződnek. Túrelmesen (enyhe mosoly kísérelében) végighallgatta rögtönzött, itt-ott persze akadozó, de biztatásnak szánt szavaimat, aztán a következőket mondta: „Nézze, amióta az eszemet tudom, mindig érdekelték, bújtam az orvosi könyveket. Végére jártam mostani bajomnak is. Észnél vagyok, biztosan tudom, hogy az én szervezetem nem bírja ki ezt a műtétet.”

A kórházi ápolását végző nővértől hallottam, hogy nemcsak nyugodtan készült a műtetre s a halálra, hanem annak inkább eléje akart menni, mint elkerülni. A bátor szavú nővér figyelmeztette is: „Tudja-e, érsek úr, hogy a gyógyuláshoz nemcsak az orvosok tudása és ügyessége szükséges, hanem a beteg erős meggyógyulni akarása is, mint fontos lélektani tényező?” Mire az érsek válasza: „De én épp ezt nem akarom! Elfáradtam már, szívesen meghalok!”

Riporter: „Teljes tisztelettel és engedelmességgel kell lennünk Szent Péter utóda iránt” — hirdette mindenkor híveinek. S erre maga adott példát. Az egyházipolitikailag vészteljes 1949-es évnek egyik körlevelében írja: „Legyetek rendíthetetlenek katolikus hitetekben és ragaszkodástokban az Anyaszentegyházhoz és Krisztus földi helytartójához. Ugyanúgy legyetek a magyar hazának hűséges fiai, a közjó készséges előmozdítói, szorgalmas építői.”

A 80-ik születésnapját ünneplő (1956. március 2.) XII. Pius pápát a magyar katolikus egyház nevében köszönti, amire a Szentatya államtitkára, Dell'Acqua bíboros útján atyai hangon válaszol: „A Szentatya különös öröme szolgált az a tiszteletteljes távirat, amelyben születésnapja alkalmából a kedvelt Magyarország püspökeinek, papjainak és híveinek nevében is legjobb kívánságaidat fejezted ki.”

A beteg érsek még 1956 márciusában is, az akkori országos csapáson sajnálkozva, körlevelében sürgetően hívja fel papjait és híveit, hogy a felebaráti szeretet nevében siessenek az árvízkárosultak megsegítésére. Elrendeli, hogy a közeli virágvasárnapon a szószékéről hirdessék ki az e célra vonatkozó gyűjtést, minél bőkezübb adakozásra, buzdítva híveiket. De a halál angyala ekkor már ott suhogtatta fölötte sötét szárnyait.

*

Riporter: A helyzetet jól ismerő egyházi körből kaptam a következő tájékoztatást:

A 34/1950. sz. törvényerejű rendelet megjelenése után ugyanis, mely a szerzetesrendek működési engedélyét megvonta, legfőbb feladat volt az idős és beteg szerzetesekről való gondoskodás és a munkaképesek munkába állítása. Dr. Czapik Gyula egi érsek szorgalmazta, hogy az idősek és betegek részére szociális otthonokat állítsanak fel, melyek állami ellátmányt kapjanak. 500—600 nővér és 100—150 férfi szerzetes elhelyezéséről volt szó, akik egészségi állapotuk miatt segít-

ségre, gondozásra, ápolásra szorultak. Ilyen otthonok létesültek folyamatosan, ahogy a szükség egyre inkább kívánta. Emellett létesültek egyházi fenntartású otthonok is. Mindkét fenntartású otthonok ma is működnek.

A munkaképes szerzetesek munkát vállaltak plébániákon, egyházközségekben, üzemekben, gyárakban, stb., a legkülönbözőbb munkahelyeken.

A Solidaritas Háziipari Szövetkezet létesítését, ahol számos nővért lehetett foglalkoztatni, Czapik érsek azonnal megértette, magáévá tette és a kormányzatól kieszközölte beindulását.

A Solidaritas Háziipari Szövetkezet nagyüzemmé fejlődött országos viszonylatban és számos műhellyel rendelkezett (kesztyűrészleg, egyházi ruha részleg, gyermekruha-, kötőrészleg, stb.). Nagyon szép, minőségi munkát végeztek. Termékeikkel külföldi piacokon is elismerést szereztek.

Czapik érsek kitartóan fáradozott azon, hogy felszentelt szerzetes papokat egyházmegyei szolgálatba vehessenek át, és ezzel papi működésre engedélyt kapjanak.

Világi idős papokra is volt gondja. Először a hódmezővásárhelyi plébánián alakult hétszemélyes Papi Otthon, majd mikor Székesfehérvárról visszaszerezte a katonaság használatában levő szeminárium épületét, ide költözött a hódmezővásárhelyi otthon, amely ma már mint Országos Papi Otthon működik, 54 idős, beteg pap számára korszerűen berendezve.

Szorgalmazta a Hévízen és Mátrászentimrén levő üdülők felújítását és korszerűsítését.

Czapik érseknek köszönhető az is, hogy a Széher úti kórház államosítása után továbbra is biztosított igénybevételi lehetőséget a papság számára.

Czapik érsek törekeny testű, de határozott egyéniség volt. Munkatársait megbecsülte. Szívesen vette mások tájékoztatását. Aki hozzá fordult, meghallgatta.

Nem voltak előítéletei. Tárnyilagos tudott lenni a legkényesebb ügyek tárgyalásánál is. Szívósan védte álláspontját a lehetőségek korlátai között. — Nem nyugodott addig, míg valamely ügyet be nem fejezett. Előfordult, hogy autóval ment Budapestről Egerbe, ahol már üzenet várta. Azonnal fordult vissza, mert fontos ügyről volt szó. — Amikor úgy érezte, hogy valamit nem sikerült elérnie, bántotta, de számtalan esetben visszatért a problémára és kitartását nemegyszer siker koronázta.

Tiszteletet keltett puritánsága, nagy tudása, tájékozottsága és helytállása a legnehezebb időkben is.

Riporter: Gyöngyöspátán, ahol Takács József dr. tíz éve plébánoskodik, olyan öreg templom fogad, amelyet — így, ahogy most áll, a rárakott rétegekből kifejtve, a rárakódott stílusrontó portól megtisztítva — joggal lehet „szent ékszer”-nek nevezni. A műemlékvédő'em eddig hét-nyolc milliót költött erre a történelmi gyönyörűsége, amelyből hiányzik még a megújításra elvitt jesszefa, az oltári-szentség ősi őrző helye, de ott függ már eredeti módon a keresztfa a szent testtel, átfogván karjaival a világ szenvedéseit, itt pedig tartóköteleivel összeköti e templom sokévszázados falait. A II. Vatikáni Zsinat utasításai szellemében itt nem kellett megcsináltatni a szembe miséző oltárt, csak körülnézni a kriptaraktárban, ott volt az az évszázados kőasztallap, csak repedéseit kellett kijavítani, s megőrzött, ősök által állványalappal megjelölt helyére állítani. A templom román és gót íveit az eredeti szerint újrafestett téglavörös, sárga és zöld mezők díszítik, s olyan földbe ereszti a'apjait, amely már Szent István korában régtől fogva keresztény, katolikus templomot őrzött — és pedig magyar hívekné. A VI-ik vagy VII-ik században. Ez volt az első honfoglalás hullámanak lerakódása? Magának ennek a templomnak a sokszögű, zömök hatású, magas tornya Nagy Lajos idejében épült. Két kapuját Mátyás király építtette az e tájon aratott győzelme hadizsákmányából. Magának a falunak a neve a híres vezetes lovas Pata nemzetségtől való, népének pedig, amely megőrizte ősiségét, az a feljegyzett legnevezetesebb tette, hogy a török időkben nem voltak restek elkutyagolni Isztambulig, mert a hatvani bég megsértette azt a kiváltságukat, hogy ők „szultáni falu”, s a bég nem adóztathatja, sarcoltathatja őket. Ennek a népnek a mai papja Takács József, akitől elsősorban életrajzot kérek, hogy lássuk, mikor találkozott életútja Czapik Gyuláéval.

Takács József: Szuhogyban születtem, Borsod megyében, a mai Rudabánya mellett, az egri érsekség területén. 1931-ben Rómába kerültem, a Gregoriána

egyetemen tanultam, ott szenteltek pappá és ott is doktoráltam. Hazakerülvén, előbb Ozdon lettem káplán, majd Egerben szemináriumi spirituális, aztán biblikus, majd dogmatikus tanár. Amikor 1943-ban Czapik Gyula lett az érsek, saját kérelmemre kinevezett plébánosnak Bátorba. Édesanyám ugyanis meghalt, édesapám már régebben, s két menyasszony húgomról férjhezmenésükig nekem illett és kellett gondoskodnom. Családi kötelességemnek eleget tudtam tenni, Czapik érsek azután kinevezett Törökzentmiklósrá plébánosnak — ami kitüntetésszámba ment, majd egyetemi tanár lettem, még a tudományegyetem hittudományi karán, aztán a Hittudományi Akadémia megalakulásával és önállósulásával ott lettem a dogmatika professzora. 1956-ban, Czapik halála után Kácsra kerültem plébánosnak, 1960-ban Kiszána, 62-ben Visonta következett, azután 1965-ben Gyöngyöspata Íme, Czapik Gyuláról kellene szólnom s magamról beszélek. S ha folytatom, elkerülhetetlenül magamról szólok, mikor Czapikról beszélek. Például az érsek többször kijelentette, s ezt mindig huncutkás mosollyal kísérte: „Látja Józsi, magának meg merem ezt mondani, mert tudom, azért nem lesz szemtelen velem szemben.”

Riporter: Bocsánat, hogy közbeszólók. Ez nem szerénytelenség. Csak személyes élmény elmondásával lehet kibontani a főpapi talárból az embert, a nagy embert, aki ő volt.

Takács József: Két körülmény feszélyez. Éspedig: Amit mindenki tud róla, vagy sokan tudnak, miért adjam elő pont én, amikor erre hivatottabbakat tudok...

Riporter: — csak hogy én nem tudom megtalálni őket, vagy szóra bírni...

Takács József: ... amit magam tudok, az valóban rám tartoznék, csak hogy ondicséret vagy indiszkréción kívül aligha mondhatom el azt, ami a saját élményem. Jóllehet érezném ennek szükségességét, mert nagyon is egyoldalú, sőt elferdített az a kép, amely Czapik érsekről a köztudatban kialakult.

Riporter: Éppen ez az ... Személy szerint nagyon hálás vagyok Czapik Gyulának, mint plébános úr is ... Magam sem vállalkozom indiszkrécióra, nem is kérek ilyesmit ... A történelmi távlat talán még nem elegendő ehhez... Arra azonban megérett az idő, hogy azok, akik hálásak neki, összefogjanak, hogy halála után 20 évvel tényekből, dokumentumokból, tanúvallomásokból, a valóságnak és az igazságnak az eddiginél megfelelőbb emlékkép rajzolódjék meg róla... Ehhez a hálásaknak kötelességük hozzájárulni, azoknak, akik szívből és észből szerették és tisztelték őt, akik bármilyen csekélynek látszó, de jellemző és beszédes, más számára is érthető adatot tudnak róla... Az öndicséréssel legfeljebb a hálátlanok fognak vádaskodni...

Takács József: Hát legyen! Nem vállalkozhatom átfogó jellemzésre, de egy s más így készületlenül is eszembe jut róla... Például az, hogy alázatos volt... Intellektuálisan alázatos... Aztán, hogy szeretett hivatól apró ajándékokat kapni, erre még módjával ösztökölte is őket... Nagyon tudott örülni ezeknek az ajándékoknak, pedig nem volt fősvény, sem zsupori, s annak ellenére, hogy megnézte a garast, jó célra, jó ügyre szívesen, talán erején felül is adott... Azt hiszem, a szeretet megnyilvánulását kívánta. Abban a nehéz öt évben, amikor a püspöki kar elnöki tiszte az ő törekeny vállára nehezedett, alkalma volt megalázkodni, s arra is, hogy kérjen, de egyiket sem magáért tette, hanem az ügyért, amelyet szolgált, s főpaptársáért is, ha rászorult... Papjait nagyon szerette, az okosság erényére, a valóság felismerésére, türelemre, e'örelátásra biztatta őket... A türelemből maga is példát adott betegségei alatt, különösen azután, hogy a halálos kór kirobbant testében... Mindig nagyon jó volt hozzám... nagyon megbecsült, talán túlzottan is. Véleményemre, amelyet kikért, sokat adott. Nem emlékszem javaslatra, tőlem kért tanácsra, amelyet elutasított volna. Nagy bizalommal volt irántam, sok bizalmas közléssel tüntetett ki, talán azt is mondhatom — terhelt meg, de szívesen vállaltam, ha ő ezáltal megkönnyebbült... Ilyen bizalmas közlések alkalmával hármas megkülönböztetést tett: 1. „Ezt csak azért mondom, hogy tudjon róla.” 2. „Hogy tudja, miért teszem, amit teszek.” 3. „Hogy tudja, magának mit kell mondania vagy tennie ebben a kérdésben saját belátása szerint és saját felelősségére.”

Riporter: Nem volt egyszerű dolog ekkora anyag összeszedése. Voltak a tanúvallomásra felkértek között, akik kerek visszautasításban részesítettek. Voltak persze készségesek is. Voltak vonakodók, akik az első levelemre nem is válaszoltak, esetleg a másodikra. Volt, aki erre sem válaszolt. Volt, aki csak előszóban óhajtott nyilatkozni, ami nagyon is jó volt, de volt, aki előszóban is csak bi-

zalmasan, nem közlésre, „csak nekem” árulta el, amit tudott. Az alábbi tájékoztatáshoz bizalmasan jutottam, de közlési tilalom nélkül. Aki elmondta nem volt szem- és fültánúja az eseménynek, de első kézből hallotta:

Izgatottan várták udvari papjai az érseket, mert tudták, hogy a húsvéti körmenetek ügyében régóta folyó tárgyalásai döntő szakaszba érkeztek. Az érseki palota kapuja alatt állt meg a kocsi, az érsek kiszállt, fejbólintással köszöntötte papjait, s kérdést sem várva, ennyit mondott: „Azt mondta Rákosi, viheti érsek úr a körmeneteket, úgysem lesz rájuk szükségük húsz évnél tovább.”

A húsvéti feltámadási körmenetek állami rendje azóta is, lényegében a Czapik által kimunkált szabályok szerint alakul.

Czapik érsek éveiben illeszkedett be a Római Katolikus Hittudományi Akadémia és a nyolc katolikus középiskola a püspöki kar felügyeleti rendjébe. (1950-ben kezdték munkájukat.)

Czapik Gyula egyszer részt vett az Új Ember szokásos nagybőjti lelkigyakorlatán, annyiban, hogy ő mondta a vasárnapi misét és áldoztatta a résztvevőket. A mise a szerkesztőség nagy irodahelyiségében volt, amely erre az alkalomra kápolnává, majd reggeliző, agapé helyiséggé alakult át. Czapik arcán látszott, hogy otthon érzi magát újságírók, lapkiadói dolgozók között. Keserűre barázdált arcára hamarosan valami különös, múltba néző derű költözött. Az Új Ember jelen volt munkatársai között voltak régi kollégák, akik éppúgy a Nemzeti Újság vagy az Új Nemzedék munkatársai voltak, mint az érsek. Gyakran hangzott fel egy-egy „kolléga” felé fordulva „Emlékszik?” — s következett egy érdekes történet, amelyre az érsek jobban és pontosabban emlékezett, mint a tanúságra hívott. Annyira emlékezett, hogy még azt sem hibázta el, hogy Ijjas Antalt, ne Tóniként, amit nem szeretett, hanem Antiként szólítsa.

1949-ben megüresedett az Új Ember felelős kiadói tiszte, az érsek kijelölésére velem töltötték be. Ezzel látható munkahelyem is lett, mert névtelenül és ki felé láthatatlanul, akkor már, jól választott kiadóhivatali munkatársak segítségével megvalósítottam az Új Ember és a Vigilia nyereséges gazdasági egzisztenciáját, s megkezdtem a laptulajdonos Actio Catholicának is rendszeres összegek folyósítását.

Amikor 1951-ben megalakult az Állami Egyházügyi Hivatal, az érsek engem jelölt ki, mint a lap politikai összekötőjét, s megbízott a szerkesztőség politikai vezetésével is. Az így adódott ügyek közül valamelyiknek a megbeszelésére felkereshettem Mikszáth Kálmán téri pesti lakásán, ahol távoli terveimről is szó esett. Helyeslően vette tudomásul, hogy azt szeretném, hogy minden Új Ember és Vigilia dolgozó évente családjával együtt két heti ingyenes nyaralásban részesüljön. Ezt a célt el is értük. Tíz év sem telt el az érsek halála után, az Új Embernek saját üdülő háza volt előbb Balatonfüreden majd Mátrászentimrén.

*

Czapik Gyula roppant kötelességtudóan végezte egyházkormányzói funkcióit, amelyek legtöbb vasárnapját igénybe vették, az országos nyilvánosság előtt azonban ritkán mutatkozott. A Szent István Társulat közgyűlése és egy-egy békekongresszus voltak a kivételes alkalmak.

1952. május 6-án a Szent István Társulat közgyűlésén ismertette a loreói litánia keletkezésére és térhódítására vonatkozó tudományos kutatásainak eddigi eredményét, majd bemutatta az Aranykoszorú című, sok kiadást megélt, eddig ismeretlenségben levő imakönyv szerzőjét: özv. Apponyi Miklósné Pongrác Esztert.

A november 22-én tartott III. Magyar Békekongresszuson mondott nagy beszédében kijelentette: „Nem kell papnak lennie, és nem kell a nép lelkét úgy ismernie, ahogyan a pap ismeri ahhoz, hogy bárki megállapíthassa, hogy ez a haza és ennek minden polgára a békét kívánja és a béke megtartásáért áldozatokra is kész.”

1953. május 5-én a Szent István Társulatban Czapik beszámolt a magyar rituálé (szertartáskönyv) és az országos preorátor (előimádkozó könyv) előkészületeiről. A püspöki kar kérte fel az érseket a fenti munkák irányítására. Ismeretelésének legérdekesebb része volt, amikor az új magyar zsolttárfordításokról szólt, s be is mutatta Sík Sándor két zsolttárfordítását, amelyek közül az első a Vulgáta alapján tisztán költői indítékból készült, a második pedig már figyelembe vette az új latin fordítást, s a liturgikus szempontokat is.

A Béke-világtanácsban június 17-én mondott beszédében hangoztatta, hogy „az egyház lerontaná emberit természetét, nem fejezné ki a hívek vallását, levetkőzné hivatásának pásztori feladatát, ha nem érezné egyet hívei szándékával, akik fenn-
nen hirdetik: békét akarok.”

1954-ben, május 12-én a Szent István Társulat közgyűlésén Czapik érsek szemelvényeket mutatott be az egyház ötparancsolata történetét vizsgáló kutatásából.

1955. május 4-én volt a Szent István Társulat 100-ik közgyűlése. Ünnepi megnyitójában az érsek emlékeztetett arra, hogy a társulat megalakulásának érlelődése tulajdonképpen 1842-ben kezdődött Fogarassy Mihály nagyváradi kanonoknak a pozsonyi országgyűlésen elmondott beszédével. Miután pedig felvázolta az 1855-ben formálisan is megalakult társulat legfontosabb személyi és tárgyi eseményeit, köszöntötte a jelenlegi vezetőséget, Réthly Antal és Pitroff Pál elnököket, Sárközi Pál és Zsigovits Béla alelnököket, Esty Miklóst, a társulat lelkes és önzetlen delegált adminisztrátorát, Félegyházy József titkárt. . . Megnyitója után „Barabbás és a két kálváriai lator” címmel részletes ismertettet Jézus szenvedéstörténetének mellékeseményeit kutató és feltáró tanulmányából.

Riporter: 1955-ben Czapik érsek Helsinkibe utazott, Péter János református püspök, későbbi külügyminiszterünk társaságában. Moszkvában megszakították útjukat, mert innen volt csatlakozásuk Helsinki felé. Czapik misézett is a Szent Lajos templomban, amely a Kreml közelében van, Péter János ide is elkísérte, de a kórházba is, mert az érsek később rosszul lett, orvosi vizsgálatra és segítségre szorult. Mint később kiderült, halálos végű betegsége jelentkezett ekkor először. Czapik szembefordult gyenge fizikumának ezzel a támadásával is, elutazott Helsinkibe s felolvasta latin nyelvű beszédét az 1955. évi békevilágtalálkozón, amelyen 90 országból 2000 küldött és 500 megfigyelő, hírlaptudósító volt jelen:

„— Elnök Úr! Tisztelt kongresszus!

— Megtiszteltetésnek veszem a kongresszusra való meghívásomat és kiküldetésemet, a lehetőséget, hogy itt felszólalhatok.

— Amikor itt megjelenek és szólok, mondandóimat két részre osztom. Az első rész személyi vonatkozású, a második tárgyi.

— Hangsúlyozni szeretném, hogy hitemet valló keresztény, Egyházamnak és fejének, a Pápának hűséges alattvalója és magyar hazámnak törvénytisztelő polgára vagyok. Hozzájárul még ehhez egy érzelmi momentum, amelynek kiváltója a kongresszus vendéglátó országához: Finnországhoz fűződő kapcsolatom.

— Magyar vagyok és a tudomány, valamint nemzeti hagyományaink szerint a finnugor nyelvcsaládba tartozunk és így Finnországot nem mint idegent, hanem mint rokont tiszteltem és üdvözölöm.

— Ami pedig a felszólalásomnak tárgyi részét illeti, röviden összefoglalhatom: békét akarok a földkerekségen.

— Békét akarok az emberi jog alapján! A természet több vágyat oltott bele az emberbe. E vágyak közül az egyik sokszor küzdelembe kényszeríti az embert, de a küzdelemben az a remény erősíti, hogy utána nyugalma lesz és a béke napjait élvezheti. Ezt a békevágyat nem lehet megfojtani és nem lehet kiirtani, mert az, amíg emberi természet lesz és amíg áll a föld, annak minden táján ott szunnyad a becsületes emberek lelkében és csak alkalmat kapjon, fölszítódik, mint a parázs a levegő hatására.

— És itt a parázs hasonlatánál maradok. Ha több parázsszem kerül egymás mellé, nagyobb hőt fejtenek ki és jobban izzanak. Ha ezer és millió ember fog kezét a békevágyban, lelkük parazsa nagyobb, erőt adóbb lesz. Azt pedig senki sem tagadhatja, hogy széles e világban millió és százmillió ember érez így, ezek vágyai izzásának lángja odairja az egész világ égboltjára: békét akarunk!

— Békét akarok, mert keresztény vagyok! A természetes ember említett békeszereteté a kereszténység magasabbra emelte föl. Üdvösségünk történetében már a jászol fölött is felcsendül a békeséget hirdető angyali ének és a beteljesedésnek hűsvét napján ugyancsak az első köszöntés a „Béke veletek!” kívánsága.

— Ugyanígy van a lélek kereszténységének kezdetén és a földi élet végén. A keresztkúttól e szavakkal bocsátja el a hit az új keresztényt: „Menj békében és az Úr legyen veled!” A sír széléről ugyancsak ezzel a fohással búcsúzik el a hit a földi pályáját bevezett társától, amellyel örök nyugalmat, tehát örök békeséget kíván neki.

— A kereszténység békét hirdet és követel, ámde nem a pacifizmus defetista, rossz értelmű méretében. Erkölcstana nem veti el abszolúte a háborút, de azt csak igazságos esetekben, mint a legvégső eszközt, ismeri el és akkor is erkölcsi keretek közé szorítja.

— Ez az állásfoglalás ma különösen aktuális. Tessék leülni a tárgyalóasztalhoz és ott bebizonyítani az igaz jogot, érvényesíteni a méltányosságot és az emberies megértést. Akit a jog, a méltányosság és emberies megértés nem győz meg, az emberi közösségből önmaga rekesztette ki magát.

— A keresztény morális követelménye, hogy a háború által ne szenvedjenek az attól távol álló ártatlanok. Konkrétan: semmi körülmények között se vétessenek használatba a hidrogénbombák, az atomfegyverek, általában a tömegpusztító eszközök. A keresztény morális nemcsak az isteni parancs negatív részét hirdeti, mondván: Ne ölj! — de ennek pozitív oldalát is hangsúlyozza, mely szerint az emberi életet védeni és megtartani kötelességünk.

— Végül: békét akarok, mert magyar vagyok! Az én hazám népe immár két világrengés távlatából, nem romantikus lélekkel emlékezik a háborúról. Kétszer szenvedte át az anyagi és erkölcsi pusztulások rémét. Érthető, hogy irtózik minden következő háborútól. Mi tapasztalásból tudjuk, hogy azok a bombák, ágyugolyók, pusztító támadások, melyek rajtunk végigviharzottak, bizony nem nézték, vajon Istennek temploma, kultúrájának csarnoka, avagy családi boldogságnak fészke, melyet romba döntének. A magyar haza népe tudja, hogy az esetetek halálhörögénél is van borzalmasabb, és ez az édesanyák síkolya, az özvegyek és árvák sírása.

— A magyar nép országának rombadőlte után nem állott ki a világ országújtára és nem nyújtotta kéregetve kezét alamizsnáért. A magyar nép talpra állott, elhordta a romokat, hozzákezdett az újjáépítés erőfeszítést és áldozatot kívánó munkájához. Alkotmányába iktatta a vallás és lelkiismeret szabadságát; kiterjesztette a társadalom biztosítását és iparkodott a nehéz körülmények között is jobb, szociálisabb helyzetet teremteni. És mindezt nem alkalomszerűen, hanem előre kidolgozott gondos tervek szerint tette. Ebben a tagadhatatlanul páratlan munkában mindenki összefogott, a kormánytól kezdve a kezét és eszét használni tudó minden becsületes polgárig.

— Ebben a helyzetben mindenki beláthatja, hogy a magyar nép nem akar háborút, hanem igenis békét követel!

— Ebben a szellemben Isten áldását kérem a Béke-világtanács eredményes munkájára!"

Riporter: Egerben, az érseki palotában, Csontos Barna érseki irodaigazgató ismertetett meg Aquina nővérrel, aki Czapik érsek gondozója, ápolója volt 1939-től 1956-ig s azóta is az érsekség szolgálatában áll. Most már búcsúzik, 78 éves, visszamegy a falujába, Mezőkövesdre. Polgári nevén Bán Máriaának hívják. Csontos Barna elkísér a kriptába, hogy egy fohászt mondhassak Czapik érsekért, s elődjéért, Brezanóczy Pálért, aztán abban a szobában találkoznak ismét, ahol Brezanóczy „ómamánál” voltam utoljára, mert ő itt lakott s itt szenvedett, az után a nagy boldogság után, hogy gyengéd fiával lakhatott, de meg kellett érnie büszkeségének, érsekfiának halálát. Aquina odaül, ahol akkor én ültem, nekem pedig oda kínál helyet, ahol akkor ómama ült; persze, semmit sem sejt az emlékezésből, amely most megébredt bennem, arról a szép óráról, amelyet egy kedves, művelt, derűs öreg hölgy társaságában tölthettem. Mostani beszélgetésünk hosszú és természetes. Másfél óráig is eltart, elvégre 17 évet töltött az érsek személyes szolgálatában. Nem csinállok jegyzeteket, egy-egy nevet írok fel, mert ezekre nem vonatkozik az öreg újságíró rosta-elve: csak az az igazán érdekes minden beszélgetésből, amit az ember meg tud őrizni magában — hazáig vagy a szerkesztőségig. Emlékezetből, otthon, a szállodai szobában írt jegyzetek alapján mondatom el most Aquinával legfontosabb élményeit...

Aquina nővér: 1939-ben, amikor már püspök volt, a Migazzi kastélyban, az öreg papok otthonában ismertem meg... Ott voltam beosztásban... A főnöknő engedélyével kettőnket szerzett el Veszprémbe... Mariettát a konyhába, engem meg maga mellé, mindenestül ápolónőnek... Marietta észrevette, hogy a püspök közben-közben kekszket rág, „no, mondta aztán nekem, diétás gazdánk lesz”. Az én felvételi vizsgám abból állt, hogy steril injekciós tűt hozatott velem, felhúzta

sovány kezefején a bőrt s átszúratta velem: „Na, nem bántotta a csontomat, jöhet, kinzórnak”, mondta. A háza táján humoros, kedves ember volt, aki azonban nem ismerte, az morcosnak, keserűnek látta... Cukorbaja volt, mindennap többször is inzulint kellett adnom neki... Aztán veseköve lett, sok szenvedéssel... Nem tudni miért, az operáció után is voltak vesével kapcsolatos panaszai... De nem volt ágyban betegeskedő természet... Félig-meddig maga is gyógyította magát... Sokat tudott az orvostudományból... Ha beteg is volt, s valamit intézni kellett, egy injekció és ment az ügyet elintézni... Bérnálásokról a szertartás után rögtön hazajött... hogy ne savanyítsa diétás önmegtartóztatásával mások jökedvét... Autóbaleset is érte egyszer Jutasnál... Hat hétig feküdt vízszintes homokzsákon, azután mankós fűzöt hordott... Egy gerincsgolyója megrepedt, a másik meg eltört... És igen sokat tubakolt... Nem tudom, hol és mikor szokott rá... Amikor Helsinkiből hazajött, már súlyos beteg volt... Hogy milyen imát szeretett?... A rózsafüzért... Helsinkit után már ritkán ment az íróasztalához... Négy is volt neki... Az első a hivatalos... a második, a harmadik a tudományos... a negyedik álló íróasztal, ott folytatta a munkát, ha már a sok ülve-írásban elzibbadt a lába... A kórházba is elkísértem... Segédkeztem ügyelettartásban betegágya mellett... A Széher úton a betegszobájában ágyával szemben kellett felüggeszteni a keresztet, hogy mindig lássa, s kezeügyébe készíteni a rózsafüzért, hogy bármikor kézbe vehesse és morzsolhassa... Ott voltam mellette az operáció után is, akkor is, amikor meghalt... Mindkét karjába infúzió volt bekötve... — Aztán egyszer csak csuklott... Az orvos kikapcsolta az infúziót... Aztán megint csuklott... Eddig úgy látszott, mintha aludnék... Ekkor kinyitotta a szemét... a feszületre nézett... S lehunyta... Nem volt agóniája... ilyen csendes, szép halála volt...

Riporter: Egerben hallottam, hogy kórházba vonulása előtt, nagycsütörtökön, még elvégezte funkcióit s azt mondotta a ceremóniáriusának: „Szépen öltöztessen, Jóska, mert utoljára öltöztet”. Természetes, hogy utánajártam ennek a hírnek. Írtam a volt ceremóniáriusnak, aki Tóth József dr. jászkicséri plébános, s a következő választ kaptam tőle:

Tóth József dr. levele: 1956. március 29-én, nagycsütörtökön én öltöztettem az érseki stallumban akkor főpásztorunkat, néhai Czapik Gyulát. A kispapok hozták az oltárról a liturgikus ruhákat, én pedig azokat segítettem feladni. Az alba szép ráncba szedéséhez kissé oldalt szokott fordulni, hogy nekem hátulról, féltérde ereszkedve, jól sikerüljön a ráncok kiformalása. Amikor ezt végeztem, akkor mondta a kérdezett kijelentést a következő formában: „No, Jóska, utoljára!” Érte'me valóban az volt, én is így értettem, hogy öltöztessen fel szépen utoljára. Nem tegezett, akkor sem, máskor sem. Viszont azok közé sorolt, akiket szeretetével és tiszteletével kitüntetett.

Érseki szertartásmester voltam egész érseksége alatt. Mikor 1943. június 28-án Egerbe jött, akkor még lelkiigazgató is voltam. Aztán erre a tisztre elhozta Veszprémből Román János jezsuita atyát, engem pedig meghagyott ceremóniáriusnak és teológiai tanárnak. Mint érseki ceremóniáriusnak volt a tisztségem az asszisztencia irányítása, maga az öltöztetés, illetve a végén, a liturgikus ruhák levetésénél a segédkezés.

Vele kapcsolatos élményeim közül hirtelenében még egyet szeretnék elmondani, éppen utolsó egri napjaiból: Két nappal az említett nagycsütörtöki szertartás után hívat, 1956. március 31-én, nagyszombaton a déli órákban, s megbízást ad, hogy másnap délig, azaz húsvétvasárnap délig következő körlevele számára valami liturgikus vonatkozásban adjam meg a szakvéleményt. „De Érsek Atya, ez teljesen lehetetlenség”. S azután sorolom, hogy ebéd után asszisztencia-próba másnapra, délután 5-kor feltámadási szertartás az angolkisasszonyok volt kápolnájában, ahol templomigazgató is voltam. 6-kor feltámadási szertartás a főszékesegyházban, vacsora után a vasárnapi két prédikációmra kellett készülni (a főszékesegyházi 8 és 9 óras miséknek voltam a prédikátora), a 10 óras volt a püspöki mise, amelyet azonban nem Czapik mondott. „Ilyen elfoglaltság mellett, tessék mondani, mikor van időm ahhoz, hogy a kért szakvéleményt, lelkiismeretes utánjárás után elkészítsem?” Ekkor az érsek azt mondta: „Tudom, Jóska, hogy nincs ideje. De mégis kérem, csinálja meg, hogy Pestre utazásom előtt (április 2-án, hétfőn ment is a kórházba) elolvashassam. Tudja, talán ez az utolsó kéré-

sem magához. (Nem szeretett ugyanis semmit sem a neve alatt kiadni, mielőtt szakértővel át nem nézette.) Még csak ennyit fűzök hozzá: este 9-kor hozzáfogtam a munkához, mire legépeltem a szakjelentést, már éjfél is elmúlt. Amikor déli háromnegyed 12-kor átnyújtottam neki, megindultan mondta: „Nagyon köszönöm”. Az én szememben is könny csillogott. Ez volt az utolsó találkozásom vele.

Riporter: Elmondtam, tanúk, és írók szavaival, hogyan élt és halt Czapik Gyula egri érsek, amíg „történelem lett”.

MEDVIGY MIHÁLY

KORUNK KÉPZŐMŰVÉSZETÉNEK MŰZEUMA A VATIKÁNBAN*

A modern művészet VI. Pál pápával robbant be a Vatikánba. A posztimpreszszionista irányok, mint az expresszionizmus, a szürrealizmus, a szimbolizmus, az absztrakt, nonfiguratív vagy neoprimitív festészet, előzőleg hasztalan törekedtek volna vatikáni nyilvánosságra akár az ottani szent cselekmények színhelyein, akár a pápai palota termeiben. Azóta viszont jelentős fordulat köszöntött be. Elég csak végigéltáznunk a Szent Péter-templom nagy előcsarnokán, ahonnet a bazilika öt bronzkapuja nyílik, és máris tapasztaljuk. A középső természetesen ma is *Filarete* műve a XV. századból. Egykor a régi Szent Péter-templomot szolgáltatta. A tőle jobbra látható kettő még az egyházi törvénykönyvben, az 1279. kánonban szentesített, hagyományoszerű, tartózkodó ízlésre vall: „a hét szentség kapuja” *Venanzio Crocettitól* és a „szent kapu” bibliai jelenetei *Vico Consortitól*. A két baloldali kapu azonban már a tények útján, a szuverén pápai akarat erejével vág elébe a jogalkotásnak, és eléggé meg is hökkentheti a gyanútlan szemlélőt: „a halál kapuja” *Giacomo Manzú* műve (1964-ből), de még inkább az 1977-re elkészült legújabb kapu szárnyai, *Luciano Minguzzi* alkotásai az emberi kegyetlenség megdöbbentő ábrázolásaival és a torzképszerűen stilizált pápa- és püspökfejekkel.

Benn a bazilikában Szent Péter XIII. századi, *Arnolfo da Cambiónak* tulajdonított híres bronzszobra előtt *Bernini* oltármennyezetének szomszédságában már nem a megszokott hagyományos gyertyatartók emelkednek, hanem az *Egidio Guaroli*-féle modernekek. A bazilikán kívül, a déli udvaron áll Vatikán Állam legifjabb épülete, egy igen-igen korszerű alkotás, a tizenkétezer személyt befogadó vasbeton kihallgatási csarnok. 1971-ben avatták fel. Ugyanaz a *Pier-Luigi Nervi* tervezte, aki az olasz főváros két új sportpalotájával is megörökítette a nevét. A kihallgatási csarnok mennyezete óriás kagylóként borul a hullámozó tengerhez hasonlatos padló fölébe. A két nonfiguratív színesablak a magyar *Tóth Imre* — Amerigo Tot — műve; a hatalmas dobogót pedig, ahol az elmúlt években még *Raffaello* nagy Feltámadás-kárpitját láthattuk, most csaknem egész szélességében *Pericle Fazzininak* 1978-ban odahelyezett szoborcsoportja ékesíti, a megdicsőült Krisztus stilizált alakja, amint egy bronz erdő fái fölött lebeg.

De hadd említsünk még egy korszerű és célszerű építészeti alkotást a Vatikánban. A régi képtár XI. Pius pápa idejéből való újreneszánsz palotája mögött húzódik meg az egykori lateráni gyűjteményeket befogadó igénytelen külsejű vasbeton építmény. Még XXIII. János hozatta át 1963-ban a lateráni palotából a turistáktól ott csak gyéren látogatott három jelentős múzeum kincseit: XVI. Gergely pápa „profán múzeumát” (az ókori római szobrászat és építészet emlékeit), továbbá IX. Pius „keresztény múzeumát” (katakombai domborművekkel és ókeresztény sírládákkal), végül XI. Pius párját ritkító vallás-néprajzi gyűjteményét, amelyet annak idején a nagynevű *Wilhelm Schmidt* bécsi egyetemi tanár rendezett († 1954). Az elhelyezésükre szolgáló épület a három *Passarelli* építész-mérnök-fivér, *Vincenzo*, *Fausto* és *Lucio* tervei szerint készült. 1970-ben nyílt meg, 1975-ben pedig megkapta a

* A szerzőnek *Rómát látni* címu készülő könyvéből.

párizsi Cercle d'Études Architecturales (CEA) nagydíját mint eszményien sikerült múzeumépület. A régi múzeum-palotától eltérően nincs benne semmi felesleges hivalkodó pompa, elmúlt idők stílusait sem utánozza, ám benne minden egyes tárgyat egymást nem zavarva, levegősen, körüljárhatóan, nagyszerű természetes világításban mutatja meg a maga szépségét.

Az összes új létesítmények között mégis a legeslegutóbbi vezet: VI. Pál pápa „Modern Vallásos-művészeti Múzeuma”. Személyesen nyitotta meg hivatalba lépésének tizedik évfordulójára, 1973. június 23-án. Felavató beszédében maga a pápa hangoztatta az új intézmény jelentőségét, a kortársi művészet megbecsülését éppen a Katolikus Egyház központjában. Ötvenöt helyiségre terjed, mégsem kellett hozzá új épületet emelni. Az egykori Borgia-lakosztály termeiben kezdődik, majd a vatikáni épülettömb legrégebbi magjánál, III. Ince lakótornya mellett az úgynevezett Papagáj-udvar körül folytatódik, és messze elnyúlik a Király-terem és a Sixtus-kápolna alatt. A vatikáni múzeumokhoz tartozik, külön belépőjegy tehát nem kell hozzá. Megnyitása óta állandóan felkereshették a látóvalókhöz naponta odaözönlő többezres tömegek, köztük az 1975-ös szentév zárándokai, ha nem is mindannyian osztoztak a pápa ízlésében és a modern vallásos műalkotások fölöött érzett örömeiben — mint erre a lehetőségre VI. Pál kifejezetten utalt is a gyűjtemény megnyitásakor. Az új múzeum nem erőlteti rá magát a látogatókra. Akit nem érdekel, elkerülheti. Az amerikai és a japán turisták jó része csakis a „Sistine Chapel”-t óhajtja látni. Számukra rövid útvonal van kidolgozva, amely mellőzi még Raffaello stanzáit is. Ámde azoknak, akik minden érdemlegeset látni szeretnének, Michelangelo és Raffaello falképei mellett épp ez a XX. századi gyűjtemény jelentheti a harmadik nagy élményt.

A látogatást a pápai székház Borgia-tornyában, VI. Sándor pápa hajdani szobáiban kezdjük. Az „utána következő” pápák már csak néhány éven át lakták ezeket a helyiségeket, évszázadokon át karban sem tartották, sőt raktárnak használták. Így aztán pusztulásnak indultak a falak díszítő festései, amelyeket most sötétszürke szövet borít. Épségben maradtak viszont a magasban a félkörös vagy csúcsíves lunettákat kitöltő freskók, *Pinturicchió*nak és iskolájának remekei, továbbá a fényűzően díszített, igazi arannyal és a porrá őrölt „lapis lazuli” kékjével tündöklő mennyezetek. Ebben a fölséges kora-reneszánsz környezetben hangsúlyozottan érvényesülnek a falakon vagy a termek közepén kiállított modern műtárgyak. A belépőt elsőnek a keresztire feszített munkásember fogadja, amint kopott, szürke öltönyében ott függ egy lánban álló gyártelep magas kéményei előtt — *Ottone Rosai* nagy olajfestményén. Közvetlenül mellette *Rodin* Gondolkodójának egy példánya töpreng. De talán még elgondolkodtatóbb a művészek „Isten keze” című kisplasztikája: a Kézben egy maroknyi sár, amelyből már kibontakozóban van az első férfi és az első asszony ölelkező alakja, a házastársi szerelem, mint a Teremtő gondolata.

A gyűjtemény gazdag szobrászati anyagából kiemelkednek *Lucio Fontana* jellegzetes, szúrásra hagyott kerámiái, bronzai és csaknem kétszeres életnagyságú Madonnája, *Enrico Manfrini* zuhanó férfiaktja („Saul”), *Ivan Mestrovic* Pietája és Máriaja a kis Jézussal, *Floriano Bodini* két merészen kritikai realizmusú bronz szoborcsoportja: János pápa bíborosai körében. A kortárs olasz szobrászok sorában egész termet kapott *Francesco Messina*, akinek egyébként jól ismerjük egy remek fiúszobrát a budapesti Szépművészeti Múzeum modern szoborgyűjteményéből. Vatikáni bronzai közül is említésre méltó egy gyermekifjú Keresztelő János, két hasonlóan süvölvény Dávid és egy kislányos tisztaságával igéző Viterbói Szent Róza. Csaknem egy egész termet elfoglalnak *Leio Scorzelli* falakat eltakaró bronz domborításai „A II. vatikáni egyetemes zsinat” címmel, egyik oldalt XXIII. János zsinati korszakának, vele szemben VI. Pálénak jelképes ábrázolása, a közepén pedig a Szentlélek eljövetele az első pünkösdkor. Saját kabinet jutott *Angelo Biancini* nagy kerámia-domborműveinek, amilyenek például „Szent Pál története”, jelenetek az evangéliumból, vagy VI. Pál pápa és Athenagorász pátriárka találkozása. Szobrászatunkat *Amerigo Tot* képviseli magyar-jézuskás „Csurgói Madonná”-jával és két nemes fogalmazású evangéliumi domborművel.

Felédhetetlenül az emlékezetünkbe vésődik a szobrász *Giacomo Manzù* műveinek együttese, a János pápa emlékére alkotott „Béke-kápolna”, a vatikáni palota legifjabb kápolnája, amely egyáltalán része a kortársi műalkotások múzeumának. Renne mindent Manzù tervezett, nemcsak a díszítő szobrok, hanem a kelyheket, az oltárt és felszerelését, sőt még a térdeplőket is. Manzù baloldali elkötelezettsé-

gű művész volt, és már elvesztette keresztény meggyőződését. Jézusról és Máriáról készített szobrai XII. Pius pápasága idején megróttá a Szent Offícium. Am XXIII. Janos évei lényegesen változtattak tekintélyén. A pápa nem azt hangsúlyozta, ami szétválaszt, hanem ez esetben is azt kereste, ami összekapcsol. Mind a ketten bergamoiak voltak, a pápa földműves, a művész szegény kisparos családból. Lélekben annyira közel kerültek egymáshoz, hogy a pápa bevezette a szó legszörcsabb értelmében vett magánlakásába is, és vele készítette portróját. A művész, akit magasrangú modelljének szüntelenül változó ackifejezése nem csekély próba elé állított, összesen hét szobrot mintázott XXIII. Jánosról. Közülük hármat még gipszöntvény-korukban megsemmisített, egy további pedig már a bronzba öntés után pusztított el. A maradék háromból a legelső a pápa magántikárának, *Loris Capovillának*, a jelenlegi lorettói érseknek tulajdonában van, egy másikat János volt velencei hívei kaptak a Szent Márk-templom számára, az utolsó, a legtöbbet mondó azonban éppen itt van, a Béke-kápolna oltárával szemközt. Manuá egyébként ott állt a haldokló pápa ágya mellett is. Ő készítette el aztán a halotti maszkot, sőt ezenfelül gipszlenyomatot vett a halott pápa jobb kezéről, és bronzba öntötte. Azt a kezét, amely egy rövid, de korszakot alkotó pápaság nagy korleveleit, a „Mater et Magistrá”-t és a „Pacem in terris”-t aláírta.

Kápolna-felszereléssel egyébként a kortársi múzeumnak egy másik szobácskájában is találkozzunk. Négy ókeresztény szabású, különféle színű miseruhával, amelyeket *Henri Matisse* tervezett a nevezetes veneci Szentolvasó-kápolna tartozékául. Közük kiváltképp a lángoló piros a megragadó. Ugyanitt láthatjuk *Matisse* oltárkeresztjét is a mondott kápolnából; továbbá a művész számos grafikáját.

Ami a modern festészetet illeti, külön-külön kabinetben vannak *Marc Chagall*, *Georges Rouault*, *Maurice Utrillo* és *Giorgio Morandi* művei. *Salvator Dalí* egy éppen nem hagyományos Angyali üdvözlés meg egy akvarell-oltárkép vázlat képviseli; *Emil Nolde* xilográfiákkal és egy akvarellrel, *Paul Klee*, *Vaszilij Kandinszkij*, *Georges Braque*, *Le Corbusier*, *Eduard Munch* egy-egy jellemző képpel szerepel, *James Ensor* szintén csak eggyel. *Karl Schmidt-Rottluff*nak egy festménye és számos grafikája (meg egy kisbronz) van kiállítva. *Giuseppe Capogrossi*tól egy nagyon reá valló, fésűsmintás nonfiguratív „Misztérium” látható. *Amadeo Modigliani*t csak egy rajz, *Paul Gauguin* egy színezett fafaragás (!) *Fernand Léger*t egy nagyméretű színesablak, *Pablo Picassó*t két halmintás kerámia tányér mutatja be. *Oscar Kokoschka* nevét egy igen jellemző rajz („A keresztrefeszített Krisztus és a gyermekek”) meg egy éppen nem, jellegzetes, derülátó-színezésű virágakvarell alatt olvassuk. Tartós érzelmi visszhangot kelt a mexikói *Siqueiros* vérbe fagyva is folséges Krisztus-Királya, az ír *Francis Bacon* kegyetlen változata Velazquez pápa-arcképéhez, és *Ramon de Vargas* nagy vászna: „A Boldogok”: két lehajtott fejű, hófehér hajú, olvasót morzsolgató öregasszony. Hasonlóan hat *Domenico Cantatore* olasz parasztlaszony-sziluetije, amint a vörös háttér előtt, egy gyertyák erdejé fölött énekelve elsiratja halottait. Erdemes egymással összevetnünk *Mirkónak* három változatban is megfestett Keresztrefeszítését. A véglegest *Martin Luther King* emlékezetének szentelte.

Az itáliai művész-kortársak között — a kiállított darabok számát tekintve — jelentős hely jut a közelmúltban, 1976-ban elhunyt *Corrado Cagli*nak. Számos mesteri grafikájában gyönyörködhetünk, de épp a Borgia-díszterem falán is függ három nagyméretű alkotása: egy mozaik („Krisztus és apostolai”), egy kárpit („Szent György”), és egy ókeresztény ikonfestő eljárást korszerűsítő enkauszika, amelyen hőkezelés tapasztlja rá a falemezre a viaszos temperafestéket („Szentek és költők”).

Igen érdekes a délszláv művészeket bemutató kabinet, benne is kiváltképp *Ivan Lackovic* tudatosan primitívbe hajló, misztikus falu-ábrázolásai.

Az alkotásaikkal szereplő művészek korántsem mind katolikusok, esetleg nem is mind keresztények. A gyűjtemény például három kabinetet is szentel a héber gondolatvilágot megjelenítő *Ben Shahn* művészetének. Egyébként a múzeum nevében olvasható „vallásos” megjelölést sem kell túl szigorúan vennünk. Az egyik kabinet sarkában például — egy kissé „elakasztva” — ott pompázik *Szinyei Merse Pál* jól ismert „Majális”-a, ámbar a 128x162,5 cm-es eredetihez képest csupán mintegy negyednagyságban (64x81 cm). Az aláírás és a katalógus szerint „Reggeli a gyepen”, *Félix Édouard Vallotton* műve, évszám nélkül. A svájci származású francia festő az úgynevezett *nabik* köréhez tartozott († 1925). Nem első-

rendű csillaga ugyan a francia festészet égboltjának, de jó mesterségbeli tudású, erőteljes művészegettség. 1873-ban, amikor Szinyei a Majális végleges változatával elkészült, Vallotton még csak nyolcéves fiú volt. Szinyei képét 1900-ban látta a párizsi kiállításon. Elismerésének és csodálatának beszédes jele, hogy lemásolta magának. Mesteri másolatokat különben egyéb rangos képtárakban is találhatunk; hogy mást ne mondjunk, Tiziano másolatait Raffaello képeiről a firenzei Pitti-képtárban.

A Vatikánban kiállított kortársi alkotások között azonban két másik magyar művész eredeti festményeire is rábukkanunk. *Hajnal János* négy nagy vászna a négy evangélista jelképes ábrázolása; *Hantai Simon* pedig két nonfiguratív festményével szerepel. Az utóbbiakat közös kabinetbe tették a japáni *Kengiro Azumá*-val. Ki tudja, talán mert a Hantai név is olyan távol-keletien hangzik...

Messze járunk attól, hogy az új múzeum értékeiről teljes beszámolót adjunk, vagy akár csak minden egyes kiemelkedő műre rámutassunk. Hiszen a gyűjteménynek félszáznál több helyiségében mintegy ötszáznegyven művet szemlélhetünk, kétszázötven jelenkori művész alkotását. Közülük a múzeum megnyitásakor, 1973-ban körülbelül kétszázán még életben voltak. Hogy pedig a raktár mily számos egyéb értékes darabot őriz, annak sokatmondó bizonyosága volt a Szent Péter-bazilika melletti tér déli oldalán álló épületszárnyban 1977 őszén megrendezett alkalmi kiállítás, Szent Pál apostol életét és tanítását megjelenítő képzőművészeti alkotásokból, köztük *Hajnal János*nak egy és *Amerigo Tot*nak két további művével.

HABÁN MIHÁLY VERSEI

Útközben kiásott verstorzó

*Nem a kilőtt nyíl egycélú iránya,
Inkább a sötétben szárnyra
Kapott lepke csapongása,
Kit sem a nap, sem a hold, sem a lámpa,
Csak a fény, a fény csodája
Emel az együtt hullámzó körtáncba.*

Intés

*Törvényeket nem alkothatsz.
Hamiskártyás fondorlattal
Nem is módosíthatod és
Nem tolhatod félre őket
Sem a magad, sem a mások
Rovására vagy hasznára.
Megbonthatatlan törvények
Kísérik minden lépésed.
Köréd feszülő hálójuk
Nyomhagyó rezzenésével
Szövődik sorsod. Figyeld hát
Beépített műszereid
Befogott nyomjelzéseit.
Megfejtésükre jól vigyázz:*

*Velük leszel szabad vagy rab.
Ne lázd meg magad.
Az ember csak Isten felé
Nyitott. Ez léted törvénye,
Mely köt és fogva tart. Mégis
Szabadulásod egyetlen
Útja: hol fényivó lombod,
Hol lombító gyökered.
Csak Isten felé léphetsz ki
Magányosságod bűnének
Gyötrő börtönéből, csak így
Találhatod meg társaid.
Minden más út romlásba visz,
Vagy visszatér börtönödbe.*

Ómagyar Mária-siralom

Voltam sírás-tudatlan,
Sírásba süppedek,
Bűban aszok, epedek:
Válok világotól,
Választanak fiamtól,
Édes öröömömtől.

Ó, én édes uram,
Egyetlenegy fiam!
Szánd meg síró anyádat,
Bánatából kihántsad.

Szemem könnyel árad,
Erőm bűtől fárad,
Te véred omlása
Lelkemet eloltja.

Világnak világa!
Virágnak virága!
Keserűen kínzatol,
Vasszögekkel veretel.

Jaj nekem, én fiam!
Mézelésed gyérül,
Szépséged szegényül,
Vizként elfoly véred.

Sírásom, fohászom
Fölcuklik, elgyengül:
Lelkem égető bűja
Soha már ki nem hűl.

Vegyél halál engem,
Egyetlenem éljen,
Maradjon meg uramnak,
Kit a világ féljen.

Bizony Simeonnak
Látó szava elért:
Érzem sebző bűtörét,
Kit oly régen ígért.

Tőled válnék,
Méhem gyümölcse,
De nem ilyen gonoszul
Összetörve.
Hódoló csillagokkal,
Napékkal forgó
Égi koronáért,
Hogy így aláztassál
Kígyófogmarású
Tövískoszorúval;
Farkasokat megintő
Báránnygapjas szavadért,
A koponya-hegyen,
Latrok keresztfáján,
Hogy így kínzassál,
Fiam, halálra.

Ember, mit teszel?
Törvénytelen,
Fiam büntelen
Veszted el:
Fogva, hurcolva,
Kötve, öklözve
Ölöd.

Kegyelmezzél fiamnak!
Ne kegyelmezz magamnak,
Avagy halál kínjával,
Anyát édes fiával
Egykévében öljétek.

(Írtam vala elnyíló virágzásban
1000-tól 1300-ig és újra írtam
a lombot veszítő évszázadokban
1978-ig.)

Hajdani ébresztés emléke

Testedben hullámok lengenek,
Szemhéjadon pergő dobzene:
Sugárzó fényhírnök kelteget...
Ha jönne még egyszer és keze
Az úrön át megérintene:
Lélekkel nyílna föl hunyt szemed.

IKON ÉS HUMÁNUM

Különös hatást gyakorol az ikonok világa a nyugati kultúra szemével vizsgálódó emberre. E hatás elsősorban hangulati, és evidens tartalma az egzotikum. A káprázatos, egyedülállóan ragyogó színek, melyek az aranyháttérből emelkednek ki, a még restaurált mivoltukban is archaikus hatást keltő vastag táblák, csak fokozzák ezt a hatást. Ehhez járul az eredeti környezet, mely elválaszthatatlan az ikontól: a keleti keresztény templom, melyben az ikonok sokasága alkotja az ikonosztáziót, s ez a kupola alatti mécsesek fényében felejthetetlen látványt nyújt.

Az írásos értékelésekben és beszámolókbán mégis elmarasztalják az ikonfestészetet művészi érték szempontjából. Hátrányaként sorolják fel a perspektíva nélküli egysíkúságot, a frontális megjelenést, az anatómiailag „torz” kivitelezést, sőt azt is, hogy részletes szabályok szerint megfestett, tehát művészi invenciót nélkülöző alkotások. Sokan egy megmerevedett művészet iskolapéldájaként emlegetik. Ennek legfőbb oka az a szándék, hogy az ikonokat a nyugati kultúrában kialakult művészettörténeti kategóriákba vonják be. Ez a törekvés végzetesen félreismeri az ikonok világát, és teljesen hamis képet fest róla. A célhoz, az ikonok tartalmának kibontásához sokkal közelebb visz az olyan törekvés, mely azok szemével vizsgálja azt, akik alkották és tisztelték az ikonokat, és saját lelki alkotuk szűrőjén átbocsátva kimunkálták ezt az önálló világot. Mert különálló, és jól körülhatárolható világ ez. Megértésének kulcsa komplexitásában van, vizsgálni kell ugyanis egész környezetüket, szellemi háttérüket. A templomot, amiben el van helyezve, a liturgiát, ami körülveszi, a teológiai gondolkodást és a lelki alkotot, amiből kisarjadt. A felsorolt összetevők egy harmonikus és összecsiszolt egységet képeznek, teljesen egyik sem választható el a másiktól. — A templom az egész kozmosz, mégpedig a befejezett és tökéletes kozmosz megjelenítője akar lenni, magában foglalva az egész üdvtörténetet és a jövőendő reménységét. — A liturgia a bonyolult tipikon ellenére olyan méretű költői alkotás, hogy bátran nevezhetjük páratlannak. Ebből a szempontból a teológiai gondolkodásra mint háttérre a kozmológiai felfogás a jellemző, amely nem veti el az anyagi világot, hanem fel akarja emelni, és szellemmel átítatni. Ezért alkalmas a súlyos szerkezetű boltív és kupola, a merevített vastag fatábla, a gazdag liturgikus öltözet, a tiszta gondolat és a ferdítetlen tanítás közvetítésére. Az ezeken az alapokon nyugvó festészet olyan alkotásokat hoz létre, amely a poézis magasztosságával mindig győzteseket ábrázol, de egyúttal az emberért gyakorolt irgalmat és szeretetet — annak humánus tartalmával együtt — árasztja a szemlélőre.

Nem érdemes kitérni annak vizsgálatára, hogy az ikonfestés művészet-e. Ez a tény adottnak vehető, mivel fejlődésének oly világosan felrajzolható íve van, egymást váltó korszakai kimutathatók, és esztétikája különös határozottsággal alakult ki. Fontosabb az ikon és a liturgia kapcsolata. E kapcsolat vizsgálata olyan je'enségeket tár fel, amelyek a nyugati világban jórészt ismeretlenek. A hivatalos liturgia hivatalosan kapcsolódik az ikonokhoz. Maga az ikon megfestésének folyamata, amellett, hogy művészi tevékenység, valójában vallásos cselekedet. Gyakran szerzetesek festették, akik szüntelenül imádkoztak, és szemük előtt nem művészi, hanem vallásos cél lebegett. A liturgia ideje alatt fontos szerepe van az egyes ikonoknak, és az ikonosztázióknak is. Megszentelésük külön szertartáshoz van kötve, és az ikonoknak külön ünnepük is van, nagyobbjt első vasárnapján (a képromboláson aratott győzelem emlékére).

Úgy tűnik, hogy az ikon kapcsolata a művészettel inkább az ikon alkotásakor szerepel, a kész ikon azonban nem egy műélvezővel, hanem a *homo liturgicus*sal kapcsolatos. Maga az ikon inkább liturgia, mint művészet.

Az ikon liturgikus kapcsolatainál azonban tovább kell lépünk. Az ikon a teológiai gondolat speciális hordozója is. Nemcsak nagy fontosságú alapigazságokat közvetít, mint a Pantokrátor vagy Istenszülő ikonok, hanem részletekbe menőeket is, egy sajátos szellemi „perspektíva” segítségével. E perspektíva célja nem az, hogy a tekintetet az adott jelenségre összpontosítsa, mint általában a nyugati festészetben, hanem az, hogy távlatot nyisson a mögöttes világba, lehetőségét adjon a prototípus megragadására. Ezt a sajátságát a JEL ikonján mutatjuk be.

Ez a forma a keresztény kelet egyik legrégebb és legtiszteltebb ikonjai közé tartozik. Az ikon az Istenszülőt ábrázolja orans kézmozdulattal, teljes vagy félhosszúságban, mellén kisméretű mandorlában a gyermek Jézussal. Az imádkozó kéztartásnak ez a formája nagyon régi, a görög-római világba nyúlik vissza. De maga az ikonforma is már a IV. században ismert volt (Cimiterio Maggiore). A keresztény kelet az egyházzól szóló ikonografikus tanításként szemléli a képet, amelyben az Istenszülő magában hordja a körülhatárolhatatlan Istent. Az ikonosztázionon a kép a próféták sorának közepén helyezkedik el. Mint ismert, a megtestesülésre vonatkozó ószövetségi próféciaák nemcsak allegóriákban beszélnek, hanem Izaiás könyvében világos és pontos szöveg olvasható (Iz 7,14). A Szűz és a Gyermekek a próféták által megjövendölt jel, melyet az egyház hirdet. Így már érthető, miért hiányzik az ikonosztázionokról magának a prófétának a képe. Saját képe helyett magasztos szövegének képe van jelen az ikonosztázionon, amely így felülmúlhatatlanul utal magára a prófétára is. Sok hasonló példát lehetne még felhozni annak illusztrálására, hogy a liturgikus tiszteletben részesített kép milyen magas fokon hordozza a liturgikus gondolatot. Sok esetben oly mértékben, hogy a kép inkább teológia, mint liturgia.

Sokan az ikon lelki életi, aszketikus vonásait tartják rendkívül fontosnak. A hagyománynak erre vonatkozólag is kialakult koncepciója van. A lelki élet fejlődésének megjelenítője az Istenszülő templomba való bevezetésének ikonja. A kép egyidejűleg ábrázol egy folyamatot, amint a gyermek Mária kíséreléssel halad fel a templom lépcsőin. A lépcső alján, közepén és tetején, a templom függönye előtt egyidejűleg látható. Ez az ábrázolásmód nem a primitívség következménye, hanem tudatos utalás a lelki élet már közismert három fokozatára (purificatio, illuminatio, unio). A tizenöt fokú lépcsősor a 15 kathizmát jelenti (a Zsoltároskönyv liturgikus felosztása). Még nagyobb jelentősége van a Úrszínváltás ikonjának; ami ezen a téren az iszihaszta mozgalom szimbólumává vált. — A szimbólumokban gazdag és kifinomult ikonfestészet a művészet eszközeivel, eredetileg liturgikus célra alkotott, de a teologikus és aszketikus gondolkodás jelképeivel gazdagon felruházott formák és színek erejével a megszokottól különböző, de egységes és csodálatos világot tár fel a szemlélő előtt.

Elképzelhető, hogy azoknak az embereknek, akik nem kívülről hatoltak be ebbe a világba, nem kellett lépésről lépésre megfejteniük azt, hanem ők alkották, vagy belenőttek, mennyivel különbözött az emberről vallott felfogásuk is a miénktől. Ez a gondolkodásmód más, talán közvetlenebb úton érkezett el a keresztény humánusokhoz.

Nemcsak a gondolati tartalom, hanem a külső formák változása is utal erre. A régi ikonok közül a legszigorúbbnak tartott forma a Pantokrátor volt. Ezzel szemben már kezdetben sem a szigorúság, hanem a monumentalitás volt a jellemző. A hatalmas méretű bazilikák óriás pantokrátorai valóban kelthettek félelmetes benyomást. A képeken azonban követhetők a történelmi idők változásai. A kicsiny templomokba került mozaikok, a fatáblák képeiből megértő, szelíd emberi érzésekkel teli ikon lett, aki részvételt van az emberek szenvedései iránt. Az is jellemző, hogy a görögötől annyira eltérő lelkületű nép, mint az orosz vagy a délszláv, lényegében átvette a bizánci formákat, beleolvasztva saját lelkületét. Egészen meghatóak a vészterhes történelmi időkben (pl. Konstantinápoly eleste előtti időszakban) született ikonok. Mintha a bátorítás és vigasztalás szavatai lennének az elkövetkezendő sanyarú időszakra. (Érdekes módon Konstantinápoly eleste után az ikonfestészet nem hanyatlott, sőt a krétai iskola különlegesen szép alkotásokat hozott létre.)

A tiszta emberi érzések széles skálája található az Istenszülő ikonokban. Ezek az ikonok, amelyek nagy tömegben készültek, csak látszólag egyformák. Színben és formában, nemzetiség és mondanivaló szempontjából felsorolhatatlanul sok típusuk van. Szépségüket azonban nemcsak a szín és a forma, hanem belső lényegük adja, ami a szeretet tanításának közvetítése, mégpedig az áldozatot is vállaló felelősségteljes szeretet. A vlagyimiri Istenszülő valóságos iskolát teremtett. A hosszúkás, kecses arc, a bánatos kicsiny száj belső szépséget sugároz. Hatása egy évezredet ível át, és megszámlálhatatlan embert mozgatót a belső értékek kimunkálására.

Bizonyságául annak, hogy az ikonfestészet nem mesterséges jelenség, vessünk egy rövid pillantást a népi ikonfestészet világára. Elbűvölő, majdnem mese-szerű ez a világ. A kelet-szlovák, román, szerb, bolgár, sőt magyar népi ikonok

arról tanúskodnak, hogy az alkotók kevesebb képzettséggel ugyan, „ügyetlenebb” kézzel, de teljes eszmei azonosulással készítették képeiket. Alkotásaik teljes és meghatározó szintet képviselnek. Az ikon tehát sokszor bonyolult szimbolikája ellenére teljesen népívé tudott válni, és elterjedtsége időben és térben meglepő arányokat mutat.

Tévedés lenne azt gondolni, hogy az ikonfestészet kizárólag a múlté. Eltekintve attól, hogy az ikonokkal való foglalkozás részben divatjelenség is, a keleti kereszténység szükségét érzi annak, hogy tovább ápolja az ikonok iránti szeretetét. Ez nem visszatérés, vagy újrafelfedezés, hanem az eszmei háttérből táplálkozó hagyomány folyamatos ápolása. Meggyőződése, hogy a modern művészetek kavargásában is megállja a helyét mélységével és tisztaságával. De új lendületet is kapott az ikonfestészet, és ennek során új ikonosztáziók létesültek (a Nyíregyházi Görögkatolikus Hittudományi Főiskola kápolnijában, Mezőzomboron, és Berzéken, stb.). Amilyen dicséretes az ikonfestészet felelése. olyan nagy félreértés lenne valamiféle gyökértelen ikonfestészet kialakulása, amely az érzékeltetett szellemi háttérrel figyelembe nem véve, pusztán a külső formák másolására szorítkozna. Éppen ezért nagyon hiányzik a magyar művészettörténeti irodalomból az olyan munka, amely kellő útmutatást adna e tekintetben, és a már meglevő történeti emlékeket és az újabb alkotásokat bemutatná.

Az ikonfestő művészi invenciója az eszmékkel való teljes azonosulásból áll. Ez a művészet mindig a hivatalos kultuszhoz tartozott, és erénye a szüntelen utalás szellemi háttérére, biblikus, liturgikus és aszketikus gyökereire. Egysíkúsága, frontális mivolta, háttérnélkülisége pedig teljes pártatlansága folytán válik nyitottá. Tanítást, eszméket, érzelmeket akar közvetíteni, de nem az önmagáért való szépség csalétkével. Így a formalizmustól is messze van, amivel pedig szüntelenül vádolják.

Az ikonok a prototiposz megsokszorozódásai, tükörképei, közvetítő lépcsőfokai. Annak ereje ragyog át a súlyos anyagi alap (fal fatábla) által hordozott felület testetlenül finom és szellemi, indulatoktól mentes, mindig belső lelki emóciókat keltő formáin.

PARDI ANNA VERSE

Három motívum

*Tilalmak, falak és gátlások mentén
keringünk, mint vérbő csillagok.
Az ember nagyságára vonatkozólag
ismerjük a nemiség atomhálójában
a porszemeket, s a port;
s mintha csupa kitépett gyökerekre
épülne a világ, mire sem támaszkodhatunk;
s mintha az élőkől jövő sugárhatáson
csak elesni lehetne, kilépiünk egy oxigénes ajtón
a mikrokozmosz misztériumból szabadulni az
űrbe.*

*

*Mert mit ér az, ha jó egészséget
kíván a Sátán,
és csak az ember-alattiban és ember-felettiben
érdekeltet: s a kettő közötti zokogva jár,
s odacsap fák hulló leveleibe,
autókerekéhez.*

*Úgy múltunk el, ahogy élünk,
ki könnyebben, ki nehezebben
hétpróbánk is lejár az időben,
s az, hogy szeretnünk kell ellenségeinket.
Elsötétlik bennünk minden nép,
minden teremtés,
csak a koporsó utolsó megszorítása áll,
s mint bárányon a farkasi világ,
átömlik rajtunk világ és nyár, áradás,
s mint búcsúzó, csodálatos zsebkendőnket
leejtjük az eget
az újonnan világra jöttek tekintetébe.*

SÍKI GÉZA

PAPI SORS '78

A rendház ebédlőjébe ferdén tűz be a nap. A falak mentén figyelő, áhílatos szentek bókolva állnak a sugárzó fényben. Levesszag úszik a levegőben. Kanalak csörögnek, időnként az öblös vizeskancsók felé nyúl egy-egy remegő, kékes öreg kéz. Aki régi regényekben olvas papi ebédekről, bizonyára azt várna, hogy most körbejár az arc nélküli inas, leszedi a kiürült tányérokot, s újakat helyez az asztalra, majd bort tölt a metszett poharakba. A valóság azonban más. Aki végzett a levesével, felemelkedik helyéről, s az ebédlő túlsó falán vágott ablakhoz igyekszik. Hamarosan kéz nyúlik ki onnan: tányért tart, a következő s egyben az utolsó fogással, mely a mai böjti napon diós metélt.

— Kávét? — kérdi a házfőnök és zsebkendőjével törli izzadó homlokát.

— Köszönöm, inkább majd otthon.

Nyílik az ajtó. Kopott ruhában, műanyagkeretes szemüveggel orrán, alacsony alak igyekszik befelé. Karján motorszemüveg lóg, másik kezében aktatáskát lóbál. Egyszeriben megélenkül az ebédlő. A tányérba mélyedő arcokat megaranyozza a derű, s egymás szavába vágva, kiáltozva fogadják a jövevényt:

— Jusztin... Megjött a Jusztin!... Mit hoztál Jusztin?... Hol hagyta a paripádat, Jusztin?... Nem maradt ebéd, Jusztin!...

Az újonnan jött szerényen mosolyogva ballag az asztal vége felé. Látszik, hozzá van szokva a vidám kérdésekhez. Aprólékos gonddal leoldja karjáról a szemüveget, melynek egyik üvege végig van repedve, az aktatáskát a szék lábához támasztja. A szomszédja máris hozza neki a tányért a párolgó levessel. s Jusztin atya, felragadva kanalát, eltűnik a zöldségek és nokedlik között.

Az ebédlő nyugalma felbolydul. Halk zsongás tölti meg az öreg falakat, innen-onnan nevetés kél, csillognak a szemek, pedig nem is került bor az asztalra. Jusztin atya érkezése mintha villanyárammal telítette volna a levegőt.

— Ismeri? — kérdi a házfőnök, és egy szemtelen legyet hessent el a kenyeres kosárból. A kenyér az egyetlen, melyből a k-i atyák tetszés szerint ehetnek, egyébként nagyon szerényen élnek.

— Még sosem láttam.

— Ő ennek az egyházmegyének legnépszerűbb embere. Jusztin atya. Hosszú-hosszú évekig káplánkodott, mindenki azt hitte nem lesz képes többre. Tíz mondatot nem tud elmondani egyvégtében. Prédikációi sosem tartanak tovább öt percnél. Soha nem tudtam megérteni, miért járnak annyian az ő miséjére. Képzeld, a plébánosa nagyszerűen felkészült ember volt, mindig a legújabb teológiai kérdéseket ismertette beszédeiben, s lassan mégis kihalt a miséje. Az emberek Jusztinhoz pártoltak. A plébános halála után hosszú ideig nem töltötték be a helyet, de olyan nagy a paphiány, hogy végül mégis ő lett a plébános.

Amikor kinevezésének híret hallottuk, óriási volt a derűtség. Még fogadásokat is kötöttek az atyák, meddig bírja a templom. Mikor omlik össze az egész. Mostanáig ugyan nem történt semmi, de ki tudja...?

Önkéntelenül is az asztal végére nézek. Jusztin atya éppen végzett a leves-sel, s jóízűen törölgeti ajkát a keze fejével.

— Más nincs? — kérdezi. Megint a figyelem középpontjába kerül.

— Ez nem plébánia, Jusztin!... Itt nem adakoznak a hívek nagy ebédre...

Van kenyérünk, Jusztin, egyél, amennyi beléd fér!

A jókedv immár végérvényesen eluralkodik az atyák között. A házfőnök int az egyik fiatalabb szerzetesnek, aki kisiet, majd egy demizonnal tér vissza. Megjelenését általános éljenzés fogadja. Szódavizes üvegek kerülnek elő, s hamarosan koccintunk egymás egészségére.

— Igyál, Jusztin! — kiált a házfőnök, s az asztal vége felé int poharával.

— Kocsival vagyok — mosolyog Jusztin, s szódát spriccel magának.

Ismét derűtség cikázik végig a termen. Amint megtudom, Jusztin atyának ócska oldalkocsis motorkerékpárja van, azzal száguldozik plébániája és filiái között. Most már értem, miért olyan piros az arca. Nyilván a hideg csípte ki.

— No, köszönöm az ebédet. Majd meghálálom. Húsvétkor meghívom az egész tisztes társaságot. — S Jusztin atya, felemelkedve helyéről, a mi asztalunk felé igyekszik. Kezel a házfőnökkel, majd hozzám lép:

— Átutazóban?

— Anyaggyűjtésen — veti közbe a házfőnök, mire Jusztin atya összeráncolva homlokát kétszer-háromszor végigmér, majd ellentmondást nem tűrve így folytatja: — No, akkor vegye a holmiját, és jöjjön szaporán! Négyre otthon kell lennem, mert hittanóra lesz a kicsinyeknek. Nálam alhat, este meg elbeszélgetünk. Adok én annyi anyagot, hogy csak győzze elvinni!

— Nincs is bukósisakom! — védekezem riadtan a váratlan ajánlat ellen. A decemberi motorozás, tizenhat fok hidegben nem csábító. De a kis emberben van valami ellenállhatatlan.

— Van nekem még egy. Igaz, magának nagy feje van, de majd csak odaszíj-jazzuk valahogy!

Ami azt illeti, épp hogy sikerült a művelet, hamarosan mégis nekivágunk a lassan párasodó tájnak. A nap még fenn jár, de meleget már alig ad. Télkabátom alá besűvít a szél. Szerpentineken és hosszú, egyenes szakaszokon vágunk keresztül. Riadt nyulak keresztelik utunkat, távolabb őzek is felvillannak. Kicsiny település mellett robogunk el, négy-öt házból állhat az egész.

— Ez az egyik filiám! — bömböli hátra Jusztin. — Tavaly szentelte fel új kápolnáját a püspök atya.

Megint végtelennek látszó hómezők következnek, aztán ismét füstszalagok jelzik, hogy házakhoz közelítünk. Az út szélén kucsmás alak áll, s körkörös jelet ad egy botra kötözött rongydarabkával. Mint a vasutasok szokták lámpáikkal tolatás közben, a megállást jelezve. Jusztin atya szitkozódva fékez, a motor ide-oda csúszkálva, nehezen engedelmeskedik akaratának.

— Mi baj van? — Már ugrik is le a motorról. Fázósan, elgémberedett tagokkal próbálom követni példáját.

— Rosszul van a Rézi néni.

— Hívjatok orvost hozzá!

— Gyónni akar!

— Gyónni? Hiszen tegnapelőtt gyóntattam az istenadtát! Azóla ugyan mi vétket követhetett el?

— Azt én nem tudom. De nekem azt mondta: „Állj ki, fiam, az út szélére s figyelj a tisztelendő urat. Ma kedd van, fél négy tájban fog erre jönni. Mond meg neki, hogy gyónni akarok!” Hát így volt.

— Üljön föl az oldalkocsiba! — mondja Jusztin, és egy életveszélyes kanyarodó után már neki is vág a házak felé vezető földútnak, melyen megállt a hó is, jég is. Az első ház előtt fékez. Borjú nagyságú kuvaszok tépik acsarkodva a kerítés alját.

— Mindjárt jövök. — Táskájból kisebb csomagot vesz elő, arca kisimul néhány pillanatra. Aztán a kapu felé indul.

— Be ne menjen! Megeszik a kutyák!

De már löki is befelé a kaput. A kutyák meg neki. Ám csodálatos módon egyik sem harapja meg. Felkapaszkodnak rá, az arcát próbálják megnyalni, játékosan kapkodnak a keze után. Így mennek összegubancolódom, a bejárat felé.

— Nem megy be? — kérdezem az oldalkocsiban kucorgó embert.

— Dehogyan megyek! Megesznek ezek a dögök! A Jancsi, a gazdájuk fogja le őket, ha belép valaki az udvarba.

— És ő? — Mindketten Jusztin atya után nézünk, aki nagynehezen lefejt magáról a két hatalmas fehér gombócot és eltűnik a szobában.

Az ember a kutyákat bámulja. Farkcsóválva nézik az ajtót, mely mögött Jusztint sejtik.

— Á, hát ez szent ember! Érzik rajta a szentséget!

Elmosolyodom.

— Nem hiszi? Azt mesélik róla, hogy a rendőr elbitangolt farkaskutyáját, amelyikre körvadászatot tartottak, mert ette a nyulakat, egy szál spárgával vitte vissza a gazdájához. Én nem láttam, de a komám mondta. Vitte a spárgával, aztán odakötötte az ól elé, és azt mondta a Pistának, a rendőrnek: 'Máskor ne kösse hosszú láncra, mert belegabalyodik. Azért szökött meg.' A Pista meg eltátotta a száját, és szóhoz sem jutott. De a kutyája megvan neki. Az megvan. Megnéztem, s láttam ezzel a két szememmel itt, ni! Csak nincs megkötve. Nyugton van, de ha Jusztin tisztelendő úr megy arra, kiugrik a kerítésen és a kezit nyalja. Szent ember ez, én mondom magának.

A nagyobb nyomaték kedvéért kikotor a zsebéből egy csavaros üveget, lezedi a tetejét, és odakínálja:

— Isten éltesse!

— Isten...

Az éktelen erős szesz jótékonyan árad szét bennem. Pár pillanatra megfeledekem a farkasordító hidegről, s arról, hogy lábam kezd hűtlen lenni hozzám.

— Hát, már megint iszik? — Jusztin atya szemrehányóan néz kísérőmre, aki zavartan áll egyik lábáról a másikra, s nem tud mit kezdeni a kezében levő üveggel.

— Dehogyan iszom! Csak láttam, hogy az úr itt nagyon fázik, és neki...

— Leheljen csak rám!

A mi emberünk kelleetlenül fúj ki magából egy kis levegőt. Azt is inkább a fellegek felé.

— Tudtam! Csak mással takarózik, ugye? Hogy áll majd a felesége elé? Hiszen csak most békitettem ki magukat, s máris kezdi?

Az ember levetette a kucsmáját és a feje búbját vakarta kínjában. Boldogtalan ábrázattal nézelődik.

— No, adja ide azt az üveget!

Azt várom, hogy elröpíti valahová a havas mezőkön, nézem a becsapódás helyét. Jusztin atya azonban zebre vágja az üveget, és így szól az emberhez, aki még mindig a kucsmáját gyűrögeti a kezében.

— Most menjen haza szépen. Mondja meg a feleségének, hogy engem kínált meg. Akkor nem lesz baj. A Rézi nénihez meg küldjék az orvost. Megint sokat evett vasárnap ebédre és elrontotta a gyomrát.

— Hiszen nem is kínálta meg atyát! — kiáltom előre, mikor kikanyarodunk az országútra.

— Dehogynem! Hiszen itt hozom a zsebemben az üveget. Majd iszunk az egészségére!

... Négy óra előtt öt perccel érkeztünk meg Z-be. Jusztin atya karját nyújtotta, úgy segített le a motorról. Ő frissen, vidáman ment előre a lakásba, mely a templom oldalához ragasztott plébániaépület egyetlen tartozéka volt. Bent olajat öntött a kályhára, s a szobát máris megtöltötte a tűz jótékony duruzsolása.

— Öt-re itt leszek. Most hittanórám van a templomban.

— Nem fáznak a gyerekek?

— Hogy fáznának? Elektromos fűtés van.

— No, de ki kapcsolja be? Hiszen ha most kezdenek fűteni, megveszi őket az Isten hidege.

— Mindig más. Egy szülő. Három órával a hittanóra előtt. Hűsz foknak kell lennie.

... Az öreg ingaóra alig ütötte el az ötöt, Jusztin atya betoppant. Bekecsét a bőrhuzatos fotel karfájára dobta, s kezét az olajkályhánál **melengette**.

— Hány gyerek jött el ilyen hidegben?

— Mind a huszonnyolc.

— Hány csoporttal foglalkozik hetenként, Jusztin atya?

— Hányal is? Várjunk csak! A kicsik, az elsőáldozók huszonnyolcan vannak. A bérnálásra előkészítő tanfolyamon huszonegyen. Tavaly elindítottam az ifjúsági hittant, azon tizenheten. Ez a leglabilisabb csoport. A fiataloknak sokszor van egyéb dolguk. Igaz, van úgy, hogy egyik-másik magával hozza a barátját, ismerősét. Aztán van a három filia. Ott heti egy-egy alkalommal van foglalkozás. Ez összesen hat.

— Mikor nevezték ki plébánosnak?

— Két éve. Krisztus király vasárnapján volt két éve.

— Azelőtt hány gyerek járt hitoktatásra?

— A filiákon akkor is én voltam a hitoktató. Itt bent lehetett vagy húsz gyerek.

— Összesen?

— Összesen.

— Néztem a könyvtárát. Gyönyörű.

— Ja? A könyvek? — Jusztin atya közben tojásokat csorgat egy nagy serpenyőbe, melyben már szalonna és kolbász sült alátétnek. Elővakarja zsebéből a pálinkát, tölt két kis pohárba. Az egyik üveg, a másik műanyag. — Egészségünkre. Meg arra, hogy eljött velem. Szóval a könyvek. Nem az enyéme. Az elődóm-tól maradtak rám, én nem szoktam olvasni. Nem érek rá. Meg nem is érdekel a betű. Mindjárt elalszom rajta. Este, ha hazaérek, majd leragad már a szemem. Ha meg unatkozom, elmegyek valamelyik szomszédba tévét nézni.

— Rahnerek is vannak.

— Kicsoda? Ja, azt múltkor a püspök atya is megnézegette, mikor a kápolnamegáldás után bejött a plébániára. Mondtam neki is, hogy tőlem ott lehet, ahol van.

— És mit szolt?

— A püspök atya? Nevetett. Tudja ő jól, hogy nem törekszem teológiai doktorátusra.

Közben elkészül a rántotta. Jusztin atya tányért vesz elő, kést, villát, majd — kis habozás után — magának kanalat.

— Lásson hozzá! Kis uzsonna jól esik ebben a hidegben.

Fohászt mormol, mielőtt nekiülne. Mikor imádkozik, megszépül az arca.

— Jusztin atya nem eszik?

— Dehogynem. Én majd a serpenyőből. Így kevesebbet kell mosogatni.

Jó a rántotta. Kenyeret szel. Alig éri át a hatalmas veknit. Csatos üvegből vörös bort csurgat a poharakba.

— Hű, de jó bor!

— Jó, ugye? A Safranekéknél terem. A múltkor ideállított egy hordóval. Mondom, mit csinálok én ennyivel? De csak erősködött, hogy elfogy bizonyosan. Hát, ami azt illeti, én három literre vagyok biztosítva.

— Hogy tetszik mondani?

— Annyit tudok meginni. S akkor még nem nézem hajópadlónak Isten világát.

— A kenyeret atya süti?

— Nem vagyok pék. Nem tudok sütni. A Zsuzsi néni szokott kenyeret hozni. Egy héten egyszer sütnék. Akkor hoz egy ilyen malomkőnyit, meg friss lángost. Nálunk errefelé az a szokás, hogy sütéskor lángost is csinálnak. Hát én azt nagyon szeretem. Nekem a friss lángos a kedvencem. Jól megfokhagymázom, aztán befalom! Nem is eszem aznap semmi mást. Aztán kész a sértődés.

— A Zsuzsi néni sértődik meg?

— Dehogya! Az örül, hogy jó étvágygal ettem a lángosát. Hanem az aznapi kosztoltató megsértődik bizony, mert csak hökdösöm a tányér szélét. Tudja, nekem nincsen háziasszonyom. Amikor kineveztek plébánosnak, a régi elment. Azt mondta, ilyen rendetlen ember mellett nincs értelme a munkájának.

Ami azt illeti, a szobában tényleg elgondolkodtató állapotok uralkodnak. Jusztin atya „élettere” láthatóan az ágy és a fotel, ezekben hányja össze megszámlálhatatlan ruhadarabjait. Jég szekrénynek jelek szerint az ablakot használja. Tarka összevisszaságban sorakozik ott abált szalonna és füstölt sonka, kolbász és sütemény.

— És hogy bírja a házi munkát egyedül?

— Istennek legyen hála, nem kell házimunkát végezni. A hívek beosztottak egymás közt a takarítást, a kosztolásomat, a ruháim mosását, és minden egyebet. Napról napra máshová megyek ebédelni. A lángos napján ebből van a sértődés. Merthogy akkor keveset eszem, és a háziasszony mindjárt mondogatja: „Az én főztöm bezzeg nem ízlik az atyának! Pedig a múltkor a Kovácsék sonkás tésztájából kétszer is tetszett venni!” Az ilyesmitől nagy bajok vannak. A legközelebbi alkalommal mindig üres gyomorral megyek, hogy kiköszörüljem a csorbát.

— Még takarítanak is?

— Szent egék! Jó, hogy mondja! Holnap Marika néni jön takarítani. Még be se jön a szobába, s már kezdi: „Ó, atya, már megint milyen rendetlenséget tetszett hagyni! Pedig milyen szeretettel végezzük a dolgunkat!” Ajjaj! De jó, hogy említette!

Eközben Jusztin atya varázslatos gyorsasággal hajigálja a kopott szekrénybe a fotelben és az ágyon heverő ruhadarabokat. A hadszíntér hamarosan átköltözik az új színtérre. Jusztin atya kicsit lehangoltan néz farkasszemet a látvánnyal, majd megelégedi, és becsapja a szekrény ajtaját.

— Remélem, ide nem néz be Mária néni. Akkor végem van!

— Megenged atya egy kényes kérdést?

— Nem hiszem, hogy van ilyen.

— A pénzügyeket ki intézi?

— Én ugyan nem! A képviselő testületből hárman számolják át a perselypénzt, s ők vállalták az egyházi adó beszédését is. Megcsinálják a költségvetést, s gondoskodnak, hogy mindenre jusson. Nem panaszkodhatom, nálunk nagyon bevált ez az új rendszer. Azóta van elektromos fűtés a templomban, új harang, felújították az orgonát, s háromnegyedrészt az itteni költségvetés terhére épült a kinti kápolna.

— És Jusztin atya?

— Én?

— Hát Jusztin atya fizetése?

— Ja, értem, mire gondol! Ha kell nekem külön pénz, kérek tőlük. Dehát mire kellene? Egyetlen nagy számlám van minden hónapban, a motor költségei. Azt mondják, vesznek autót, telnék arra is. De én már megszoktam az öreg masinát. Derekasán szolgál.

A hidegtől kivörösödött fületem masszírozgatom. Arra gondolok: hátha mégis jobb volna autón utaznia.

— Tudja, nagyon precízen mennek itt a dolgok. A pénzügyeket a tsz könyvelője intézi. Nem lehet egy fillér hiány vagy többlet sem. Mindenről számla és belég, vagy mi a fene van. Csak velem van bajuk mindig, mert hogy elveszítem a számlákat.

— Ne haragudjék, ha megkérdem: hány éves?
 — Hatvanhét.
 — Nem éppen fiatal kor.
 — Amikor az Úr munkásokat keresett szőlőjébe, nem azt kérdezte, hány éves vagy, fiam, hanem azt, akarnak-e dolgozni. Bennem van még erő, hogy elvégezzem a munkát. Ha majd nem lesz, akkor veszem a kalapomat és megyek.
 — Kalapja is van?
 — Ez csak olyan bölcs mondás. Motorhoz nem illik a kalap. Ahhoz sapka való.
 — Atya ágya fölött színes órarend van.
 — Nem órarend az. A napi beosztásomat írtam föl. Az ittenieket pirossal kereteztem be, a többit zölddel, kékkel és sárgával. Mert egyszer előfordult, hogy az itteni nagymise helyett K-ra állítottam be. Azóta csak ránézek a beosztásra, s máris tudom, hogy a motort kell-e melegítenem, vagy gyalogolhatok a plébániára.

Kopogtatnak. Jusztin atya az ajtóhoz megy, de nem tessékeli be a vendéget, hanem kint pustomognak az előszobában.

— El kell mennem. — Jusztin atya arcán szemernyi zavar mutatkozik. — Bent a kamrában talál enniválót. A bor abban a fonott üvegedényben van.

— Beteghez megy, atya?

— Úgy is lehet mondani.

Résnyire nyílik az ajtó. A hang nyomán némi pálinkaillat is beszüremkedik a szobába.

— Siessen, atya! Amikor eljöttem, a Riska már alig bírta.

Jusztin atya zavartan néz rám.

— Borjazik a tehén. Oda hívnak.

Döbbsenten nézek rá. Régi pogány babonák emléke sejlik fel bennem. Bár itt, az országnak ezen a végén talán nem is lehet csodálkozni az ilyesmin. A sámánok utódai még a tizenharmadik században is hírt adtak magukról a hatalmas mocsarokból. Régi feljegyzések szerint, mihelyt leszállt az alkony, tüzek füstje kanyarodott az ég felé, s olykor lovat is áldoztak a hadúrnak. No, de hogy manapság...

Jusztin atya a bekecsét gombolgatva visszafordul, mintha belém látna.

— Most nem a papot hívják.

— Hát kicsodát?

— Az állatorvos hazautazott, mert beteg az anyósa. Ha ő nincs idehaza, engem hívnak. A háború előtt tanyavilágban dolgoztam, ott ragadt rám a tudomány.

Kint felberreg a motor, majd a hang elúszik a távolban. Magamra maradok.

Az íróasztalon cirádás, aranykeretű kép. Borongós asszonyarc. Mögötte szigorú katona támaszkodik a kardjára. Szétszórt lapkivágatok. Papírlapok, rajtuk írás szálkás betűkkel. Bekötött sportlapok. Az egyik régi meccs leírásánál nyílik ki: „Kohut 25 méterről bődületes erővel az ellenkező vinklibe vágja a labdát. 2:0-ra vezet a Fradi.” A lap alján karikatúra, mely az egykori balszélsőt bika alakjában ábrázolja.

A konyhában tarka rendetlenség. A helyiség közepén rogyant lábú asztal, rajta mosatlan tányérok, csésze, pohár, a jelek szerint vörös bor lehetett benne. Az ablak félig nyitva, szalonna vége lóg belőle.

A falióra hetet üt. Odakint teljesen besötétedett. Feltámadt a szél, havat vág az ablakpárkányra. Csend van mindenütt, csak a villanyóra köröz halk zúgással.

A heverőre ülök. Régi perzsaszőnyeggel van leterítve. Az ágyneműt gondos kezek hajtogathatták össze, alapos rendben, ahogy a katonaságnál mondják: „elvágólág”. A falról Pál apostol tekint rám enyhe rosszallással, az éjjeli szekrényen nyitott, lefelé fordított könyv. „A fekete sárkány titka”...

— Fene egye meg ezt az időt! — Jusztin atya magával hozott valamit a kinti hidegből. — Az orra lefagy az embernek ebben a szörnyű szélben.

Topogva rázza magáról a havat, bakancsát az olajkályha elé rúgja, papucsba bújik, dermedt kezét melengeti, föl-alá ugrándozik.

— Nem unatkozott?

— Dehogy. Olvastam a régi sportlapokat.

— Nekem ezek az újságok jelentik a kikapcsolódást. Gyerekkoromban félretettem azokat a példányokat, melyekben olyan meccsekről volt tudósítás, amiket láttam.

— A Fradinak drukkol, nem?

— Észrevette? Annak idején piros ceruzával húztam alá a gólok leírását.

— Ma is jár meccsre?

— Öt éve voltam utoljára. Ezek a maiak nem az igaziak. Az én időmben meghaltak a pályán a csapatért. Hol van ma egy Toldi Géza? Sárosi Gyurka? Lázár tanár úr? Azok nem pénzért játszottak s nem azért, hogy égessék egymást. Maga még akkor nem is élt, amikor én az Üllői útra jártam. Páholybérletem volt. Az „A” lelátón ültem, onnan lehetett legjobban látni. Azóta lebontották.

— Atya maga is játszott?

— Nagyon szerettem a futballt, vagy ahogy ma mondják: labdarúgást. Nekünk a szemináriumban is volt csapatunk. A szerelésünk egészen sajtáságos volt, feltűrtük a reverendát, és mezítáb rohagáltunk a parkban. Két pulóver volt a két kapufa. S ugyanúgy veszekedtünk egy gólon, mint a gyerekek a grundon. „Bent volt!”, „Nem volt bent!”, „Gól volt!”, „Magas volt!”. Én, megvalloim őszintén, jobban szerettem ezeket a délutáni meccseket, mint a délelőtti morális órákat. Aztán Sz-re helyeztek. Nem voltam én ígéretes papja az egyházmegyének. Senkinek sem jutott eszébe, hogy külföldre küldjenek tanulni. Nem is mentem volna. Sz-en voltam a tanyai lelkész. Azon a vidéken nagybirtokok voltak, tanyák, meg a földbe mélycsztett cselédépületek. Egymás hegyén-hátán laktak bennük az emberck. A családokat alig lehetett elkülöníteni. Mentem nyáron, mentem télen. Nemzedékeket kereszteltem. Egyszer odaállt elém az egyik értelmesebb cselédember. Azt mondja: „Atya, látja milyen embertelenül élünk itt?” „Látom fiam — feleltem —, hogyne látnám?” „Hát akkor miért nem szól a püspök úrnak?” Merthogy az a vidék püspöki uradalom volt.

Elgondolkodtam a dolgon. Tulajdonképpen igaza van. Egy vasárnap délelőtt kihallgatást kértem a püspök atyától. Elmondtam neki, milyen szörnyűséges viszonyok között élnek a cselédek. A püspök atya végighallgatott, aztán azt mondta, menjek csak nyugodtan, gondja lesz rájuk. De akkor már háború volt, s hamarosan a tanyákon is megfordult a világ.

— Nem is kérdeztem, hogy vizsgázott, mint állatorvos?

— Minden rendben ment. Azt mondta utána a gazda: „Maga, Jusztin atya, szerencsét hoz.” Nekem az az érzésem, jobban örülnek, ha én megyek, mint ha az állatorvos.

— Jobban ért hozzá?

— Dehogy! Csak nekem nem kell fizetni!

— Ne haragudjék, belenéztem az íróasztalán levő papírjaiba. Ott baloldalon van egy halom papír. Mindegyiken egy mondat.

— Abban a cipősdobozban?

— Igen.

— Ott őrzöm a prédikációimat. Szépen sorbarakva „A”, „B” és „C” évre.

— De hiszen mindegyik lapon egyetlen mondat olvasható!

— Az a lényege. Figyeljen csak! Itt van mindjárt a karácsonyi prédikációm. Elolvassam?

— Kérem.

Jusztin atya szemüveget biggyeszt az orrára, megköszörüli a torkát, s azzal a hangerővel és hangsúllyal, ahogy a templomban olvashatja, elkezdí silabizálni a

papírlapon levő szöveget: „Kedves jó testvéreim, forduljunk mi is a jászolban fekvő gyermek felé, aki a világ üdvözítője, s szeressük, mint a gyermekeket, s imádjuk, mint a világ megmentőjét.”

— No, hogy tetszik?

— Szép gondolat. De ez az egész beszéd?

— Hát, ami azt illeti, nem sokkal több!

— Nem kevés?

— Nézze! Az itteni emberek nem nagyon kíváncsiak a bölcsességre, nem érdekli őket a sok filozofálás. Ezek dolgoznak, látástól vakulásig. Este nézik a televíziót. Azzal én úgy sem tudok versenyezni! Nekem az a fontos, hogy becsültes emberek maradjanak. Azt pedig úgy tudom elérni, ha minél egyszerűbben és minél világosabban beszélem el nekik, amit Krisztus akar mondani. Sokan megfélekednek arról, hogy mi papok, Krisztus urunk földi küldöttei vagyunk. Az emberek tehát nem ránk kíváncsiak, hanem arra, amit ő üzen általunk.

— Dehát ennél azért többet üzen, nem?

— Nem hiszem. Amit én itt leírtam karácsonyra, annál többet a legokosabb ember se mondhat el!

Közben az ablakból füstölt sonka, kolbász, fagyos szalonna kerül az asztalra. A szublótból kenyeret tesz melléjük Juszti atya, meg két derék fej hagymát.

— Lásson hozzá, Isten nevében.

Papíron eszünk, bicskával. Vörös bor világít előttünk, abból kortyolunk időnként.

— Akar zenét hallgatni?

Feletre sem várva a magnóhoz ballag, kazettát tesz be, s már meg is tölti a szobát az egyik divatos szám: „*Ezerkilencszáztizenegyben — Edison itt járt Budapesten...*”

— A Fonográf együttes — mondja Juszti atya, s némi diadallal tekint rám.

— Ilyen jól ismeri atya az együtteseket?

— Muszáj! A gyerekek ezeket hallgatják, nem maradhatok el mögöttük én sem! Pedig jobban szeretem a népdalokat. Dehát annak nincs most itt keletje. Ezeket a számokat bömböli a rádió, a tévé, ezeket lehet kapni kazettán, és ezeket hallgatják mindenütt a gyerekek. Majdnem minden házban van magnó. Néhol már aszerint mérik az embert, hogy kazettás vagy szalagos készüléke van. „Á, az csak szalagos!” — mondják, és legyintenek. Ilyenkor mindig eszembe jut, hogy amikor annak idején az egyik pusztai cselédember meghallotta a rádiót, azt hitte, az ördög űz vele rossz tréfát.

— Látom atyának is kazettás a magnója.

— Hoztattam a városból. Ha valami szép gregorián zenét hallok a rádióban, felveszem és lejátszom a hittanórán.

Közben a vacsora végére járunk. Bekattintjuk a bicskát, Juszti atya visszateszi az ablakba az elemőzsiát. Tenyerébe söpri a morzsát, majd kis habozás után az asztal alá ejti a tenyere tartalmát. „Ügyis takarítanak holnap” — dörmögi. Kicsit kiszellőztet, aztán helyet csinál a heverőn. Megdöngyözi a párnát, kihajtogatja a takarót.

— Atya hol alszik?

— A gumimatracon.

— De a másik takarót tegye magára!

— Jó nekem a felleghajtóm is.

Imakönyvébe mélyed, én meg az árnyékokat nézem a plafonon. Így ér az álom. Reggelre eláll a szél. Mire felkelek, Juszti atyának hült helye. Az asztalon tea párolog, s ott van ismét a papírba csomagolt elemőzsia. Sietve reggelizem, aztán a morzsát én is az asztal alá ejtegetem. A példa ragadós.

Másfél kilométeres séta az I-i elágazás. Nem kell sokat várni, jön a busz. Kevesen vannak rajta. Pár iskolás gyerek, néhány öregasszony és egy bóbiskoló bácsi, lába között tekintélyes demizsonnal. Meglódul a busz, lassan elhagyjuk a benzinkutat.

Arra riadunk, hogy a busz hirtelen fékez. A vezető szitkozódik, a magasból legördül egy táska. Előttünk, a havas országúton Jusztin atyát látom a motorjával, jeleket ad, hogy álljunk meg.

A sofőr leszáll. Valamit tárgyalnak, az atya kis csomagot ad át neki. Aztán gázt ad, és a motor elrobog visszafelé.

— Maga volt a Z-i pap vendége? — kérdi tőlem a sofőr.

— Én.

— Ezt küldi. Az üzeni, jó hasznát veszi. A rádió hóviharokat jósol.

Nyitogatom az újságpapírt. Még egy hajtás, és egy sál bukkan ki belőle. Vas-tag gyapjúsál.

SZABÓ IRMA VERSEI

A professzor

*nem a rejtélyek embere.
Bár arca időtlen alapjába
bevészte ábráit az idő
az ábrák sokasága egyértelmű
és megfejthető;
bár a dúsán, barázdált aggyelőd
sejthalmazát
roppant tudás anyaga tölti ki,
a mosolya romlatlan,
szinte gyermeki.
Annyira nyílt és nyitott a lénye,
hogy tartalma — fénye — túlárad,
s kicsap; szellemisége erővonalai
kilépnek a térbe, átrezegnek
egy egész nép szívébe,
egy egész népet tanítanak
nemcsak tudásra —
öntudatra, emberségre.*

*Toronyantenna. Felvesz és lead.
Színtere a természet stúdiója,
Sugárzó műsora az anyag átlényegítése.
Átváltoztatja, felmutatja: —
íme, a kopott felszín alatt
részecskéi élnek, égnek, kibomlanak,
fény-középpontjuk kivirágzik
és szívárványosan felragyog.
A mozgékony elektronok
olyan játékos táncot járnak
mint bújócskázó napsugárban
a lágyan hullámzó göcseji tájak.*

*— Ha túléljük az atomkort,
ha lesznek még eljövendő századok,
a Professzort
az utókori emlékezet úgy őrzi meg,
hogy szelid fizikát tanított,
és ehhez olyan nyelvet alkotott,*

amelyet mindenki megérthetett.
 Egy nagy korigény megvalósulása,
 hogy széles tudása mindenké —
 az e g é s z n é p é lehetett.
 Tág szívében a népe és a szülőföldje
 mellé emelte a lefokozott,
 kizsákmányolt, áldozatos anyagot;
 és teljes lelkével szerette
 ezt a benne
 új, harmonikus életre kelve
 kinyíló, majd egybehajlón
 szárnyaló hármashangzatot.

Kötetlen rabság

Tört homokóra, elszabaduló homokszemek — gurulnak a szavak az ólmos éjszaka fémlapjain és megbomlottan eliramlanak; elnyeli őket a sivatag. Nem kötődnek, nem rendeződnek szellemi erőtereken; súlyt nem nyernek,	formát nem öltenek — szétporlódnak a fénytelen lélekközötti űrben. — E lazaságból kitörni vágyom, de köröskörül hurok a horizont; kiáltok s várakozom, de csak barlangom fala kong.
--	---

Lüttichi Szent Julianna

Te tisztaszívú, boldog, te láttad Istent,
 mint egy pontot az értelmekben,
 s a teleholdhoz hasonló fényességben
 egy homályos foltot...
 — Az Eucharisztia rettenetes,
 és elviselhetetlen súlya van,
 ha magunkba zárjuk,
 ha minden egyes áldozásunk
 a saját középpontunk felé zuhan.
 Ha felhalmozzuk, ha elássuk,
 hogy tőkénk legyen a túlvilágon —
 holt tőke az. Összeroskadt neutroncsillag,
 „fekete lyuk” a ragyogásban;
 az Egyetemes Testről leváltan
 elszigeteltség, rövidzárlat, külső sötétség.
 — Megváltónk,
 ha nem tudjuk magunkat kitérni,
 magaddal, a kis éniünket robbantó „antianyaggal”
 alakíts sugárzássá minket,
 amelyen át új teremtésed áramát
 kibocsátod a homályba borult világra,
 hogy felragyogjon fényeden,
 s egyetlen Ünnepi Körmenet legyen
 a Vigasztaló fuvallatára
 táncoló Világegyetem.

„HALÁL HELYETT VILÁGOSSÁG”

LEV TOLSZTOJ: IVÁN ILJICS HALÁLA

A tökéletesedés világa. Tolsztoj majd mindegyik hősének közös jellemvonása a fejlődés valami vágyott cél felé, melynek valóságát vagy irrealitását, ahogy közelednek hozzá, mind jobban átérzik. Hol keresik, ami lényüknek rendelt igazság, hol alázattal várnak rá, hogy beteljesedjenek benne. Minden ember azonos utat jár, mert rang és tehetség szerezte előny a másik emberrel szemben nincs arányban azzal a távolsággal, melyet mindenkinek meg kell tennie, hogy küldetésének megfeleljen. Ilyen világfelfogásban a társadalmi vagy szellemi kiválóság és elcsesztés semmi ahhoz a minden emberben élő közös lényeghez képest, melynek mindenki megfelelehet, föltéve persze, ha a „Legyetek tökéletesek...” parancsához köli magát. Am Tolsztoj nagyon jól tudta, hogy a tökéleteség, sőt a tökéletesedés is az ember lehetősége és nem valósága. Ez pedig választást tételez jó és rossz, követendő és elvetendő életeszme között. A választás az ember szabadságán sarkallik, s ennek gyúpontjai döntéseink, noha Tolsztoj ezt az állapotot sosem végtelensítette annyira, mint Dosztojevszkij. Úgy vélte, ha van tökéleteség, az ember annyiban felelhet meg önmagának, ha ennek akarja megfeleltetni magát. Annyiban ember, amennyiben átlép a másik dimenzióba, nem külsődlegesen, hanem akaratával megegyezően, s úgy, hogy a másik dimenzió képviselőt minden körülmények között vállalja. Igazi transzcendenciát ember nélkül elképzelni nem tudott. Ha olyannal találkozott pályája során, mely a teremtményt különféle ürügyek örvén mintegy kiiktatni akarta az igazi kapcsolatból, habozás nélkül bálványnak nevezte. Azaz: Tolsztoj a szabadság kockázatát nem rendelte alá sem emberen kívüli fátumnak, sem emberen belüli irracionálisoknak, és oly világot kívánt építeni, melyben a dolgok emberi beleegyezéssel, de felsőbb lényegiség útmutatásával rendeződnek el.

Szemléleti átalakuláson — bár világtudatát alapjaiban változatlanak éreztük, (1) azaz olyanak, amivel mindig számolt teremtő és teremtett viszonyával és a teremtmények egységével — s épp az iménti kapcsolatok mélyebb értelmét fürkészve, ő is átment. Az 1880-as évektől fogva föl kellett ugyanis ismernie, hogy az ember készsége együtműködésének oly akadályait buktatta föl az egyre veszélyesebbé váló történelem, melyeket szellemi elődei lehetőségükben még lekiicsinyeltek és legyőzésüket csupán az időtől tették függővé. A Gyónással kezdve Tolsztoj egyre szkeptikusabbá válik e tervvel szemben és nem véletlen, hogy e művét ott hagyja félbe, hol az Evangéliumok tanítását korára érvényesítenie kellett volna. Akkor, válságkorszakának idején ezt még nem tudta megcsinálni. De kevés idő múltán újra nekigyürkőzött a föladatnak, a rövid novella műfajához fordult, hogy a bensejében egyre fontosabbá váló kérdésekre választ adjon. Így indult el az úton, mely a Feltámadásig, a Mindennapraig vezetett, amelyről mindenkihez, a művészet hangja helyett a hitvallás hangján szólni szeretett volna.

Bűnösség és fölemelkedés. A rövid elbeszélés alkalmas formának ígérkezett Tolsztoj számára, hogy az emberről alkotott felvilágosodás korabeli képet, mely művészi indulására döntő jelentőséggel volt, elmélyítse, ezáltal kérdésessé tegye, de egyben kivetést is keressen abból a helyzetből, amelybe föltételezése szerint az ember belekerült. Az elmélyítésnek egyik leghatásosabb eszköze az archetipizálás volt. A felvilágosodás bizonyos káros tulajdonságaink eltűnését az öntudatra ébredéssel azonosította. Például a vétkesség természetének és tudatának fokozatos kihalását. Ezzel szemben Tolsztoj ekkori novellái az emberben örökkön meglévő bűnösség természetét faggatják, azt, aminek fölismerése nélkül igazi élet aligha lehetséges.

Ha a bűnt különálló lényegiségként fogta volna föl Tolsztoj, mely mindenkit szükségszerűen igazgat, akkor fölismerésének értékét becsülte volna alá. De ekkortájt írott elbeszélései — Az ördög, a Kreutzer szonáta, a Szergij atya — épp arra vetnek fényt, mi minden képes kívül s belül elleplezni, eltakarni a bűnt, s milyen láthatatlan és bűnös kényszerűségek uralkodnak az emberen az igazság hamis leple alatt. Írott vagy íratlan szokások, jog, különböző szervezetek. S akkor.

midőn Jasznaja Poljanából 1881-ben Moszkvába költözik, érzékeli két kultúrának, a parasztnak és a városinak egyként megkötő szokásrendjében azt, ami az egyes ember választási lehetőségeit egyszer s mindenkorra képes lefojtani, megsemmisíteni. „Az óriási többség teljesen állati életet él, emberi kérdésekben pedig vakon engedelmeskedik a közvéleménynek” — írja (2) utalva az értékek manipulatív szuggesztiójára. A föleszmélés folyamatát az emberre nehezedő ilyen súlyos nyomás alól tehát a legértékesebbnek tekintette, ami emberben egyáltalán végbemehet. Az „óriási többség” gondolatával azonban nem áltathatta magát. Belekerülve a világba, amelyben született, immár neki is vá'aszt kellett adnia, már csak szavának hitelesítése végett is, arra, hogyan, miben látja a főülemelkedés, s főlemelkedés útját; és arra, hogy van-e egyáltalán ilyen főlemelkedés.

Ezt fogja egybe, összegezze az *Iván Iljics halála* című elbeszélésében, melyen 1882-től 1886-ig dolgozott.

A kényszerítő halál. Füst Milán hibájául róttá föl az Iván Iljics halálának, hogy az „ábrázolás melege nem hatja át” olyannyira, mint többi művét, például a szintűgy halált leíró *Polikuskát*, hogy nincs benne „kitáruló jelenítés”, hiányoznak belőle a „boldogító elemek”, melyek az emberi sorsot széppé varázsoló művészet elmaradhatatlan kellékei. (3) Másként ítélte I. Ny. Kramszkoj, a mű egyik legelső olvasója, „csodálatos”-nak mondvá azt éppen azért, mert „teljesen hiányzik belőle minden ékítmeny, ami nélkül emberi műalkotást már szinte el sem képzelhetünk.” (4)

A művészi sűrítésnek, lekerekítésnek oly példáját adja e novellájában Tolsztoj, mint egyik más művében, elbeszélésében sem. Érthető tehát, hogy nem szceniroz a külvilág egyes tényeibe való kedvteli belemerülésével olyannyira, mint azok. „Összefoglaló” ez az alkotása, hiszen az öneszmélésnek akár egész életre elegendő váltakozásait kívánja abba a rövid epikus időbe belesűríteni, ami hősenek dolga rendbehozatalára megmarad. A külvilág létezése csak annyiban érdekes itt, amennyiben a belső folyamatot segíti vagy gátolja. A külvilág nem a meglevenítés, hanem a visszanyúlás tárgya csupán. És Tolsztoj él is a moduláció megannyi lehetőségével: hol ironikus, hol groteszk, majd elégikus, majd fenségesen tragikus hangnemet használ. S az Iván Iljics életét kísérők körében oly alakokat mintáz akár pillanatra, de reflektorélességgel láttatva, mint amilyen a bíró munkatársai, szolgálja, rokonsága, családja: felesége és gyermekei. A jellemfestések vonatkozási pontja azonban mindvégig Iván Iljics alakja, s annak mennél árnyaltabb kidolgozása.

Hangsúlyozni is fölösleges, hogy milyen nehéz földatra vállalkozott Tolsztoj, midőn az ő haláltusájának folyamatát megleveníteni próbálta. Telve buktatóval, könnyen eshetett volna bele a patetizálás, a didaxis folyton leselkedő csapdáiba. Megírni a bíró történetét, ki életében folyvást másokon ítélkezett és most rájön, hogy önmagán kell ítélkeznie, azelőtt, s a későbbi *Feltámadás*ban is vonzotta. „Anyagot” szintén talált: az 1881. július 2-án meghalt Iván Iljics Mencsikovnak, a tulai kerületi bíróság tagjának végső perceiben, amelyről az elhunyt feleségének barátja beszélt neki. Tolsztoj valószínűleg már a következő évben belefogott a mű megírásába, de nehezen haladt előre, s *Naplójának* 1884. április 27-i bejegyzése szerint nagyon szeretett volna már a végére érni. Am továbbra is nehézségekkel küszködött. Befejezése előtt egy évvel írta egyik levelében (1885. október 12-én Sz. A. Tolsztojnak), hogy örömeire szolgálna, ha befejezhetné már *Iván Iljicsét*, noha tudja, „az ilyen ügyekben legkevésbé vezethet saját akaratunk”. (5) Nehéz földat volt tehát, még akkor is, ha addigi pályáján a halállal való szembesülést Andrej Bolkonszkij, Levin sorsának átélésében tapasztalta már. Mert az Iván Iljicshez képest mindez művészi fikció volt csupán, ahogy a *Három halál* tézis, a *Három kérdés* példázat, s az illő rájuk, amire Andrej herceg is ráébred végső percei egyikében: „Ezeket a gondolatokat megnyugtatonak találta — írja Tolsztoj mindarról a logikus, s erkölcsileg tiszta gondolatfutamról, melyek „megmagyarázzák” a halált —. De ezek csak gondolatok voltak. Hiányzott belőlük valami, valahogy egyoldalúan egyéni elmejátéknak látszottak, nem volt bennük kézzelfogható bizonyosság. Megint csupa nyugtalanság, csupa homály minden...” (6)

Hősét *Iván Iljics*ében oly pozícióba kellett hát állítania, mely eloszlát minden homályt. Mely több az élet mindennap belénk ivódó esetlegességeinél és mindenki számára kényszerítő erővel jelentkezik, hogy rendet parancsoljon,

életcél, életértéket sugalljon, magasabb viszonyítást teremtsen. S ne egy-egy pillanatra kecsэгtessen, hanem a végső számvetés kikerülhetetlen folyamatában örökre erősítse meg azt, minek minden emberben kétségbevonhatatlan tudásként megélelődni kell.

A halál, a meghalás ez.

Az első két stádium. Ahhoz, hogy hallhatóvá tegye a halál sugalmait az élethez, s nyilvánvalóvá az élet viszonyulásait halálához, szigorú rendre kellett törekednie. Előrevetni az élet szempontjai szerint látott halált mint tény, s fokozatosan érlelni a halál szempontjai szerint látott életet, mint valóságot. Lélektanilag hiteles szakaszosságot megformálni, de úgy, hogy az egyes szakaszok valamiképp minősítve is legyenek. A belső tudatmozgásnak nem egyszerű leírása áll előttünk Iván Iljicsnek a novella folyamán egyre sokasodó soliloquiumjaiban, magánbeszédeiben, mint korábban annyian, így Browning és Meredith és később is Proust és Joyce tették egy-egy hőjükkel kapcsolatosan; joggal hiányolta náluk egy jeles irodalomkritikus, hogy a meglevenített lélektani mozgásokat nem ellenőrzik logikai, erkölcsi, lételméleti szűrők. Kell, hogy ellenőrizve legyenek, vallja Tolsztoj, hiszen éppen ezek indítják el az igazi tudatmozgást. Mint Iván Iljics esetében is: hogy el kell fogadnia lényének behelyettesíthetőségét a halandóság szillogizmusába, hogy erkölcsi megítélésében a környezetétől függetlenítse magát, s hogy tisztán lássa a dolgok mibenlétét. E készletések, e kontrollok elfogadása nélkül semmi nem történnék meg benne.

Fejlődési szakaszaiban a kezdeti, az első, a fizikai-fiziológiai stádium. Számvetés persze ez is, de megézésnél, ösztönnél alig több. Mikor a vég sejtelve először felködlik benne, úgy válaszol rá, mint a szűkülő állat. A baj automatizmuson keresztül érezteti hatását. Iván Iljics orvosokhoz fordul, izgatottá válik, perlekedik feleségével, bosszantja a család meg a kártyatársaság részvételenése, gyógymódokat hajszol, hogy megsértett organizmusát helyreállítsa. „A világon semmi nem érdekelte jobban, mint az emberek betegsége, egészsége.” „Nem töröm többé a fejemet — mondja önmagának — ... Azután majd meglátjuk.” Gesztusai minduntalan leleplezik. Jövőt akar tudni maga előtt, hova megoldást vetíthet, s hova egyelőre és szerencséjére is, még nem tette be a lábát. Az első stádium lélektanilag pontosan kidolgozott mozzanatai így azt a meggyőződést görgetik tovább, melyet maguk a XIX. század uralkodó ideológusai is tápláltak a halálról. Úgy hitték, nem egyéb az, mint jelmezváltás nemzedékek közt, átáramlás egyik szférából a másikba. Az emberiből a természetibe, ahol aztán úgyszólván halál, hanem csupa megújulás. Ha pedig arra gondolunk, hogy az unokákban vagy a nagy természet körforgásszerű tenyészetében továbbélünk, máris nem oly rettenetes az egész.

Válasz, megoldás kétségkívül ez is, bár aligha elég a gyötrő öntudatnak. „A szervezet, a szervezet felbomlása, az anyag állandósága, az erők megmaradásának törvénye, fejlődés — ezekkel viaskodott már az *Anna Karenina* Levinje, anélkül, hogy betöltötték volna lelkét. Sőt: „Ezek a szavak s a velük kapcsolatos fogalmak elméleti célokra nagyon jók voltak, az életnek azonban nem adtak semmit sem s Levin egyszer csak úgy érezte magát, mint az ember, aki a meleg bundáját csalánszövet ruhára cseréli, s a fagyon először győződik meg kétségtelenül, nem okoskodásokban, hanem egész lényével, hogy annyi, mintha meztelen volna s kínok közt kell kikerülhetetlenül elpusztulnia.” (7) Ez az „elméleti okoskodás” aztán magát a testet is megutáltatja, mivel a fizikai valóság romlandóságában a halál okát véli megtalálni. De előnye az, hogy kifordítja sarkából a lelket s további válaszokat kerestet vele, amit Tolsztoj enyhe iróniával azonnal érzékeltet. „Halálát kívánta — írja a testi halál tudatára jutott hősről —, de mégsem kívánhatta, mert akkor megszűnik a fizetése.” Ezzel az átváltással veszi kezdetét a második stádium, a szociális, melyben társadalmiságának pótlékai fognak össze és hullanak majd el abbeli igyekezetükben, hogy eltakarják Iván Iljics elől a véget.

Igen, eddig túlságosan önmagára összpontosított, most kell, hogy tapintható létezésének egyre halványuló evidenciája helyett más szolgáljon erőt, emelkedettséget, vigasztalást. Iván Iljics első két stádiuma fejlődés, bár pusztán horizontális, kitágítja látókörét, de nincs mivel betöltenie. Ám a purifikáció szükséges szakaszai. Már engedelmessé válik valami messziről jövő vonzásnak, társadalmi lényének ízlelgetésével újabb mentések, hazugságok találgatása felé halad. Az

életéről szóló részekből úgyis értesültünk, hogy „Éppolyan kifogástalan vizsgálóbírónak bizonyult, amilyen kifogástalan volt különleges megbízatású hivatalnoknak.” Van mire: értékének rendíthetetlen tudatára még ideig-óráig támaszkodnia, a becsületességére, melyről ugyan tudjuk, hogy a kötelességérzettel egyetemben nem sokat törődik vele, kinek, miért és hogyan is becsületes; csak az lebeg előtte, hogy urának lerója adóját, de teljesítményének tartalmára ne legyen figyelemmel. Minden, magát fölöttébb „becsületes”-nek, „kötelességtudó”-nak nevező ember ezt teszi. Jó okból persze, leplezi le Tolsztoj: „Abban a mértékben, ahogyan felesége egyre ingerlékenyebb és egyre követelőbb lett, Iván Iljics egyre inkább hivatalába helyezte át élete súlypontját. Jobban szerette szolgálatát, és becsüvyőbb volt, mint annak előtte.” „Lassan már minden érdeklődése eköré összpontosult, mindenestül elnyelte őt a hivatal.”

De ez az előzőkben oly biztos hivatástudat is darabokra hullik az eljövendő magasabb valóság láttán, és Iván Iljics „azzal a lesújtó tudattal ment haza — olvassuk a hatodik fejezetben —, hogy már nem úgy van, mint régen, bírői hivatása nem takarja el előle azt, miről nem akar tudni, bírői kötelességeivel sem képes Tőle megszabadulni.” A haláltudat kezdi szétmorzsolni az élet gondosan fölvert páncéljait, a harmadik stádiumhoz érkezünk, az erkölcsihez, a szellemihez.

Az erkölcsiség. Tolsztoj megírta az Iván Iljicsét és ha azt akarta megírni vele, hogy az emberi élet az egyetlen, a legfontosabb tudás rátalálásában nyeri el értelmét, akkor okkal kérdezhetjük, hogy a főhős halál előtti folismerése vajon másmilyenre változtatja-e azt a minősítést, amit elbeszélésének — a második fejezet — elején az író oly határozottan kimondott róla: „Iván Iljics élete egyszerű, mindennapi és iszonyú volt”? Nem eszmélt-e túlságosan is későn? „Meg lehet tenni azt is, ami kell” — ez a pár szó egy órával a halála előtt nem el-késétt sóhai-e?

E kérdés megválaszolásához vissza kell térnünk oda, honnan Tolsztoj ihletének nagy részét merítette. Ennek az elbeszélésének elején nem áll ugyan evangéliumi idézet, mint oly sok más irásában, de a történet szelleme talán sokkal erősebb szálakkal kötődik az Evangéliumokhoz, mint azokban. Méghozzá így, hogy a Szentírásnak több részletét, paraboláját is magában foglalja. Kramszkjoj — idézett levelében — „egészen bibliai”-nak is mondotta ezért. (8)

A megválaszolás kulcsa pedig az erkölcs természete. Hiszen az igazán erkölcsös ember nem érvelne így. Aki így érvel, nevezze bár magát mégoly erkölcsösnek, szűkkeblűségében éppen azt szeretné eltörölni, amiből az erkölcs egyáltalán eredhet: az ember autonómiáját. Természetesen, a saját hasznára. Okoskodása bizonyos értelemben kétségbevonhatatlan. Úgy jár el, ahogy a kereskedésben eljárni szokás. Aki többet gyűjtött, s több portékát visz a piacra, az többet is kapjon érte. Miért kellene ugyanannyival beérnie, mint annak, ki csak utolsó óráit tette tevékenyé?

Az erkölcsőség azonban nem ily fölszínes jelenség. Nem viszonyítás eredményeként mondjuk valamely emberről, hogy követendő életet él, mert ez esetben bárki mintaképpé válhatnék: mindig lehet gyöngébb viszonyítóra találni. Ha a jót nem azért teszem, mert fölimerbem javamat és a legtermészetesebben, a kárpótlás igénye nélkül tennem kell; vagy, ha pillanatra is föltámad bennem a vágy, hogy mást is tehetnék: máris elárultam a jót és vele saját erkölcsiségemet. Ezt tanítják a példabeszédek, melyek figyelmeztetnek: az élet döntő fordulatai minőségiek és nem mennyiségiek, föltétlen változást termők és nem föltételhez kötöttek. Nem méricskélés eredményei. A tékozló fiú, az elveszett bárány, az utolsó órában jött szőlőmunkások éppoly értékesek az atyának, a pásztornek és a gazdának, mint az otthon maradt gyerek, a kilencvenkilenc juh, a reggel óta dolgozók. E példabeszédek mindegyikét odaírhatta volna Tolsztoj novellája elé. De odaírhatta volna azokat a példázatok is, melyek a bűnbocsánatra, az ítékezés elhagyására köteleznek. S méginkább a „ha a mag el nem hal...” örökszép példázatát Jánostól vagy az első Korinthusi levélből. Hogy mégsem írta egyiküket sem oda: erő inkább, mint hiány. A történet egyetemeségének sugalmazásával különben is magában foglalta mindegyiket.

Mert a fizikai-fiziológiai, a szociális stádiumok után egyedül ez az erkölcsi-szellemi szakasz iktatja valódi helyzetébe az embert. És nem csupán azzal, hogy erkölcsileg megítélhetővé teszi. Erkölcsiségre eszmélésével oly evidencia birodalma nyílt meg Iván Iljics számára, melynek az erkölcs legfőljebb szálláscsinálója lehet. A hit világa ez. A megtalált hité. Ha *Az ördög* Irtyenyeve, a *Kreutzer* szo-

nata Pozdniseve arra volt példa, hogy nincs küldetésem, nem létezik küldetés, az Iván Iljics halála egy felsőbb erőtől kikényszerített küldetés, hit története. Ez pedig abban áll, hogy „Nem cselekedhetsz aszerint, ami volt és ami lesz, hanem csak aszerint, amit tenned kell.” (9) De az erre való figyelem is fölér a cselekvéssel. Emlékezzünk a halál „nem is azért vonzotta magához Iván Iljics, hogy valamit tegyen — írja Tolsztoj —, hanem csupán azért, hogy nézze, hogy farkasszemet nézzon vele”. S farkasszemet nézni azzal, ami másoknak nem is létezik, ami láthatatlan, az a hit. Föl is fénylik ez az utolsó percekben, midőn a halálos ágy körül valaki megjegyzi: „Vége”. Iván Iljics meghallotta a szót, és elismételte lelkében. „Vége a halálnak — mondta magának —. Nincs többé.” „Hát a halál? Hol van ő?” — kérdi másutt. Az élet határán, mivel föltárult az igazi élet, megszűnt a kínosnak képzelt elszakadás. Iván Iljics az igazi életé. Profétai hangokra játszik rá a végkifejletben Tolsztoj, Izaiás, Ozeás ujjongására, mely ott áll a korinthusi levél végén is: „A győzelem elnyelte a halált, / Halál, hol a te győzelmed? / Halál, hol a te fullánkod?” Így lesz a „jó”, a „boldog” halállal Iván Iljics „iszonyú” életéből igazi élet. De mit látnak mindebből a többiek?

Három magatartás. A két élet végső összeütköztetésében a novella első fejezete is hallatlanul fölerősödik, s az olvasónak vissza kell lapoznia rá, hogy mindarról, ami megtörtént, ami megtörténik, teljes jelentést kapjon. A halálhoz s ezáltal az élethez való oly magatartásformák rajzolódnak ki, mint amilyen a Geraszimé, a legkarakterisz ikusabban az Pjotr Ivanoviccsal jelezhető, s az Iván Iljicsé. Értelmezésük a novellának, de Tolsztoj emberábrázolásának modellálható alakjaihoz vezet el.

Geraszim. Már a bevezető fejezetben föltűnik, hogy az öntelt Pjort Ivanovicst kocsijába segítse. Majd Iván Iljicsnek segít, legvégül egyesegyedül ő, mivel mást nem tűr ura maga körül. Fiatal, erős, természetes, paraszti sorból jött ember Geraszim; szolga. Segít, szolgál, s ezt természetesnek tartja, mintha születése óta lenyomatként élne lelkében, hogy másokat szolgálni kötelesség. Naturális ember.

Oly kultúra küldte, melyben a halál még nem rejtély, hanem nyilvánosság. De halófélben levő kultúrának és szokásrendjében kiveszöfélben levő rétegnek a küldötte. Szerepeltetésének funkciója könnyebben kivehető, mint például Platon Karatajevé a *Háború és béke*ben, noha félreérti Tolsztojt, ki paraszti figuráit mindent megoldó beavatkozásokként szemléli. Tolsztoj nem társadalmi kategóriákban gondolkodott, még ha elismerte is, hogy bizonyos történelmileg kialakult szokásrendszerek bizonyos emberi adottságokat teremtenek. Jól tudta, hogy Geraszim világa eltűnő világ. Ahogy valamikor értékeket képezett, ma már mindenki életében nem képez. Ám kisugároznak belőle még erők. Legfontosabbként pedig az a tudás, hogy cél s érték tudat nélkül emberi élet bajosan építhető.

Pjotr Ivanoviccsból épp ez a tudás, s e tudás tudata hiányzik. Célja, érték-rendszere már nincs, ahogy Geraszimnak még van, Ő az, ki az egész novella hasonló alakjai közül legmélyebben meg van győződve róla, hogy civilizációja megteremtette anélkül, hogy cél és értelmesség gondolata saját sorsát és a civilizációét illetően pillanatra is fölvetődjék benne. Igazolja hát korát és saját helyzetét körében, a civilizációért él és a civilizáció gondoskodik róla. Az ördögi kör be van zárva, s ő nem is akar, nem is tud kilépni belőle. Semmit sejt a körön kívül, holott egész élete nem más, mint menekülés a körön belüli Semmi elől. Kollégájának halálesete egyenesen „incidens”-sé válik számára, hiszen jól elrendezett életét fölforgatja, s őt magát színvallomásra kényszerítené. De ez túlságosan is gyötrelmes lenne. Menekül tehát. Miközben az özvegnél részvétet nyilvánít, már azon morfondírozik, milyen boldogság lesz délután „feltépni a vadonatúj kártyacsomó burkát, mialatt a lakáj az asztalra állítja a négy gyertyát.” Nem lép ki a körből; de elviselhetetlen volna, ha nem menekülne és a körön belül megérezné a Semmit, a hiányt. A kártyajáték tipikus esete annak a feledkezésnek, melyet az újkor, a civilizáció embere korának hajnalán Pascal „divertissement”-nak mondott és pontosan jellemzett. Nem a zsákmányra vágyunk igazán, nem a nyereség tölt el örömmel, írta *Gondolataiban*, hanem az, hogy miközben vadat űzünk és lapot emelünk, elfeledkezhetünk önmagunkról. *Naplójából* tudjuk, maga Tolsztoj is sokáig élt ebben az állapotban, melyben a kártyázás, a vadászat, az

udvarlás volt mindenek előtt; a benne élő ember lelki helyzetét tehát meglehetősen ismerte. Máiig érvényes típus, modellt nem utolsó sorban ezért is formálhatta. Pascal után háromszáz, s Tolsztoj után ötven évvel ugyanezt állapította meg Martin Heidegger, „elleplezés”-nek mondva mindazt, mi a hétköznapi életben a halált fogadva megjelenik. Szavai pontosan illenek Pjotr Ivanovicsra, ki „mások halálában nem ritkán társadalmi kellemetlenséget, ha nem tapintatosságot lát”. (10)

Bizonyára így látott *Iván Iljics* is, aki azonban Geraszim és Pjotr Ivanovics után megteremtette a harmadik fokozatot.

A harmadik stádium. Legnehezebb stádiuma fejlődésének az utolsó, a harmadik volt. Ahogy életünkben is azok az időszakok a legnehezebbek, melyekben, úgy véljük, tökéletesedést gátló nehezékeinket levetettük már. A „küszöbön állunk”. De ekkor a lélek szétválik, mintha kard metszené ketté, és ahogy szárnyalna egyik felünk, úgy vonz lefelé a másik. S ez, ha végvesztét érzi már, nem válogat érvekben. Megkísért mindennel, látszatra együgyű, veszélytelen ellenérvekkel. Rajtunk és a körülményeken múlik, mennyire maradnak meg ilyennek, s mennyire kaphatnak erőre. Iván Iljicset elfogja az undor, mikor észreveszi, hogy Geraszimon kívül senki nem törődik vele igazán, „barmok”-nak nevezi környezetét. Majd önsajnálattal ébred benne, mivel halálával szerencsétlenné látja az emberiséget. Mikor ez az érzés kozmikus méretűvé árad, Isten nevét is kiejti. Eddig eszébe sem jutott, most, hogy legyen bűnbak, de titkon remélt segítség is, hamar előkapja. Am úgy tűnik, Isten nem létezik, közönyös, közömbös a történelmekkel, mert nem segít — rajta. Iván Iljics tehát „siratta Isten kegyetlenségét, Isten nemlétét”.

Aztán vigaszt keres, s érte az emlékezetbe menekül. A rosszat sejtető jövőtől való irtózat a múltat helyezi tudata előterébe, de a múltat, minek földidézésétől enyhületet remél, a halálközelség hirtelen átfesti, átminősíti. Utolsó menedéktől is megfosztva fogadja a legvégsőkben, hogy „nem úgy élt, ahogy kellett volna”.

Es ezzel, megszabadulva minden támasztéktól, lesz Iván Iljics végre önmaga. Önmagára hagyott, de nem elhagyott ember: Tolsztoj kikerüli a tragikus végét. Tragikuma akkor volna az ilyen sorsnak, ha értékesnek tartaná, akár elvesztett lehetőség formájában is, azt, amit maga mögött hagyott.

Am éppen ezt építette le. S ekkor következik a legszebb tolsztoji hasonlat, mely képzeletében, Andrej herceg haláltusáját leírva, már a *Háború és béké*ben kiformalódott. Ott Marja hercegnő és Natasa, a halálos ágy mellett virrasztva „látták, hogy a beteg lassan és nyugodtan mind mélyebbre és mélyebbre süpped valahová”. (11) Itt, Iván Iljics, halála előtt egy órával azt érzi, „bezuhan a lyukba és ott, a lyuk végén, megvilágosodott. Az történt vele, ami utazáskor a vasúti kocsiiban, amikor az ember azt hiszi, hogy előre megy, pedig visszafelé halad, és egyszer csak fölismeri a haladás igazi irányát”. S ennek megragadása eltörli félelmét — és vele a halált.

„A halál helyett világosság volt.” (12)

Átfordulás. Iván Iljics alakja nem maradt egyszeri jelenség Tolsztoj művészetében. Megpróbálkozott azzal, hogy a benne lejátszódó „megvilágosodást” a halálnál kevésbé kényszerítő körülménynek hatásaként is igazolja. Ez a műve a *Feltámadás*, a „ha a mag el nem hal...” példázatának újabb kiteljesítése. Nyehljudov hercegben éppolyan átalakulás megy végbe már életében, mint Iván Iljicsben ment végbe halálában. Főlébredve kábultságából, melyet a civilizáció ojtott belé, ő is foleszmél a „helyes irányra”.

Oly változást okoz ez életünkben, előző állapotukhoz képest, mintha az ember a feje tetejére állana, s azután így élne. A középkorban, midőn jobb eligazító-nak látszott egy ember erkolcsi megítélésében családfája, mint maga az ember, ebben a korban alakult ki egy másik fajta faábrázolás, az *arbor inversa*, a fordított fa képe, mely az egekben gyökerezik. A világosító megismerésnek, a hitnek, Krisztusnak jelképe volt. Tartalma arra eszméltet: a világosság befogadása előtt életünk hamis optikája hitelhette csak el velünk, hogy biztonságos talajon, a saját lábunkon járunk. S hogy amilyen megragadó e jelkép, olyan egyszerű természeti alapja. A fa az egekből kap éltető napsugárt, mit a föld átalakítva folszolgál neki. Abból nő ki tehát, az a hazája.

Csak rá kell eszmélnünk, hogy világosság nélkül — nincs élet.

Jegyzetek: (1) Tolsztoj világtudatára lásd: Török Endre: **A harmadik ember** (Nagyvilág, 1972/2), »Járjatok fényben, amíg van fény« (Kortárs, 1978/7), és **Utópia és célszerűség** (Valóság, 1978/7) című tanulmányait. — (2) Tolsztoj: **Napló**, 1910. április 20. T. Művei, 10. kötet, Bp., 1967. 906. — (3) Füst Milán: **Gondolatok vázlata Tolsztoj Leóróól**, 3. (Emlékezések és tanulmányok, Bp., 1956. 368—369.) — (4) I. Ny. Kramszkoj: **Piszma**, II. Moszkva, 1937. 429. (Idézi: N. N. Guszev: **Letopisz zsziznyi i tvorcsestvja L. Ny. Tolsztogo**, I., Moszkva, 1958. 641. — (5) Tolsztoj: **Polnoje szobranijje szocsinenyij**. Jubileumi kiadás, kilencven kötetben, Moszkva, 1928—1958. 83. kötet, 327. levél. — (6) Tolsztoj: **Háború és béke**, IV. könyv, I. rész, 16. fejezet. — (7) Tolsztoj: **Anna Karenina**, VIII. rész, 8. fejezet. — (8) Guszev, im. 641. — (9) Tolsztoj: **Az ifjú cár álma**. T. Művei, 3. Bp., 1965. 800. — (10) M. Heidegger: **Sein und Zeit**, 51. §. — (11) Tolsztoj: **Háború és béke**, im. — (12) A tanulmányban szereplő összes többi idézet: az **Iván Iljics halálának Szöllősy Klára fordította szövegéből**, T. Művei, 2. Bp., 1965. 573—631.

LEV TOLSZTOJ

MINDENNAPRA

Életének utolsó tíz esztendejében Tolsztojt egyre inkább az foglalkoztatta, hogyan szolgálhat a fiktív művészi világ közvetett hangja helyett a közvetlen tanítás hangján az ember mindennapi világában. Hogyan adhat tanácsot nem pusztán az olvasási folyamat élménységére korlátozottan, hanem a hétköznapi ügyes-bajos kérdéseiben. Összegyűjtötte életművéből azt, amit e célra megfelelőnek vélt, novellát, naplójegyzetet, elszórt gondolatait, s hozzácsatolta mindehhez az emberiség legkiválóbb szellemeinek tanítását Konfuciusztól Buddháig és Mohamedig, Jézustól a keresztény világ szinte valamennyi jelentős gondolkodójáig. Gyűjteményének zömét mások gondolataiból formálta. A sztoikus Senecán és Marcus Aureliuson kívül legtöbbit említett szerzői az Evangélisták, Pascal, Rousseau, Kant, Schopenhauer. Helyet engedett több 19. századi gondolkodónak, hozzá közel- és távolállónak egyaránt: számos szemelvény hirdeti Carlyle, Channing, Henry George, Emerson, Lammenais, Lichttenberg, Mallory, Thoreau szemléletét.

Az összeválogatott anyag szerkesztésével Tolsztoj sokat bajlódott. Nemezszer abba is akarta hagyni az óriási munkát, vagy az elkészült részek helyett újakat tervezve, meg akarta semmisíteni őket. „A Mindennaprát úgy kellene összeállítani — írta 1906. október 11-én Naplójába —, hogy minden napra jusson egy vallási, metafizikai gondolat, amely meghatározza az ember helyzetét a világban, a másik pedig — hasznos irányelv legyen, amely elősegíti a jó életet.” (Tolsztoj Művei, 10. Bp., 1967. 848.) Így is állt össze végül a nyolc könyvből álló mű: fejezetcímei napok január elsejétől december harmincegyedikéig. Az egyes napok alatt szentenciák, magvas és bölcs gondolatok, kisebb-nagyobb elmefuttatások sorakoznak, s a nehéz szövegeket „heti” vagy „havi olvasmányok”, egy-egy példázatát oldják, de erősítik is meg.

Könyvét Tolsztoj 1904 decemberi ajánlásával bocsátotta a nyilvánosság elé. A sorjában megjelenő köteteket izgatott figyelemmel fogadták az akkori Oroszországban. Ennek az érdeklődésnek tudható, hogy a hamarosan világszerte ismert munkát a magyar Gutenberg Kiadó is megjelentette 1930-ban, Szini Gyula, Salgó Ernő és Németh Andor fordításában. Szemelvényeink — egy-egy magyartalanságot kivéve — ezt a fordítást követik.

A mérhetetlen anyagból keveset, de egy képpé formálót és Tolsztojra is jellemzőt lehetetlen volt válogatni. Igyekeztünk mennél többet adni az író saját gondolataiból, másokét pedig csak akkor fölhasználni, ha kivált értékesek és Tolsztoj is többször idézi őket. Csakúgy, mint ő, zárójelben jelezzük a szerzők nevét. Nem riadtunk vissza attól, hogy néha egymásnak felelő részleteket illesszünk egymás mellé. Mert Tolsztoj sem szűk látókörű pedagógiával figyelte az emberi sorsot.

Újra érvényt kell szerezni annak a minden romlatlan emberben élő tudatnak, hogy az ember boldogságának elkerülhetetlen feltétele nem a lustálkodás, hanem a dolog. — Hogy az embernek dolgozni kell, hogy munka nélkül szenved és unatkozik, mint ahogy a hangya és a ló is szenved és unatkozik.

A testi munka nemcsak hogy nem zárja ki a szellemi tevékenység lehetőségét, nemcsak hogy emeli annak értékét, de még buzdít is rá.

Mint ahogy a taposómalom öszvére kénytelen körben járni, úgy az ember sem lehet meg anélkül, hogy valamivel ne foglalkozzék. Abban tehát, hogy az ember dolgozik, nincs több érdem, mint abban, hogy él. Egyedül az a fontos, hogy mit művel.

Látjuk, amint valami jelentős állást betöltő férfi hirtelen összeesik és meghal, ahogy egy másik szemlátomást sorvad, napról napra gyengül s végül elenyésszik. E megrázó események jóformán észrevétlenül maradnak, senkit sem indítanak meg. Az emberek oly kevésbé törődnek az ilyesmikkel, mintha hervadó virágokról, vagy hulló falevelekről volna szó. Csak a megüresedő állás kelti fel irigységüket, s már érdeklődnek, hogy betöltötték-e azt és kivel. *(La Bruyère)*

Semmi sem nemesíti jobban az embert, mint a munka. Munka nélkül az ember képtelen emberi méltóságát megőrizni. Ez az oka annak, hogy a henyék annyit törődnek külső pompájukkal. Tudják, hogy e kiruházkodás nélkül mindenki megvetné őket.

Ha az ember élete nem alkalmazkodik lelkiismeretéhez, lelkiismerete fog, a maga megbódulásaival, alkalmazkodni életéhez.

Azt kérdezed, milyen úton juthatunk el a szabadsághoz? — Meg kell tanulnunk azt, hogy mi magunk különböztessük meg a jót a rossztól, és nem szabad a tömeg útmutatása szerint cselekednünk.

A szabadságot nem a szabadságra való törekvés, hanem az igazságra való törekvés útján érjük el. A szabadság nem célpontja, hanem csak következménye valaminek.

Minél nagyobb megbecsülésben részesülnek a tárgyak, szokások és törvények, annál alaposabban kell utánanéznünk, vajon megérdemlik-e ezt a nagy megbecsülést.

A szabadságot nem ember adhatja meg másik ember számára. Mindenki csak saját magát szabadíthatja fel.

Az emberi természetet kétféle szempont szerint lehet szemlélni: először az ember hivatása szerint és akkor az ember nagy és felülmúlhatatlan; másodsor az ember szokásai szerint (mint ahogy egy ló vagy kutya természetét ítéljük meg a futóképességükből), és ekkor az ember alacsony és förtelmes. E két oldalt szemlélve alkotják meg a filozófusok véleményüket az emberről. És egy részük tagadja a másik rész ítéletének helyességét. Egy részük ezt mondja: az ember nem született magasabb cél betöltésére, mert összes cselekedetei ellenmondanak ennek; másik részük ezt mondja: az ember csak eltávolodik a rendeltetésétől, ha alacsony cselekedeteket követ el. *(Pascal)*

Rossz dolog fölingerelni az embereket azért, hogy a náluk meggyökeresedett szokásokat túllépi az ember, de még rosszabb túllépni a lelkiismeret és az ész követelményeit azért, hogy túlságosan is igyekszik az ember eleget tenni a bevett szokásoknak.

A bölcs mindent magában keres, a balga mindent másokban. *(Konfuciusz)*

Az igazság felismerésének legnagyobb akadálya nem a hazugság, hanem az igazság látszata.

Nem az van távol az Istentől, aki létében kételkedik és ezért kétségek kínozzák, hanem az, aki másnak szavára hiszi el az Isten létét vagy nemlétét, és nem kételkedik abban, amit mondtak neki.

Mint ahogy Isten mindent lát, ő maga azonban láthatatlan, úgy a lélek is láthatatlan, ámbár a lélek minden. *(A. Talmud)*

Minden az ég hatalmában áll, ama vágyunkon kívül, hogy Istent szolgáljuk-e vagy saját magunkat.

Nem tilthatjuk meg a madaraknak, hogy fejünk felett repüljenek, de nem hagyjuk azt, hogy fészket rakjanak rá. Éppúgy nem tudjuk meggátolni, hogy rossz gondolatok felmerüljenek a fejünkben, de elég erősek vagyunk ahhoz, hogy ne hagyjuk, hogy fészket rakjanak ott és kikeltsek és táplálják a rossz gondolatokat. *(Luther után)*

Jobb, ha az ember kevesebbet tud, mint amennyit tudhatna, mint ha többet tud, mint amennyi szükséges. Ne félj a tudatlanságtól, inkább a felesleges, túlterhelő és csak becsvágyból megtanult tudástól félj.

Az ember lábába került szálkát úgy szokás eltávolítani, hogy egy másik szálka segítségével kitoljuk, de amint ez megtörtént, mind a két szálkát eldobják. Éppígy, az értelem is csak arra való, hogy kiküszöbölje azt az értelmetlenséget, amely az isteni „én” meglátását homályossá teszi előttünk, de önmagában az értelemnek nincs semmi értéke. Csak eszköz. *(Bráhmán bölcsesség)*

Ne tekintsd a tudományt koronának, amellyel hivalkodhatsz és fejszének sem, amellyel kenyeredet keresheted. *(A Talmud)*

Saját gondolataidban keresd az igazságot és ne dohos könyvekben.

Ha a holdat akarod látni, akkor az égre kell felnézned és nem le a tócsába.

(Perzsa mondás)

Aki nem gondolkodik önállóan, szuggesztíója alatt áll valaki másnak, ki helyette gondolkodik. Valakitől gondolatok tekintetében függeni lealázóbb szolgáltság, mint a testet tulajdonába adni.

A vitázás mindig inkább elhomályosítására, semmint felderítésére szolgál az igazságnak. Az igazságnak a magányosságban kell érnie. Ha megérett, oly világossá válik, hogy vita nélkül elfogadják.

Úgy látszik, szabad a gondolat. De az emberben van valami hatalmasabb, valami, ami irányítani tudja a gondolatot.

Kevesebbszer tévedünk azért, mert helytelenül gondolkodunk, mint inkább, mert kárhóztatni valóan élünk.

Jobban szeretni a kevés jót, mint a sok rosszat, sőt, mint a sok középezt: seholsem oly fontos ez, mint a tudás terén.

Olvassátok el legelőször is a legjobb könyveket, mert különben sohasem jutok hozzá, hogy elolvassátok őket. *(Thoreau)*

Az ember csak akkor olvasson, ha saját gondolatainak forrása elakad, ami bizonyára a legjobb fejjel is megtörténik. Ellenben ha a könyvvel, amelyet kezetekbe vesztek, a saját őszerejű gondolataitokat újítek el, bűn ez a szent szellem ellen. *(Schopenhauer)*

A mérges anyag és a szellemi méreg közt csak az a különbség, hogy a legtöbb mérgező anyagnak undorító íze van, míg az újságok és rossz könyvek alakjában jelentkező szellemi mérgek többnyire csábítók és annál csábítóbbak, minél romlottabb fízlésből fakadnak.

Az ember magányosan hal meg és ugyanolyan magányosnak érzi magát belső életében.

Gyermekkorunktól kezdve halálunkig, akármikor következik is ez be, az emberi lélek mindig növekszik, mindinkább tudatára jut a saját szellemiségének, mindinkább közeledik az Istenhez és tökéletesedik. Akár tudjuk, akár nem, akár akarjuk, akár nem, ez a folyamat folyton előrehalad. Ha azonban tudod és akarsz azt, amit az Isten akar, akkor az életed szabad és örömteljes lesz.

Minden gondolatot, akárkitől ered is, meg kell vizsgálnunk, és minden gondolat, akárkitől ered is, figyelmet érdemel.

Senkitől és semmitől ne félj. Ami a legértékesebb benned, annak senki és semmi nem árthat.

Ha szidalmaznak, elítélnék, — örülj. Ha elismernek, dicsérnek — vigyázz magadra, szomorodj el.

Sohase hallgassatok azokra, akik másokról rosszat, rólatok pedig jót mondanak. A leglényegtelenebb kicsiségeknek is részük van a jelen fejlődésében.

Ne mondd, hogy a kis dolgoknak nincs jelentőségük. Csak igazán erkölcsös ember látja a kis dolgok roppant jelentőségét.

Sose igazoljátok magatokat.

Ó, ha éppígy félnének az emberek az égtől, mint az emberektől, ó, ha úgy volna! Mert aki gaztettet követ el, mindig csak arra gondol, bár ne tudnák meg az emberek. *(A Talmud)*

Semmi nem segíti elő annyira a henyélést, mint a haszontalan locsogás-fecsegség. Ha az emberek hallgatnának és nem koptatnák szájukat üres szóbeszéddel, amellyel unalmukat újík el, nem bírnák elviselni a tértelenséget.

Az ostobák ott rontanak be, ahová az angyalok nem merészelnek belépni.

Kétféle szeretet van.

Az egyik: egyszerűen szeretem az embereket anélkül, hogy a szeretetet egységes, minden emberben meglévő szellemi princípiumnak felismerném.

A második értelemben való szeretet: minden emberben csak egyet szeretek, mégpedig a minden emberben meglévő, egységes szellemi princípiumot.

A különbség az első és második szeretet közt az, hogy az első esetben csak addig szeretem az embereket, amíg nekem kellemes.

A második esetben azonban, amikor az embereken lényüket szeretem, amely csak valamennyiben van közösen, szeretni fogom őket akkor is, ha kellemetlenek nekem.

Az első esetben szeretetünk tárgyát folyton változtatni fogjuk, változtatni fogjuk feleségeinket, barátainkat, férjeinket stb., mert maguk az emberek is, akiket szeretünk, megváltoznak és mert érzéseink is megváltoznak irányukban.

A második esetben saját szellemi fejlődésünk foka szerint mindig jobban fogjuk szeretni azt az isteni, szellemi princípiumot, amelyet mind világosabban ismerünk fel minden emberben.

A vallásnak sokkal magasabb szándékai vannak, mint hogy derék, becsületes embereket neveljen. Eleve fölteszi, hogy ilyen emberek léteznek, és a vallás legfőbb célja, hogy a derék, becsületes embert magasabb nézőpontra emelje. (*Lessing*)

A földi élet legközelebbi célja az értelmes ember szemében: a világ összes lényének egyesítése. Eleinte, egyre jobban engedelmessé az ész törvényeinek, csak néhány ember fogja megérteni, hogy az élet üdvösségét nem azzal érjük el, ha minden egyes lény a maga személyes boldogságára törekszik, hanem azzal, ha minden egyes lény az összes többi lények üdvére törekszik. Azután egyre többen és többen fogják ugyanazt megérteni, vagy ugyanerre a belátásra jutnak az összes többi lények is.

Kerülj minden mesterkéeltséget, kirívót, mindent, ami feltűnést kelt. Semmi sem segíti jobban elő az emberek közeledését, mint az egyszerűség.

Az egyszerűség mindig vonzó. Ezért oly vonzóak a gyermekek és az állatok.

Valójában csak saját alap gondolatainkban rejlik igazság és élet; mert az emberek tulajdonképpen csak ezeket értik meg egészen. Mások egészen idegen gondolatai, amelyeket olvastunk: idegen lakoma maradékai, idegen vendég viselkedés ruhái. (*Schopenhauer*)

Ha megbánod is egyszer, hogy nem beszéltél, százszor megbánod, hogy nem hallgattál.

A családi kötelek csak akkor szilárdak s csak akkor szolgálnak az ember javára, ha nem csupán családi, hanem vallási kötelek is egyúttal, ha a család valamennyi tagja egy Istenben s annak törvényeiben hisz.

Egyébként a család nem az örömök, hanem a szenvedések forrása.

A családi önzés kegyetlenebb, mint a személyes önzés. Az az ember, aki szégyenlő más embernek jólétét valakiért feláldozni, egyenesen kötelességének érzi más emberek szerencsétlenségét és nyomorát családja javára fordítani.

Saját gonosztetteink legáltalánosabb s legjogosulatlanabb igazolása, hogy családunk érdekében történik.

A legpiszkosabb fukarságot, megvesztegethetőséget, munkáskizsákmányolást, tisztességtelen ipart — mindent családjuk iránt érzett szeretettel igazolnak az emberek.

Az igaz szavak nem kellemesek. A kellemes szavak nem igazak. A jók nem civakodnak. A civakodók nem jó emberek. (*Lao-ce*)

Vagy Isten szolgája vagy, vagy az ember szolgája: egy a kettő közül.

Egyesek azt mondják: „Térj magadba és nyugalmat fogsz találni.”

Mások ellenben ezt ajánlják: „Menekülj saját magadtól, igyekezz elfelejteni magadat és keresd boldogságodat az élvezetekben.” Ez sem helyes tanács, már azért sem, mert például ezen az úton nem lehet elkerülni a betegségeket.

Nyugalom és boldogság nem bennünk van, de rajtunk kívül sincs. Nyugalom és boldogság csak Istenben van, aki éppúgy bennünk van, mint kívülünk. (*Pascal*)

Az emberek csak akkor nem hisznek Istenben, ha valamilyen hazugságban hisznek, amelyet istenként tisztelnek.

Az igazi hitet ezen a világon leginkább a közvélemény pótolja: az emberek nem hisznek Istenben, hanem azokban a hamis formulákban, amelyekkel az emberek az istentiszteletet akarták helyettesíteni.

Az átutazók bepiszkítják és megrongálják a fogadó helyiségeit és azután gáncsolják a fogadó tulajdonosát, ki azokat nekik szabad rendelkezésre bocsátja. Ugyanígy gáncsolják az emberek Istent is a világ fogyatkozásai miatt.

Aki igazán szereti Istent, nem kívánja, hogy Isten is viszontszeresse. (Spinoza)

Személynek lenni korlátozottságot jelent, ezért Isten, bárhogy fogjuk is fel, nem személy. Az imában azonban Istenhez fordulunk.

Hogy lehet a személytelenhez fordulni?

A csillagászok tudják, hogy az égbolt csillagai nem az ő látóterükben mozognak, hanem a föld mozog, melyen csillagvizsgálóستól és távcsövestől állanak, és mégis nem a föld, hanem a csillagok mozgását jegyzi fel. Nem megy másként. Ugyanúgy van az imádsággal is. Isten nem személy. Én azonban személy vagyok és ezért Istenhez való viszonyomat nem tudom másként kifejezésre juttatni, csak úgy, hogy mint személyes Istenhez fordulok hozzá, bár tudom, hogy Ő nem lehet személy.

A halálfélelem természetellenes. A halálfélelem — büntudat.

Abból származik, hogy az emberek életnek csak azt a parányi részt tekintik, amelynek saját képzeletük szabott határt.

Aki az egész világot betöltő napvilágot látja, ne ítélje el és ne vesse meg a babonás hitű embert, aki bálványában ugyanannak a fénynek csak egy sugarát látja, és azt a hitelment se, aki vak és nem lát semmiféle fényt.

A kereszt, amelyet az ember hord, egy nagyobb, hosszabb szárból áll, amely Isten akaratát jelképezi és egy kisebb, vízszintes szárból, amely az ember akaratát jelenti. Ha saját akaratodat egy irányba viszed Isten akaratával, a kereszt minden terhe megszűnik.

Egy valódi művészi remek azt a hatást kelti, hogy a műélvező és a művész közt nincs többé válaszfal, sőt, nemcsak a műélvező és a művész közt nincs, hanem a műélvező és mindazon emberek közt sem, akik rajta kívül azt a műremeket élvezik. A művészet vonzóereje és sajátossága éppen abban áll, hogy egyéniségünk ilyen módon megszabadul a más emberektől való elszigeteltségtől, hogy egybeolvad a mások egyéniségével.

„Az én életem abból áll, hogy teljesítsem akaratát és végrehajtsam művét Annak, aki engem küldött” — mondta Krisztus.

Mindegyikünknek ki van szabva ez a mű. Nem tudhatjuk, miből áll ez egész mű, amit Isten rajtunk keresztül végez, de lehetetlen nem tudnunk, hogy miben kell állnia benne való részvételünknek.

A virágok szirmai lehullanak, amint a gyümölcs elkezd nőni. Ugyanígy le fognak hullani rólad az összes gyengeségeid, amint az Isten tudata elkezd növekedni benned.

Ha évezredekben át borul is sötétség valamilyen helyre, nyomban világosság lesz ott, amint fény hatol be oda. Ugyanúgy van a lelkeddel is: akármilyen soká nyeli is el a sötétség, nyomban világosság tölti be, amint Isten nyitja ki benne a szemét.

(Brahmán bölcs mondás)

Semmi sem olyan ártalmas az erkölcsi tökéletesbülés szempontjából, mint saját javulásunk tudata.

Szerencséd, hogy az erkölcsi javulás folyamata oly észrevétlenül zajlik le, hogy az ember az elért eredményt csak hosszabb idő elmúltával veszi észre.

Amikor azonban azt hiszed, hogy tökéletesebbé lettél s ezt meg is állapítod magadról, vedd tudomásul, hogy tévedsz, mert vagy megállapodtál, vagy visszafejlődöttél.

Minden madár tudja, hova kell építenie a fészket. Lakhelyének tudásával arról tesz bizonyosságot, hogy tudja a rendeltetését. Csakugyan úgy volna, hogy az ember, ki az összes teremtmények között a legokosabb, nem tudja, amit a madár tud?

(Kínai bölcsesség)

(Válogatta Balázs Katalin)

AGÓNIA

Írta KOPPÁNY JÁNOS

Csaba már indult volna a csengetésre, a mama azonban megelőzte.

— Hagyd, fiam, majd én!

Hangjában intelem volt, hogy az elsőszülött helye nagybeteg apja mellett van, kinek végső perceit a haldoklónak járó tapintattal neki kell vigyáznia.

Csaba visszaült helyére, szemben a pamlaggal, amelyen apja, egy tetemnek induló emberi test feküdt, évek óta gyötörtén a szklerózistól, ami gyilkos indák láthatatlan szívókáin, a bénaság egyre szaporodó tüneteivel naponta csapolta az életerőt. A csonttá aszott arcon a jéghideg verejtek a végső tusa jele volt.

— Ha még életben akarod látni... — mondta anyja délelőtt a telefonba, félre nem érthető hangsúllyal. Nyomban lecsapta a tollat, merev arccal távozást kért, és szerepére fölkészülve idesietett. Még előtte vannak...

A pamlag mögött sorakozó tégelyek és fiolák — a tudomány megannyi próbálkozása, hogy pirulákból emeljen barikádot a romlás útjába — a testért folytatott küzdelem idejétmúlt eszközeiként sorakoztak az állványon, reményt már nem adtak. A tárgyak felett a távozó eszmélet foszlányai szakadoztak, a lélek utolsó rezzenései.

Szemben Ilka, a pártában maradt kisebbik lány, félszegen orrot fúj, majd természetes egykedvűséggel összehajtotta kendőjét, mint aki talált valami értelmes megoldatot az órák óta rájuk telepedő nyirkos unalomban, ami azt kívánja valamennyiüktől, hogy szomorú képet vágjanak, bár ami a gondolataikat illeti, ő egyszerűen nem tud szabadulni a terminustól: holnapután bérfizetés, a jegyzékek sehol, az órák szaladnak, senki sem végzi el helyette a munkát, ő meg csak itt tölti az időt.

Hálásan néztek a mamára, amikor visszatért. A savanyú semmittevés tartalmat kapott a figyelemben, amely a gondoskodás itt már felesleges, de abba-hagyhatatlan serénységének mégis kijárt.

— Schindlerné volt — mondta a mama, paskolva a párnát. — Ismered, Csaba. A földszinten lakik. Nyugtalan szegény, az egész ház velünk van. Annyira szerették!

Ilkának eszébe jutottak az esti összejövetelek, amikor a ház örömtelen házasságban élő középkorú asszonyai, ötven felett járó különéloi, hatvan körüli özvegyei részabadtak a lakásukra, s mindazt a gyanúsát, ferdét, furcsálható, amit napközben felszedtek, nagy gyönyörűséggel kiöntötték. Emlékezett a sok kósa pletykára, az alkalmi zsúrok szabadszájúságára, az avatottság látszatában élő névennevezésekre, amik az együttléteket szabaddá és mulatságossá tették, hála az italoknak is, amelyek a mama jóvoltából mindig megjelentek az asztalon. Ha pedig néha annyira emelkedetté vált a hangulat, hogy a pamlagon fekvő beteg csendet kérőn feltette kezét, keservesen nyögve, hogy pihenni akar, a dárídóba szédült asszonyok olyan képpel szedték sátorfájukat, mint akik határozottan rossz néven veszik, hogy megzavarták mulatságukat. Ezután már nem kell sietniök...

Az alkalmi zsúrokról Csaba is tudott. Bár házasságával elkerült a szülői házból, nagyon jól ismerte anyja pénzazarait, amelyek e kiadásokban mentséget kaptak. „Apátok egyetlen szórakozása.” Az apjuk nyugalmáról nem esett szó.

A sűrű csendet, ami megülte a szobát, és amelyben nem volt más dolguk, mint várni valaminek a bekövetkeztét, ami lehet, hogy csak órák múlva, talán holnap, esetleg még később következik be, elhárítani azonban nem lehet, készülődik a szegletekben, a görcsös lélegzésben, az elkövetkezendő gyász fojtó búvárharangja alatt, a várakozás e tehetetlen csendjét éles ellentétként szakították meg a kinti zajok — vízvezetékek zubogása, rádiók zenefoszlányai, egy kakukkos óra távoli szava.

— Jöhetne már Réka — sóhajtott fel sírón a mama, és az egyik szeme megint fennakadt.

— Geyzának is itt lenne a helye — fűzte hozzá Ilka, és csak most suhant át a fején: Schindlernének tegnapi ígérete, hogy megadja a kétszáz forintot, amilyen fukar, ezért csengetett.

A beteg száján hörgés tört ki, mintha mondani akarna valamit, de nem futotta már az erejéből. A légzés egyenletesebb lett, a hörgés elcsitult.

— Ezt csinálja reggel óta — fordult a mama panaszosan övéihez. — Már tízszer is azt hittem... A szíve bírja még... Kemény ember volt világéletében... Most sem adja fel...

Kemény volt? — tündődött Csaba. A tanári pulpituson gyakorolt szigorú nemcsak hazahozta az otthonába, de olyan parancsuralmat teremtett maga körül, amit valamennyien megsínylettek. Ha egyiküknek sincs véleménye, önállósága, szabad szemlélete, annak legfőbb oka az az apai magatartás, amely nézeteit kőábrai érvénnyel kötelezővé tette az egész családnak. A nézetek dogmákra épültek, — hogy milyen agyaglábu dogmákra, az utóbb derült ki —, és e dogmák vezettek a családi hitvallásra, aminek lélektelen szajkózása elengedhetetlen volt ahhoz, hogy a családi zsarnokságban élni tudjanak. A mamának imponált az ő négy gyereket nemző emberének elsőpró erélye, a négy gyerek meg csendben elkorcsosodott. Fejbőlítők lettek, fel nem nőttek, éretlenek. Örök kamaszok.

Kemény lett volna? — tündődött Csaba, és nem úgy látta az apját, amint kiugró csontokkal fekszik a pamlagon, de szikáran és méltóságosan, amint beengedi a növendékeit, a márciusban még bukásra álló diákokat, akik az itthoni magánórákon jó pénzért felszívhattak annyi tudományt, amennyivel júniusban átcsúsztak a vizsgán. A katedrai keménység befektetés volt, a kellő légkör megteremtése ahhoz, hogy megnyíljanak az erszények, enyhüljenek itthon a háztartási gondok.

Most feküdt, elgyötörtén, erőtlennül arra, hogy mentségekre hivatkozzon, arról sem tudva, hogy mentségre szorul.

— Innátok egy kávét? — kérdezte a mama, enyhe pírral az arcán, s közben a jövőjére gondolt, amikor már kettesben marad Ilkával, az özvegyi nyugdíj fele lesz az eddiginek, gondokkal kell szembenéznük, Ilka kezéből kifolyik a pénz, elsején még csak ad valamit, de tizedike táján kezdi a pumpolást, harmincadikáig visszakeri, amit elsején adott. Koldusmódra nem élhetnek, pénzt kell szerezniük. Kijádják a szobát. Behúzódnak a kisszobába, e nagyba pedig, ahol szegény ura tíz évig feküdt, albérlőt fogadnak. Férges ugyan a lakás — hogyan tudott volna a beteg mellett takarítani —, de Geyza talán kisérti őket. A térre néző szobáért többet is kérhet, mint amennyivel kevesebbet hoz ezentúl a postás.

Ilka nehézkesen felállt, és eredendő lomhaságával — arcjátéka kifejezte: áldozatot hoz — görbén és ványadtan kicammogott a konyhába.

Alig készítette elő az edényeket, kocogtak a konyhaablakon. A hátsó-lépcsős Verebesné érdeklődött, hogy van a tanár úr. Mint aki magot szór a jószágoknak, úgy pittyegte elé újabb híreit.

Ilka bekészítette a főzőbe a kávét, bekapcsolta az áramot, és míg tunya arccal várta, hogy kifolyjon a fekete, Schindlerné járt az eszében, a buta tartozás, mindig a barátja, a kókler Tibor miatt, az esztelen lóversenyezés, a holtbiztos tippek, az elúszott tétek. A feleségétől nem mer kérni, a világért se valaná be otthon, hogy Alagra jár, de mert kell a pénz, marad a barátnő, aki túl a negyvenen örülni kénytelen, hogy van kinek adnia. Havonta egy-két alkalomért, amiben sem öröm, sem játék, csak lelkendezés egy életért, amiből kimaradt. Az öreg már sose tudja meg...

Az öreg csak feküdt, eszméletlenül. Mit sem tudott a szobáról, amelyben búcsúznia kellett, mit sem azok zűrzavaros gondolatairól, akik körülvették, minden levált róla.

— Vilma? A gyerekek? Egészségesek?

A mama tudakolta, csak hogy megszakítsa az elviselhetetlen csendet.

— Minden rendben — igazította meg Csaba a szemüvegét, és rajta felejtette tekintetét az anyján. Ūristen, ha most megmondanám, hogy fél órája csak azt nézem, mennyit kell a pamlagra ráköltötenem, ha visszaköltözöm. Őn, hülye. Amíg évszámra jártam a vidéket, ellenőriztem a koszos malmokat, addig a barátom, akit befogadtam a lakásomba, elszerette a feleségemet. Ha tudni akartátok, a negyedik gyerek, akit olyan kitörő örömmel fogadtatok, nem is az enyém. Ha többet is akartok: fél éve én lakom a cselédszobában. Vilma beköltöztette magához a barátunkat, birtokba vette a szeretőjét, engem kirakott. Ágyrajáró vagyok a saját otthonomban. Besettenkedem a kuckómba, hitvány cetliken űzenetek. Az egyiknek cipő kell, a másiknak táska, Babszem kabátjára fizessek hatszázat. A családból ennyi jut. Ha látni akarom a gyerekeimet, lessem meg űket az iskola előtt. Ne rontsam a hangulatot azzal, hogy este benyitok. Ők sem háborítanak a cselédszobában. Mindenki a magáéban. Mit gondoltok, meddig lehet kibírni? Ha apus meghal, hazaköltözöm. Legalább lesz, hova...

Az alkalom, ami mindhármukat arra készítette, hogy a fájdalom vonásait erőltessék arcukra, azért is feszélyező volt, mert tartaniok kellett tőle, hogy elmozdul a maszk, kivillannak az érzések, amelyek igazában eltöltötték űket. Egy tíz éve matracokon romló élet lassú elműlása nem válthatta ki belőlük az elviselhetetlen veszteség érzetét, de még gondolatától is visszaborzadtak, hogy őszintén bevallják: szívükben semmi gyász.

Az éktelen dörömbölésből az előszobaaajtón, biztosra vehették: Geyza érkezett. A szűlők szemefénye, a legfiatalabb, aki öt évvel követte testvéreit. Persze, hogy ő lett a legkedvesebb, a legtündéribb, a legnagyobb csibész. Vitathatatlan tehetsége előbb a sportban érvényesűlt (diákkorában válogatott a jégchokicsapatban), majd népi táncosként aratott sikereket országzerte és külfonban, végűl koreográfusként kötött ki, akit jőnevű alkotóként számon tart a szakma, zabolátlanágai azonban legalább annyit ártanak a hírnevének. Legfeljebb a jóakarói mondják rá, hogy bohém, maguk sem remélve, hogy ezzel felmentik.

A mama nem tudja levenni szemét a fiáról, nem tud betelni a gyönyörűséggel, hogy egy művésznek adott életet. Micsoda elégtétel, hogy méhéből erre is telt, nemcsak bérélszámolóra! Élete nagy ajándéka, hogy művész került a családba, művész, akiben mindaz a hajlam, sugallat, képesség testesűlt, ami megfoghatatlan hormonokban, kifűrkészhetetlen rezzenésekben ott él a bőre alatt, cáfolva a buta látszatot, hogy csak tanárné lett volna, semmi több. Mindenért kárpótolja ez a fényűzés.

— Nem tudtál korábban jőnni? — kérdezte megróvó szeretettel.

— Á, egy hülye nőügy — rántotta meg kelleetlen a vállát. — Apus?

— Agonizál.

— Szegény apus. Jobb neki így. Nem tud semmiről.

Bátyja térdére tette a kezét.

— Nálatok mi újság? Megvagytok? Nőnek a gyerekek?

— Nővogetnek.

— Nincs valami piád, mama?

— De édes fiam...

— Jó, jó, én is tudom, mi illik. De akkor is ihatnék. El akarom felejteni.

— Mi történt? — kíváncsiskodott Csaba.

— A szokott história. Hogy gyereke lesz. Dehát ki mondta, hogy bejőjjön hozzám Pécssett? Este, pongyolában. Most előáll, hogy a hatodik hónapban van, és vegyem el.

A beteg melléből sípolás tört fel, a feje mintha emelkedett volna, légzése elnehezűlt, meg-megszakadt, majd hőrögve visszazuhant, apró buborékok fűvődtek a száján.

Mindenki felugrott, rámeredtek a haldoklóra, bėnultan egymásra. De a fe-szűltség csak néhány pillanatig tartott, amíg meg nem érkezett Réka, az asszony-lány. Osztatlan érdeklődéssel kísérték mozdulatait, ahogy — kurta biccentéssel

üdvözölve őket — odalépett a beteghez, percekig nézte az arcát, megcsókolta csapzott homlokát, majd szenvedő arccal elfoglalta helyét az őrzők karában. Aztán újra a nyomasztó csend.

Csaba ezalatt százszor is megforgatta agyában, házassága hajótöréséből menekítsen-e ágyneműt, vagy hagyjon mindent veszendőbe, örüljön, hogy pusztá bőrrel végre partot ér Ilka azon tűnődött, mikor kérje el a mamától azt a nagykockás ruhát, amit az apja igazában sosem hordott, alig hozta haza a szabó, az öreg ágynak dőlt, kosztümmé lehetne alakítani. Geyza barátkozott a gondolattal, pár hónapra talán hazajön, nem lehet folytatni a cigányéletet, a nőtől is jó lenne szabadulni, itthon megbújhatna talán.

— Mama... Hogy a kezdetén átsegítselek... Egy-két hónapra hazajönnék...

— Esetleg én — toldotta meg Csaba. — Geyzának talán terhes lenne...

— Mi lenne nekem terhes?

— Az itthoni rend...

— Miféle rend van itthon? Azonkívül neked családod van...

— Találok időt.

— Nem kell keresgélni. Nekem van.

— Meglátjuk, fiaim — jegyezte meg csendben a mama. — Lesz még időnk gondolkozni rajta. Most nem ez a fontos.

Ösztönösen megérezte a veszélyt, ami özvegyi létét fenyegeti. Tíz évig ápolta az urát, tíz évig emelgette, mosdatta, öltöztette. Tíz évig készenlétben élt. Ha szégyennek mennie kell, ha maholnap nem fekszik már a pamlagon, ha legördül lelkéről a teher, amit sógorok és sógorasszonyok mindenre kiterjedő figyelmének ádáz ellenőrzésében tíz évig viselt, ha rövid csevegés a szomszédasszonnyal nem lopja belé a mulasztás vádját, ha megszűnik az az állandó feszültség, ami röpke elmozdulásait hazulról — egy-egy römipartit, néha egy-egy filmet — megfosztotta minden örömétől, ha úgy hozza a sors, hogy magára marad, akkor hozzájut a saját életéhez, de ebbe ne táblázza be senki a maga önzését, ne osszon rá újabb feladatot, valami az élettől még neki is jár.

— A párod nem jön? — fordult fáradtan Rékához.

— A párom... — pöckölte meg Réka gúnyosan a szót. — Csak nem képzeletek, hogy lemondana egy próbát? Egy vonósnégyes-délután? Utána idejön. Ha hinni lehet az ígéretének.

— Nem nagyon bízol benne.

— Én csak magamban, mama.

Félelmetes az elszántsága. Az emberi tájnak az az ingoványa, ami a családban megtelepedett, lidérceivel Rékában kísértett a legvadabbul.

— Miért nem lehet egy próbát lemondani? — vetette fel Geyza. éppen csak, hogy szóljon valamit.

— No miért? — tűzte Réka újra csak a hangsúly élére a választ.

— Talán csak nem a fiúk miatt? — villant a művész úr szeme. Elvigyorgott. — Ez volna a jó! A feddhetetlen sógor, a talpig becsület, az egyenesség.

Réka tagadóan intett. De szemében, ahogyan az öccsére nézett, a találó öröme volt, aki rábukkant egy lehetőségre, valamikor még hasznos lehet, gyűjtogatni jó lesz.

A mamának rémlett, mintha Geyza valami zúrról mesélt volna, ami Pécsen történt vele, már azon volt, hogy visszatér rá, de mielőtt még bármit kérdezhetett volna, a pamlag felől furcsa neszezés, a beteg feje félrebillent, nem látóan rájuk meredt, az irtózat tiltakozásával az üres szemgolyón.

Réka nem bírta el. Lekapta tekintetét. Nézte mereven a kezét, a kezén azt a heget, amit az apja ejtett rajta, egy vasárnapi ebédasztalnál. Az öreg úgy szerette a levest, ha tűzforró volt, égette a száját. Ő utálta a forró levest. Vizet öntött hozzá, hogy lehűtsse. Apja ezen mindig felháborodott. Tízszor szólt rá, hússzor, ezerszer. Indulatában egyszer odacsapott. Kezében a késsel. A kés valósággal beleállt a húsba. A hüvelyk- és a mutatóujj között. Máig ott a heg.

Ennek is, de megannyi jelenetnek, ami kettejük viszonyát meghatározta — ahogy leparancsolt róla ruhákat, mert ledérek voltak, ráerőszakolt göncöket, tisztességes lánynak azok valók, ahogy kivert a kezéből könyveket, mert csak zagyvaságokkal tömte a fejét, ahogy eltiltotta ettől a fiútól, mert a szeme sem áll jól, eltiltotta attól, mert üres léhűtő; ahogy tartotta a markát, mikor állásba ment, elsejnént ennyit tartozik adni — mindennek része volt abban, hogy otthoni életéről úgy érezte, börtönben tölti. Ez most megszűnik. A rend, ami egy börtön vakfegyelme volt, darabokra hullik. Ő azonban még most sem szabad. Most a férje áll az útjában. Nem léphet ki a szabad levegőre, nem élheti a maga életét.

— Apus — suttogta Csaba —, apus nem lélegzik!

A halott tekintete dermedt volt, kihűlt, vigasztalan.

Mindenkinek kész terve volt a halál körül, mire utolsó dobant a szíve.

NAPLÓ

PILINSZKY JÁNOS

ORSZÁGH LILI BÚCSÚZTATÓJA*

Drága Lili, édes Barátom, ne haragudj, ha rögtönzött mondatokban búcsúztatlak. Az első, amit mint művészlili mondani szeretnék, az képeid szakadatlan véglegessége volt. Először ezzel Baudelaire-nél találkoztam. Ma is titok, mitől volt minden sora oly végleges fülemnek, mint a koporsóra hulló rögöké. Azt hiszem azért, mert művész létére a nagy gondolkodók sorába tartozott, akik különben nem véletlenül voltak remekírók is: Plátón, Pascal, Kirkegaard.

Minden nagy festő nagy gondolkodó is, csupán nem törekszik tézisekre és definíciókra. Valamit nagyon tud, nagyon megért és világosan ki is mond, anélkül, hogy kimondaná. Bach és Dosztojevszkij egyebet se tesz. Azaz mégis: gondolatát mondatról mondatra aláveti az anyag ellenpróbájának, egy kézműves alázatával. Innét, hogy amikor a leganyagibb, voltaképpen a legszellemibb. Ebben, a bachi értelemben voltál te is: gondolkodó és kézműves.

A másik, amiről beszélni szeretnék, a szépség radikális megértése és megközelítése volt. Sokszor idézem, mert nem ismerem nálánál pontosabbat. Tökélyében önismétlő, mint egy gregorián-dallam. Simone Weil írta: „A szépség labirintus. Sokan elindulnak benne, de feleúton elfáradnak. Csak keveseknek van erejük bejutni a labirintus közepébe. Ott Isten várja, föl-falja és kiokádja őket. Akkor — e választott kevesek — kijönnek a labirintusból, megállnak a labirintus bejáratában, s az arra jövőket szelíden befelé tesséklik.” Te már ott állsz ebben a bizonyos rettenetes és egyedül érdemes útvesztő bejáratában, szelíden befele invitálva az arra jövőket.

És befejezésül még valamit. Hajlamosak vagyunk, óhatatlanul hajlamosak a kikerekítésre: életet és halált organikus egésként látni. De ez nincs így. Lánglelkű következetességed úgy ért véget, mint egy baleset. Téged elidegenedett sejtjeid temettek be, mint valamikor Mozartot a tömegsír homokja. Rombadólt sejtjeid alatt bár úgy őriznénk meg téged is, mint a példátlan muzsikusi emléket a jeltelenség homokgödrében.

Drága Lili, tudtuk, hogy ki vagy, de talán nem eléggé. Mit számít? Ez a mi veszteségünk volt, és nem a tiéd.

* Elhangzott október 9-én, Országh Lili temetésén.

Méltó hát, hogy vesztések módjára búcsúzzunk tőled. Szeretetünk és megrendülésünk persze most mást jelent, mint jelentett volna életedben. Többet jelent. Így búcsúztatunk, így ölelünk át. Missziód valójában most kezdődik. Gabriel Marcel vigasztaló ítélete szerint: „Az élők elviselhetetlenek lennének halottak nélkül”. Halálad — ha lehet — egy még nagyobb föladatot ró rád. Segíts élni bennünket, ha másként nem, kezeld halálon túli, utánozhatatlanul, egyedül a holtaknak kijáró szelíd útmutatásával: hogy lép-jünk be és járjuk végig mi is azt a bizonyos labirintust, amit te megjártál, hogy egyszer mi is hasonlóak lehessünk hozzád. Ámen.

A BUDAI OROSLÁN

Ettre Ferenc, akit jól ismerünk *Az elveszett bárány* című Sötér-regényből, sietősen halad el napról napra a Lánchíd budai oroszlánja alatt. S nemcsak őt látjuk viszont, hanem Bengyert is, a költőt, Mazurát, az „elnök”-öt, Fábián Kristófot, a bölcselőt, s a többieket mind, akiknek sorsa oly sokat ígérőn, s folytatást kívánón bontakozott ki az előző regényből. Igaz, néhányan hűtlenek lettek az oroszlánhoz. Az ötvenes évek elején vagyunk: olykor-olykor fekete autót áll meg egy ház előtt, s a környék lakói rémülten találgatják, vajon kiért jöttek. Így tűnik el szemünk elől egy időre Agostyán, az elveihez hű, ízig-vérig becsületes kommunista és Ollári, aki hasonlóképpen elvű katolikus. Fábián Kristóf pedig visszahúzódik lakásába, kedves filozófusai közé, s teáját kavargatva józan bölcsességgel és előrelátással figyeli az eseményeket. Ő az, aki már *Az elveszett bárányban* is leginkább megragadta az olvasót nyugalmával és higgadt helyzetértékelésével. E tulajdonságaira majd még nagyobb szüksége lesz ezekben az esztendőekben, amikor ellenfelei hosszú időre őt magát is elhallgattatják, művei körül pedig javában dúl a vita, a szenvedélyek vihara.

Érintetlen maradhat-e bárki is, aki részese ennek az ellentmondásoktól korbácsolt kornak? Ez Sötér István regényének legfontosabb kérdése. Ettre telve van jószándékkal, tettvágygal, s nyitott szívvel adja át magát az új világnak. Hosszú ideig nem érzékeli maga körül a baljós jeleket. Látszólag érintetlen marad. De csak azért, mert szívét változatlan erővel és szenvedéllyel óvja feleségének, Klárának, és légies lányának,

Krisztinának a szeretete. Más és más meggyőződéstől kormányozva ők ketten lesznek azok, akik képesek egy új, öntörvényű világot teremteni köréje, s ebben a kicsiny milióban az őszinteség, a becsületesség és a megértés eszményei világítanak változatlan vonzerővel.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy Klára ne látna világosan, vagy hogy Krisztina bontakozó női ösztönével ne sejtene meg pontosan, hogy Ettre voltaképp a szakadék szélén egyensúlyoz. Alapjában naiv ember, de a kor mindenkit számvetésre és megnyilatkozásra készítet. Ettre azzal, hogy fábianista marad, hogy önkéntes őrséget áll Szent Dávid kápolnájánál, melyet le akarnak bontani, hogy szó nélkül vállalja a szegedi kirendeltség vezetését, voltaképpen már bizonyosságát adta tiszta emberségének. A dolgok azonban úgy alakulnak, hogy ennek a csendes tudósnak szembe-sülnie kell a kor legtragikusabb eseményeivel, s ha lassan, ha tétozva is, de mind tudatosabban érzi, hogy neki is tennie kell valamit a benuáltásból épp hogy tápászzkodó főváros érdekében. Ezért indul el védett pasaréti otthonából, keresztül a még mindig nyugtalanul ziháló városra, hogy eleget tegyen Agostyán hívásának, aki az egyik külső kerületben, Külső-kelenfokon állt a helyreállítási munka élére. S hogy Ettre nem fog eltévedni, annak bizonyítéka az oldalán haladó Krisztina, aki tiszta gyermeki örömmel örvendezik e romantikus útnak, s ugyanakkor a kiválasztottak elhivatottságával halad apja oldala mellett, hogy céljához segítse.

Sötér István a magyar történelem legizgalmasabb, legforróbb esztendeit írta meg regényében. Noha nem is egyszer hangsúlyozza, hogy az a terület, melyen

* Sötér István: *Budai oroszlán* (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978)

Ettre mozog társaival, voltaképp csak az életnek kicsiny szelete, mégis azt mondhatjuk, sikerült megírnia egy korszak és egy nemzedék regényét. E nemzedék telve hittel és jószándékkal kezdett az új világ építésébe, s a legnehezebb események során is megtalálta küldetését a világban, lett légyen az akár Bengyer, aki egy időben sematikus költeményeket írt, akár Fábíán Kristóf, kinek bátorsága és elvhű szilárdsága bárkinek példájául szolgálhat. Az élet teljességét valósítják meg a sokoldalúan jellemzett, sokszor ironikusan mozgató figurák, mindenekelőtt Mazura, aki oly magától értetődő természetességgel változtatja meggyőződéseit, mint mások zakójukat, és Regula Tivadar, aki akkor érzi magát igazán elemében, amikor a Szabadegyetem munkatársait éleslövészetre oktathatja.

Sőtér Istvánnak az a nagy regényírói trouvailla-ja, ahogy átszilázza az eseményeket. A romantikus regény hagyományait követve, de a hagyományos regénykompozíciót újra meg újra tudatosan oldva, olyan keretet tud teremteni, melyben egymás mellett élhet a „való” és „annak égi mása”, a tény és kommentárja. Ami Szerb Antalék számára lelkesült felfedezés, majd tudatos kísérletek terepe lett: az epika esszéizálása, az Sőtér István számára természetes adottság, melyben oly könnyedén jár, mint a bűvészek a trapezón. S ugyanakkor ezeknek az esszéisztikus részleteknek nagyon fontos funkciójuk van: bennük kommentálja sokszor az író a kort és a cselekményt, ad feloldozást hőseinek, vagy ennek reményét továbbra is megvonja tőlük. S e keretnek ugyancsak elidegeníthetetlenül fontos része a balladai homály, mely szorongó, kísérletes érzésekkel, látomásokkal telíti a regényt. Az író mesterien előlegez eseményeket és tényeket. Találós jelzésekről olvashatunk és csodálatos jelenésekről, melyeknek azonban oka és magyarázata mindig a valóságban rejlik.

S ha már a regényírói modorról és eszközökről szólnunk, lehetetlen észre nem venni a *Budai oroszlán* csendes, évdő humorát, mely kétségtelenül új vonása Sőtér István regényeinek. Felejthetetlen telitalalat az a rész, melyben Mazura a sétámenetek eszméjét javasolja. Izsóp ugyanis éles hangú cikkben támadta meg a Szabadegyetemet (s emlékezhetünk: egy-egy ilyen cikk annak idején sokszor jelentette emberek és intézmények végét), mire Mazura, az elnök, a sétámenetek eszméjével felel,

mintegy azt válaszolva a támadásra, hogy az intézmény minden vonatkozásban ép: teste és lelke is. Egy ilyen sétámenet során Ettre csatlakozik az elnökhöz, együtt loholnak a zezzugos budai utcácskákon, Mazura lihegve közli Ettrevel terveit és utasításait, ennek pedig minden igyekezete arra irányul, hogy lépést tartson vele. Végül a lihegő futást gyermekek kaján gúnykacaja kíséri, s ekkor térnek be a Gyógyteázóba, ahol magas vérnyomás és lábizzadás ellen egyaránt lehet italt kapni.

Kitűnően megfogott alakok egész sora jelenik meg a regényben, s az olvasó mindegyikük sorsára kíváncsi lenne. Nemcsak Ettre érlelődésének folyamata érdekel most már, holott nem volna érdektelen megtudni, vajon ez az alapjában véve érzékeny ember hogyan talál majd kontaktust a nyers valósággal. S nemcsak Klára asszony és Krisztina — e tragikus angyal — életútja kínál vonzó tanulságokat, felismeréseket. Az író felkelti érdeklődésünket Bengyer iránt, vajon mit tesz a tehetséges költő a váratlanul megtalált szeretettel? Hogyan találja meg helyét az újuló és immár tisztult arcát mutató világban Olári? Mi történik Mazurával, és a mazurákkal, akik oly gátlástalan kiszolgálói voltak a hatalomnak? Kezdetben az elveszett báránys nem ismerő olvasó számára talán kicsit sok a név, az alak, de aztán egyénivé válik mindegyik, arcot kapnak, tartást, hallani véljük hangjukat és vonzanak vagy taszítanak, attól függően, hol találják meg helyüket a nagy kavargásban. Még izgalmasabb volna nyomon követni annak a három tehetséges fiatalembernek a sorsát, akik Szegezen kötődtek Ettrehez.

A szereplők világa felett a történelem boltozata magasodik. Nemcsak az ötvenes évek történelme, hanem alkalmi analógiákban szinte az emberiség egész kultúrtörténete. Kivált Fábíán Kristóf él szívesen analógiákkal, de ezek a művészi irányzatok és egyéniségeket felvillanító gondolatföredékek az egész regényt átszövik, s a műnek olyan hangulatot kölcsönöznek, mintha szünet nélkül szólna valahol egy varázslatos Debussy-darab.

Ettre Ferenc alakjának előképei között nem nehéz felismerni a régebbi Sőtér-regények jellegzetes figuráit, akár a *Fellegjárás* Mihályát. A *Budai oroszlán* stílusa is mutat bizonyos rokonságot a régebbi regényekével: az író most is rendkívül szépen, választékosan fogalmaz, érezhető gonddal hajol a szavak

és mondatok fölé. De lehetetlen nem észrevenni, mennyire kitágult, mennyire életszerű lett világa. Ha csak egyetlen alakot követünk nyomon, Milfájtot, aki az Akermes utcai piacon fagyos krumpelit mér a vevők szatyraiba, s közben gúnyos megjegyzéseket tesz a nagyságakra, rögtön ráebredünk, hogy Sötér István új réteget asszimilál, mégpedig megkapó hitellel és életszerűséggel.

Ahogy *Az elveszett bárány*, a *Budai oroszlán* is nyitva hagyja hőseinek sor-

sát. Finom jelzések akadnak ugyan bőven, melyek előrevetítenek egyet és mást az utakról és az emberekről, de reméljük, Sötér István újra regényre szélesíti majd ezeket a jeleket. Mert fontos korról ír, s az is fontos, amit elmond a hűségről és az emberi tartásról. Hadd reméljük, hogy a regényfolyam nem ért véget e kötetnél, mely az utóbbi évek egyik legfontosabb regényét tartalmazza.

SÍKI GÉZA

GYULAFEHÉRVÁRI MADRIGÁLOK

Ez a lemez mindenekelőtt a közreadó, Barlay Ödön Szabolcs munkáját és hozzáértését dicséri. Giovanni Battista Mosto 1596-ban hunyt el, hatszólamú madrigálokat tartalmazó kötetét Modenában őrzik. Eddig egyetlen művét sem vették lemezre, a Magyar Hanglemezyártó Vállalat tehát világszenzációval jelentkezett, amikor kiadta a Gyulafehérvári madrigálokat. A tájékoztató szöveget, mely Mosto pályafutásának pontos, beleérző rajza s a korszak társadalmi-politikai képének hű tükré, ugyancsak Barlay Ödön Szabolcs írta.

Csak az értheti meg Mosto életének, művészetének regényét, aki ismeri a három részre szakadt Magyarország történetét Erdély, akkoriban, a Báthoryak alatt, biztonságos szigete volt a művészeteknek. Valószínűleg Zsigmond volt a legtehetségesebb zenész a Báthoryak között, aki a reneszánsz kultúra megteremtésének tervét is melengette szívében. Megbizottjai — mint Barlay figyelmeztet rá — gyakran megjelentek Itáliában, hogy Erdélybe csalogassák a legtehetségesebbeket. Mosto pedig kétségkívül ezek közé tartozott. Lassutól tanult, s Palestrina, Lasso, Gabrieli és Marenzio társaságában jelentkezett annak a generációnak tagjaként, melynek legfénylőbb neve Monteverdi.

Mosto nem egyszerűen elsajátította korai zenei köznyelvét, hanem igazi művész módjára élt azzal. A madrigált, az úgynevezett madrigalizmusokat a költemény érzelmi hullámváza megszólaltatásának eszközéül tekintette. Ilyen vonatkozásban a Gyulafehérvári madrigálok

zenei anyaga igen tanulságos és gazdag. A tudós közreadó még olyan példát is említ a XIV. madrigálból, mely már egyenest a barokk világába utal előre: „a manierizmus korában élő Mosto... kilép saját századának kereteiből és előkészítője lesz a még csak csírájában jelentkező barokk muzsikának”.

A zeneszerző, aki Itáliában állás nélkül volt, bizonyára kapott a kedvező alkalmon. Báthory udvarában nemcsak zeneszerzőként működött, hanem Zsigmond udvari tanácsosaként is. 1594-ben tért vissza Padovába, majd két év múltán ismét Erdélybe indult, családjáért. 1596 júniusában itt érte a halál. Nem egyedül ő alkotott Báthory Zsigmond udvarában. Mint Barlay Ödön Szabolcs nagyobb tanulmányából tudjuk (Reneszánsz muzsika a Báthoryak udvarában), a reneszánsz egyik fontos központja virágzott itt, ám a nemzetközi vérkeringésbe mégis Mosto kapcsolta be, aki állandó kapcsolatban maradt kiadóival és a kor jeles madrigalistáival. Itáliába visszatérve egy velencei nyomdában nyomatta ki gyulafehérvári madrigáljait, melyek hosszú hanyóadás után a modenai Bibliotheca Estense-ből bukkantak elő 1946-ban. „A partitúrát — írja Barlay —, melyet Kodály Zoltán és Bárdos Lajos már harminc évvel ezelőtt meg kívánt jelentetni, Vécsey Jenő zenetudós készítette el.”

Ennyit hát „kedvesnőlnök” e valóban világviszonylatban is szenzációnak számító lemezhez. S örömmel regisztrálhatjuk, hogy az előadás és a technikai kivitelezés is méltó a vállalkozáshoz. Párkai István vezényli a Liszt Ferenc Zene-művészeti Főiskola Kamarakórusát, mely ismét bebizonyítja, hogy ilyen feladatok

* Giovanni Battista Mosto: Il primo libro de' madrigali (Hungaroton, SLPX 11867)

megoldására termett. A madrigálokat ugyanis nem elég „leénekelni”, át is kell élni őket, együtt kell lélegezni a szöveg-
gel ugyanúgy, ahogy a zeneszerző tette annak idején, vagy áradó jókedvvel, vagy stilizált tragédiával kell nyomon követni az eseményeket. Az együttes valóban kitűnően helytáll e korántsem

könnyű feladat megoldásában, igaz, ily jól képzett muzsikuskok bizonyára maguk is élvezetüket lelik az izgalmas zenei kirándulásban.

A tudósok mellett hovatovább a lemezek tesznek legtöbbet múltunk igaz megismeréséért...

R. L.

A NÉPI HITÉLET ENCIKLOPÉDIÁJA

Aligha kell hangsúlyozni, hogy *Bálint Sándor* munkássága sajátos, külön színt jelent hazai néprajztudományunkban. Joggal állapíthatjuk meg, hogy ő az egyetlen olyan magyar kutató, aki európai mércével mérve is jelentős eredményeket ért el a katolicizmus néprajzi kutatása, a „vallási néprajz” területén. Ahogy a *Néprajzi Hírek* legutóbbi számában közölt rövid visszaemlékezésében írja, fiatal kora óta tudatosan készült a „népi hitélet” kutatására. Amikor 1973-ban megjelent *Karácsony, húsvét, pünkösd* című munkája, már sejteni lehetett, hogy ez a törekvése eredményeiben jóval meghaladja majd az egykori célkitűzéseket. S most, hogy kezünkbe vehetjük az *Ünnepi kalendárium* (Szent István Társulat, 1978) két kötetét, ez a sejtés bizonyossággá vált.

Már a munka méretei is lenyűgözőek. Két kötetben, több mint ezer oldalon ír a szenteknek a parasztság körében élő tiszteleti formáiról, a különböző egyházi eredetű és tartalmú ünnepekről, az ezekhez az alkalmakhoz kapcsolódó népszokásokról. *Bálint Sándor* újabb kötete azonban (hasonlóképpen, mint a *Karácsony, húsvét, pünkösd*) jóval többet nyújt, mint a népszokások leírását, történeti, földrajzi elterjedtségének magyarázatát. A szerző előszavában „népéleti munkának” nevezi művét, ez a szerény megjelölés azonban nem világít rá kellőképpen a kötet értékeire. Az *Ünnepi kalendárium* alapvető fontosságú kultúrtörténeti enciklopédia. Olyan munka, amely messze túlmutat a néprajztudomány, vagy a „vallási néprajz” határain. *Bálint Sándor* könyve mintaszerű pontossággal rögzített művészettörténeti, ikonográfiai, folklorisztikai és néprajzi adatokkal van tele, s ezt az adattárat nagyon fontos megjegyzésekkel, finom meglátásokkal egészíti ki.

E hatalmas munka tanulságairól bőven lehetne írni. A recenzió kényszerű rövidsége miatt azonban csak két, de annál lényegesebb tény emelhetünk ki.

Bálint Sándor biztos kézzel és jó érzéssel használja fel a művészettörténet, az ikonográfia, a vallástörténet adatait és eredményeit néprajzi munkáiban, különösen a „paraszti katolicizmus-hoz” fűződő kutatásaiban. Ez a szemléletmód, amellet, hogy egy rendkívül komplex és alapos módszert eredményez, a kutatás eredményeiben is nyomot hagy. Egyértelműen kiviláglik, hogy a paraszti katolicizmus szervesen kapcsolódott a felsőbb osztályok vallási formáihoz, tiszteleti stílusaihoz, s nemcsak „népszokásokon” keresztül objektívalódott. A falusi templomokban levő művészettörténeti, ikonográfiai (valamint népművészeti) emlékek adattárszerű felsorolása szemléletesen igazolja ezt a megállapítást. Másrészt pedig, s ez már inkább a néprajzkutatók számára lényeges felismerés, arra mutat rá, milyen lényeges különbségek vannak a „népszokások” és a paraszti katolicizmus egyes formái között. A paraszti hitvilágnak a néprajztudományban már-már közhelyként hangsúlyozott kettőssége: az egyházi és „pogány” formák együttélésének számos bizonyosságát szolgáltatja a kötet. Ugyanakkor e munka fényében még égetőbben vetődik fel az erre a kettősségre irányuló újabb kutatások szükségessége. Elmélyült társadalomtörténeti, vallástörténeti, pszichológiai, szociológiai, néprajzi elemzésnek kellene újraértelmeznie a paraszti hitvilágnak az eddigi kutatások során eléggé leegyszerűsítve tárgyalt kettősségét.

Az *Ünnepi kalendáriumot* lapozgatva számtalan gondolat jut az olvasó eszébe. A munka enciklopedikus jellegén túl épp ez a kötetek legnagyobb érdeme. Csak remélni lehet, hogy *Bálint Sándor* könyve minél több helyre jut el, minél többen ismerkednek meg vele, mint kultúrtörténetünk egyik impozáns alkotásával. Kívánjuk, hogy a szerző ereje és egészsége elégséges legyen gyűjtőmunkája további eredményeinek feldolgozásához.

NIEDERMÜLLER PÉTER

HARC BARTÓKÉRT

Fodor Andrásnak, a kitűnő költőnek — verseskötetét, A bábú vérét nemrégiben ismertettük — ez már a második zenei tárgyú könyve. * Sztravinszkij után most Bartókról írt forró vallomást, anélkül, hogy a személyesség akár egy pillanatra is elhomályosítaná a könyv objektív hitelét és forrás-értékét. Legnagyobb igénnyel megírt tanulmánya — mely ugyanakkor esszé is, emlékezés is — arról a küzdelemről szól, melyet személy szerint Fodor András, a vele egyívásúak, s az igazi magyar zene értői vívtak Bartók el- és megismertetéséért a felszabadulás után. Emlékezetes volt néhány esztendő, amikor Bartók és József Attila nem állt a megbecsülésnek, elismerésnek azon a fokán, mint manapság. Fodor András éppen ezekben az esztendőben érett költővé (és most látjuk csak, hogy „tudóssá” is, noha mi sem áll távolabb tőle, mint a tudományoskodás, mégis bizvást nevezhetjük tudósnak az irodalomban is, zenében is) s az Eötvös Kollégium falai között szenvedélyes elszántsággal tájékozódott ösztönző minták, ideálok után. Így talált rá — részben a korán elhunyt kitűnő zenekritikus, Colin Mason ösztönzésére — Bartókra.

Meg kellett küzdenie Bartók megismeréséért. A rádióban ritkán hallhatta műveit, s szenzáció volt, ha a baráti társaság valamelyik tagja Bartók-lemezt szerzett valahol. Fodor András is ekkor jutott ma már értékes régiségeknek, ritkaságoknak számító lemezei birtokába. Antikváriumok és ócskások porral lepett polcain vadászott a Bartók-lemezek után, és zsákmányait bo'dog büszkeséggel vitte haza s játszotta le, nem egyszer, hanem százszor és százegyedszer is. Ma, amikor kezünkben tartjuk a Bartók-összkiadást, s a világ minden tája felől érkeznek a hírek új felvételekről, új értelmezéseket kínálva, szinte hihetetlen, hogy nem is oly rég valóban „küzdeni” kellett Bartókért, és sokak számára ezekben az években is csak tisztelt név maradhatott az övé, ugyanúgy, ahogy Fodor András számára is az volt valaha:

Nem emlékszem, mikor mondtam ki nevedet először, de benne valami komor tisztelet már akkor is volt. A pusztá nevért lelkesedtünk, mert tisztaságot jelentett; hittevőt, a teljes rokont, a helyettünk cselekvőt, akire gúnyos kétkedők közt büszkén mutattunk: ránk hasonlított.

(Bartók)

Amiről Fodor András ír, azzal a magyar zenetudomány is számot vetett, illetve vet. Egyre többször olvashatunk arról, hogy a magyar zene ügyének is mily sokat ártott a Bartók elfogadása körüli bizonytalanság, bizalmatlanság. Az azonban egész kivételesen izgalmas és jelentős könyvében, amit a modern zene befogadásának lehetőségeiről mond el. Valóban nagyon sokszor találkozunk ma is olyan zenerajongókkal, akik őszintén elmondják: nem lelkesednek Bartókért, mert túlságosan disszonánsnak, lehangelőnek érzik. Fodor András, aki népművelőként egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy lemezről, hangszalagról Bartókot játsszon hallgatóinak, minden különösebb erőfeszítés nélkül bebizonyítja, hogy a modern zene éppúgy befogadható, mint a klasszikus s épp olyan érzelmi emóciókat válthat ki hallgatójából, mint amaz. Persze — és ezt a kötetet folyondárként átszövő szép versek is bizonyítják — a költő lelkében azért másként kelnek a hullámok: mélyebbről törnek föl és a köznaptnál nagyobb gyűrűket vonnak maguk köré.

Aki nemcsak a bevezető írást olvassa el, hanem a kötet egészébe szervesen illeszkedő méltatásokat, kritikákat is, olyan feltételezésre juthat, hogy Bartókért alighanem mindig áldozatokat kell hoznia a szenvedélyes kutatóknak. Másként nehezen lehetne érthető a kitűnő Demény János sok hányattatása, melyekről Fodor András ugyancsak szól. De az igazán nagy művésznek mindig vannak elfogult hívei és beavatottjai. Jó, hogy Fodor András ily szép könyvbe foglalta beavatottságuk és a művészért való harcuk hiteles, igaz történetét.

R. L.

* Fodor András: Vallomás Bartókról (Zenemű kiadó, 1978)

A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYEI GYŰJTEMÉNY

Veszprém Egyházmegye magában foglalja a közigazgatási Veszprém megyét, Somogyot, Zala egy részét és Vas, valamint Komárom megye néhány községét. Területe az ország legváltozatosabb vidéke, síkságok, hegyvidékek, tavak, folyók, völgyek és lankák váltják egymást festői együttesekben. Hegyeit hajdan büszke várak romjai koronázzák. Településének története az Árpádokig nyúlik vissza, a zaklatott múlt megannyi emlékével. Veszprém, Gutheil Jenő kanonok legújabb kutatásai alapján, a legrégibb püspöki székhely. Megfordult itt Szent Gellértől Castiglione Brandáig és Btró Mártonig történelmünk sok nagy egyénisége, magukkal hozva művészszeretetük bizonyosságul olyan óriásokat is, mint Masolino da Panicale. Sajnos, éppen a történelemben aktívan résztvevők jóvoltából szenvedte el ez a terület a pusztítások műalkotásokat rongáló, vagy megsemmisítő zivatarait. Pedig voltak az egyházmegyében műalkotások szép számmal. Építészeti emlékeink a román korig nyúlnak vissza. Ugyanebből a korból szobrászati emlékünk alig, festészeti is csak elvétve maradt. Textília jóformán nincs. Ötvösmű, porcelán, fajansz ritka, mint a fehér holló. A gótika nyoma már gyakoribb. Egyre-másra bontják ki a művészettörténészeink útmutatásával átépített templomainkból a gótikus szentélyt, amelyet más stílusú hajóval toldottak meg a nagyobb házat igénylő korok. Szobortöredékek, szobrok már gyakoribbak ebből a korból. Gyakran bukkan ki a megbolygatott vakolat alól az egykor díszes freskók maradványa. A reneszánsz majdnem teljesen kiesett a megye történetéből. Viszont a barokk már bővelkedik emlékekben. Sőt, mondhatjuk bátran, hogy reprezentatív épületek, szobrok, ötvösművek javarészt a késői barokkból maradtak fenn.

Az egyetemes művészettörténet a nagy stíluskorozak emlékeinél a kvalitást nem köti tematikai kritériumokhoz. Egyházművészeti, vagy profán alkotások súlyát művészi értékük határozza meg. Viszont mint kordokumentum, értéke-sebb egy műalkotás, ha a régebbi stílusokban fogant, még akkor is, ha művészi értéke csak közepes. A korozakokba visszamenve, egyre ritkuló számuk magyarázza. Ez egyformán érvényes minden műalkotásra. Ezért a meglevő művek összegyűjtése, konzerválása, hely-

reállítása és megóvása a további pusztulástól minden kultúrnemzet halaszt-hatatlan feladata. Ez a megfontolás hozta létre a veszprémi egyházmegyei műgyűjteményt; a munkát Pfeiffer János örökanonok indította el már 1924-ben. A leletmentés, összegyűjtés területe pedig megegyezik az egyházmegye területével.

A veszprémi várhegy egy darab a magyar történelemből. Műemléki együttesének központi épülete az 1763—73-ig épült püspöki palota. Ez ad ideiglenes helyet az említett gyűjteménynek. Helyiségeiben vitrinek őrzik az ötvösműveket, a porcelán, üveg és fajansz tárgyakat, amelyek között vezetők magyar, valamint európai manufaktúrák és gyárak első darabjai, valamint metszetek szép számmal találhatóak. A falakon festmények, olasz, osztrák, flamand mesterektől olyan ritkaságokkal várják a látogatót, mint például a flamand mestertől festett kuruc-labanc kép és egy csodálatos Zurbarán festmény. A textiliák között királyi adományokból, koronázó palástokból egyházi célra alakított ruhadarabok, pluviálék, dalmatikák, casulák láthatók.

Leggazdagabb a gyűjtemény szobortára, több mint 250 darab. Fa, kő, fém és porcelán szobrok láthatók itt, egyelőre még nem mind a végleges helyen. Legszebb darabjai: a gótikus Krisztus faszobor, amelynél az alkotó még a testét, az arc mértékét használta a proporciók megállapításánál, meghatóan szép egy franciás ízű gótikus Madonna a gyermekkel, hátán a még ismeretlen mester pecsétje látható. Fenséges a Napóleon ajándékozta, kalandos sorsú, de teljes épségben megmaradt Madonna a szétrombolt Tuillériákból. Európai ritkaság a gyűjtemény számunkra legértékesebb együttese, több paraszt barokk faszobor. Ahítat, megható igyekezet, naivitás elensúlyozza alkotóinak gyermeki ügyefogyottságát, ahogy többek közt Szent Ferenc, Szent István és Szent László királyt korhűtlen vértetben, diszproporcionálisan állítják elének. Zárt kompozícióra törekvés jellemzi Szent Annát a kis Máriával, amint éppen olvasni tanítja leánykáját.

Az egyházmegye kincse — bár nem itt látható — a II. József rendelete alapján Győrben Somlóvásárhelyre száműzött, hajót ábrázoló szöszék. Alkotója eddig nem ismert, de rangos művésznek kellett lennie, ahogy megfaragta a viharos hullámokon táncoló bárkát, amely ikonográfiailag az egyház jelképe. Mozgalmas, nyílt barokk kompozíció, méltó helye

lenne a gyűjtemény élén, az ugyancsak ott látható tizenegy ajtós és ugyanannyi művészi relieffel díszített pálos öltözőszekrényvel. Alkotója Szent Pál életének eseményeit ábrázolja, ismert művész és egyéni stílusa alapján alkalmas lenne néhány, közgyűjteményben látható, ismeretlennek tartott faragvány azonosításához. (Történetét ismerteti Molnár Ernő *A nagyjenői túskevár pálos kolostor című művében.*)

Mindezek a gazdag gyűjtemény legjelentősebbnek vélt darabjai. Bizonyára sokakat érdekel, honnan e töméntelen érték. Javarészt lomtárakból, templomok, egyházi épületek karbantartása, modernizálása nyomán, megóvás végett kerültek ki ezen ékes alkotások, természetes elhasználódás, rongálódás után eredeti helyükről. Lévéen szentelmények, megsemmisítésüktől szerencsére eltekintettek, csak padlásra, pincébe juttatta őket a szakértelem hiánya, majd belepte a darabokat az idő és a feledés pora. Anyagukat kikezdte a szű és a moly, átjárta a nedvesség és kezelés hiányában megkezdődött a további pusztulásuk. Így talált rá a megmentésükre még alkalmas tizenkettedik órában Klempa Sándor egykori premontrei tanár, majd püspök, az egyházmegye apostoli kormányzója. A leletmentés azóta is folyik párhuzamo-

san az egyes darabok konzerválásával, restaurálásával. A gyűjtemény ugyan 1963-ban létesült a püspöki palota épületében, de már 1935-ben az Egyházmegye határozatok és egytények (Veszprém, 1935. 76.2.) intézkedtek arról, hogy a ki-selejtezett műtárgyakat az elkallódástól meg kell óvni. Ezzel a megye példamutatóan előljárt.

A gyűjtemény elhelyezése korántsem végleges, hiszen neves művészettörténésünk, Brestyánszky Ilona által rendkívül precízen készített fényképes, leírással katalógus több mint kétezer tételt tartalmaz. Ma ennek még csak egy részét lehetett technikai okokból bemutatni. A gyűjtemény nagy része védettséget is élvez. Az esztergomi Keresztény Múzeum példaadó mintájára ennek a nagy értékű muzeális anyagnak az elhelyezése, stílusoknak egybetartozó darabjait egymás mellett bemutató kiállítása, mint a jövő feladata, sürgős lenne. Egyaránt érdeke az államnak és az egyháznak, hogy ez a meglevő nemzeti érték méltó környezetben kerüljön bemutatásra, így válna közkincsé a ma még kevesek által ismert gyűjtemény. Veszprém megye idegenforgalma pedig egy rangos létesítményt tudna a külföldről érkező, művészetkedvelő turisták elé tárni.

S. GY.

Tájékoztató

Betegellátó könyv (Szent István Társulat). Az Országos Liturgikus Tanács összeállításában megjelent könyvecskét a mindennapos gyakorlat igénye hívta életre. A nagy alakú szertartáskönyv mellett ugyanis szükség volt áttekinthetőbb, könnyebben forgatható kiadásra is. Ennek megjelenése után természetesen a régi, bővebb változat változatlanul érvényben maradt. Rendkívül szép kiállítású könyv.

Hajdók János: Zsoltárkönyv (A szerző kiadása). Az utóbbi években örvendetesen megnövekedett a zsoltárok iránt való érdeklődés, ennek bizonyossága Hajdók János fordítása is. Kísérlete érdekes és hasznos: hű marad a zsoltárok mondanivalójához, de az archaikus nyelvet — noha szívesen él régi fordulatokkal, kedvvel elevenít fel elfeledett szavakat, kifejezéseket — modernnel helyettesíti. Ez a fordító megoldás természetesen erősen vitatható, Hajdók János műve azonban épp újító kísérletei révén válhat egyszerű kedvcsinálónak a zsoltárok olvasásához.

Bárdosi Németh János: Nyugtalan madarak (Magvető, 1978). A Pécsen élő költő új kötete talán hosszú pályájának csúcspontját jelenti. Ebben is hív marad régi ideáljához: a klasszikusan tiszta, leszűrt formavilághoz, mondanivalójának áttekinthető megfogalmazásához, de talán még egyetlen kötetében sem sikerült ilyen evidenciával kifejeznie, költészeté lényegiténie a legnemesebb emberi eszményeket. A helytállás és tisztesség kötete ez, és a sorok mögött minduntalan megérezni a hívő lélek alázatát, s az örök életben való bizonyosság sugárzását. A vers barátainak ajánljuk.

Sáfrán Györgyi: Kosztolányi Dezső hagyatéka (A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárának Katalógusai sorozat, 1978). Érdekes, a kutatók számára nélkülözhetetlen sorozat egyik legizgalmasabb darabját tartja kezében az olvasó. Sáfrán Györgyi ugyanis csatolta a Kosztolányi-hagyatéka leírásához Kosztolányi Dezsőné és Hittel Dénes gyűjteményének az íróra vonatkozó bibliográfiáját is. Szeretnénk hangsúlyozni, hogy a nálunk még sajnálatosan háttérbe szoruló forrásgyű-

tésnek mily nagy jelentősége van a nemzeti múlt megismerése szempontjából. E forrásgyűjtő munka egyik fontos eleme a bibliográfia, melynek szép példáját nyújtja az Akadémia sorozatában Sáfrán Györgyi műve.

Karinthy Ferenc: Dialógus (Magvető, 1978). Karinthy Ferenc, akár válaszol, akár kérdez, mindig izgalmas, szellemes és szórakoztató. Közben pedig nagyon fontos dolgokat mond el mai életünkről és erkölcsünkről. A kötet a kiadó „Tények és tanúk” sorozatában jelent meg.

SZERKESZTŐSÉGÜNKHÖZ BEKÜLDÖTT, KÜLFÖLDÖN MEGJELENT MAGYAR NYELVŰ KIADVÁNYOK:

Az **Üzenet** összevont, június-augusztusi száma. A szabadkai folyóirat, mely felmérhetően sokat tett és tesz Kosztolányi és Csáth Géza kultuszának ápolásáért, ezúttal a jugoszláviai magyar irodalom jelentős írói évforgató köré csoportosította anyagát. Nyolcvanéves Lőrinc Péter, hatvan lesz Zákány Antal, ötven Ács Károly, Dér Zoltán, Fehér Ferenc, Kopeczky László és Sáfrány Imre. Őket köszöntik a kis bevezető tanulmányok, majd a jubilánsok írásaiból olvashatunk egy-egy jellemző részletet. Műveik kivétel nélkül arról győzik meg az olvasót, hogy valamilyen nyelvünknek van még hozzátennivalójuk az egyetemes magyar irodalomhoz.

Sári Gál Imre: Clevelandi Magyar Múzeum. (Amerikai Magyar Írók kiadása Toronto, 1978). Páratlanul érdekes könyv. Már a műfaját is nehéz pontosan meghatározni: Sári Gál Imre ugyanis verses-fényképes riportkönyvet ír a clevelandi magyarságról. R riportjai, „portréi” a régi Új Idők stílusát idézik, ám ugyanakkor szorongatóak és kietlenek, hiszen szinte kivétel nélkül arról szólnak, hogyan morzsolódik fel az itteni magyarság, melynek első generációi még szívósan őrizték nemzeti jellemzőiket, az utóbb érkezettek azonban már sokkal inkább a minél problémátlanabb megélhetés lehetőségeit kutatják. Clevelandban nem is oly rég magyar utcák voltak. Ezeket azonban lebontják, s lakosaik szerteszóródnak, lassan felmorzsolja őket az amerikai nagyváros. Sokszor megható és fájdalmas, ahogy őrzik anyanyelvüket, és megkísérlik konzerválni létük hajdani kereteit, sokszor pedig mulatságos az az anakronizmus, ahogy ezt teszik. A jelek szerint itt, Clevelandban is kihál az első generáció, s akik utánuk következnek, nemzedékről nemzedékre amerikanizálódnak. A szerző nem kérdez és nem javasol orvosságot ez ellen. Am minden olvasójában felvetődik a kérdés: vajon meddig szól még az „ötágú” hangszer mindegyik sipja?

Sári Gál Imre könyve, jóllehet jócskán akad benne sajtóhiba és nyelvi botlás, az emigrációs magyarság keserű, fájdalmasan belenyugvó jajdulása, mely sokáig visszhangzik olvasója szívében.

*

A **GONDOLAT KIADÓNÁL** jelent meg **Tárnóc Márton Erdély művelődése Bethlen Gábor és a két Rákóczi György korában** című könyve, mely Erdély művelődéstörténetének mintegy ötven évét fogja át s megkísérel röviden elemezni, a kor képét rögzítő gazdag irodalmi és történeti értéktől munkák felhasználásával, korabeli írásos dokumentumok alapján. — A Magyar História sorozat újabb kötete Gergely András—Szász Zoltán **Kiegyezés után** című monográfiája. Tudományos felkészültséggel értékeli a kiegyezés hazai és nemzetközi hatását, valamint a magyar polgári fejlődés kibontakozását, az egyes társadalmi osztályok állapotát és törekvéseit és a Millennium időszakát. Bepillantást nyújt — megvonva a „boldog békeidők” mérlegét — a XX. század elejének ígéretes társadalmi mozgásába.

A neves magyar esztéta, **Nemeskürty István**, a XVI—XVII. század magyar irodalmának avatott ismerője, **Balassi Bálintról** írt monográfiát, mely a Nagy Magyar Írók sorozatban jelent meg. A szerző Balassi regényes élete mögé felvázolja a kort, a reneszánsz Magyarországot, nyomon követi a költő művészi fejlődésének és tudatosan művelt lírájának állomásait, s kimutatja azokat a főként olasz hatásokat, amelyek Balassi költészetében tükröződnek. — **Henri Maspero** francia sinológusnak immár klaszszikus könyve, az először 1927-ben napvilágot látott **Az ókori Kína**. Ha bizonyos szempontból túl is haladta az idő, az ősi kínai világról adott általános képe ma is alapvető, azzá teszi szinte egyedülálló jártassága a régi kínai társadalom szövevényében, mitológiájában, az ókori irodalom és filozófia tanításában. Különösen érdekes Konfuciusz, Mao-ce, a metafizikusok iskolájának, valamint a taoista iskolának (Jang-ce és a legisták) bemutatása. — **Pierre Barbéris** irodalomtörténész munkája, a **Balzac — egy realista mitológia** Lukács György nézeteinek befolyása alatt íródott. Balzacot, életét és munkásságát úgy vizsgálja, mint történetileg és társadalmilag meghatározott sorsot és teljesítményt (Nagy Géza), s talán ezért tűnnek megállapításai néha érőltetett értéktételeknek. Könyve azonban így is gazdagító s Balzac-olvasmányainkban vezető kalauz.

RÉSUMÉ

Prof. Tamás Nyíri de l'Académie de Théologie catholique de Budapest: *Espérance ou mort* — Sous le titre *L'Expérience de la mort*, Éva Ruzshty présente l'ouvrage du Dr Raymond Moody: *Life after Life* (traduit en français sous le titre *La Vie après la vie*. Paris, Laffont, 1977). — Article commémoratif consacré à Gyula Czapik (1887—1956), archevêque d'Eger, par Béla Saád. IIe partie (pour la Ière partie cf. le numéro d'Octobre 1978). — Mihály Medvigy Sch. P. présente la Collection d'Art Religieux Moderne au Vatican. La communication que l'auteur fait au sujet de la toile signée par Félix E. Vallotton dont il indique le modèle — un des chefs d'oeuvre les plus connus de la peinture hongroise du XIXe siècle — mérite l'attention des historiens de l'art. — Géza Nagymihályi: *L'Art de l'icône et l'humain*. Dans son étude, l'auteur envisage la peinture d'icônes du double point de vue religieux et esthétique. Les icônes ont été créées pour être mises au service de la religion dans les trois domaines suivants: celui des vérités de foi parmi lesquelles la plus importante est celle de l'Incarnation et que les icônes mettent à la portée des fidèles en représentant l'Invisible par le visible; le domaine de la célébration liturgique dont les icônes constituent les éléments de sanctification et finalement le domaine de la vie spirituelle que cette peinture, par ses trésors de spiritualité, ne cesse d'alimenter et d'élever, étape par étape, au plus haut degré d'évolution. Puis l'auteur relève les particularités esthétiques propres à la peinture d'icônes. Pour conclure, il souligne que la haute spiritualité alliée à la profonde humanité de cette peinture fait d'elle un art qui, loin de sombrer dans les remous des tendances artistiques modernes, garde son prestige même de nos jours. Riche d'un passé millénaire, cette forme d'art fait découvrir un univers lequel, incomparable dans sa beauté et sa pureté exceptionnelles, impressionne profondément même la sensibilité de l'homme d'aujourd'hui. — Dans son étude „*Au lieu de la mort, il y avait la lumière*”, János Reisinger analyse la célèbre nouvelle de Léon Tolstoï: *La Mort d'Ivan Ilitch* (1886). Cette nouvelle, tout comme les autres qui l'ont suivie (*La Sonate à Kreutzer* 1887—1889, *Le Diable* 1889 et *Le père Serge* 1891—1900), remonte à cette époque où le romancier connaissait déjà par expérience la vie urbaine aussi bien que la vie campagnarde dans toutes leurs contradictions. Tolstoï fut indigné de voir vivre la majorité des hommes d'une vie animale, régler leur conduite d'après l'opinion publique, puis de voir la société imposer son échelle de valeurs, ses convenances hypocrites aux individus avec le poids de contraintes ne leur laissant aucune liberté de choix. Sous le masque mensonger de la justice, des lois, des institutions et des moeurs —qu'elles soient codifiées sous forme écrite ou non — tout concourt à ce que le règne du Mal soit établi et sa domination d'oppression assurée. C'est de cet asservissement que Tolstoï tient à affranchir l'individu inséré dans la vie sociale. *La Mort d'Ivan Ilitch*, comme sujet de nouvelle, a servi d'excellent à-propos au romancier pour montrer l'itinéraire que l'homme a à parcourir pour s'élever au-dessus de la vie animale et vivre de la vraie vie qui est celle de la conscience réfléchie.

Léon Tolstoï: *Pour chaque jour*. Recueil de maximes et pensées (1909—1910). Choix établi par Katalin Balás — Suite de la série de reportages publiée par Géza Siki sous le titre *Vies de prêtre*. — Dans notre numéro, les belles-lettres sont représentées par le récit de János Koppány ainsi que par les poèmes d'Anna Pardi, Irma Szabó et Mihály Habán.

INHALT

Tamás Nyíri: Hoffnung oder Tod. — Éva Ruzsthy: Das Erlebnis des Todes; eine analytische Besprechung des Buches von Raymond A. Moody: *Life after Life*. — Béla Saád: II. Teil der Gedenkreportage über Gyula Czapiak, ehemaliger Erzbischof von Eger. — Mihály Medvigy berichtet über die moderne Kunstsammlung des Vatikanischen Museums. — Géza Nagymihályi: Ikone und Humanum. In seinem sich mit der Ikonkunst beschäftigen den Artikel schreibt der Autor unter anderen: Es gibt viele, die die spirituellen und asketischen Züge der Ikone für sehr wichtig halten. Die Tradition hat auch diesbezüglich ihre Konzeption. Eine Darstellung der Entwicklung des spirituellen Lebens ist die Ikone über die Einführung der Gottesmutter in die Kirche. Das Bild stellt gleichzeitig einen Vorgang dar: das Kind Maria schreitet mit ihren Begleitern auf den Stiegen des Tempels empor. Sie ist zu gleicher Zeit auf den untersten Stufen, in der Mitte der Stiege und ganz oben vor dem Vorhang des Tempels zu sehen. Diese Art der Darstellung ist nicht eine Folge der Primitivität, sondern ein bewusster Hinweis auf die allgemein bekannten drei Stufen des spirituellen Lebens (Purificatio, Illuminatio, Unio). Die Stiege mit 15 Stufen entspricht der liturgischen Teilung des Psalters. Eine noch grössere Bedeutung kommt der Ikone über die Verklärung Christi zu. Die an Symbolen reiche und raffinierte Ikonmalerei die ursprünglich für liturgische Zwecke geschaffen wurde erschiesst mittels der mit Symbolen des theologischen und asketischen Denkens ausgestatteten Formen sowie mittels der kräftigen Farben eine vom üblichen abweichende, doch einheitliche und wunderbare Welt für den Betrachter. — János Reisinger: Licht anstatt des Todes. Der Autor analysiert die Erzählung „Der Tod des Ivan Iljitsch“ von Lev Tolstoi. Er schreibt unter anderen: Die kurze Erzählung schien eine geeignete Form für Tolstoi um das von der Aufklärung geschaffene Bild über den Menschen das eine wichtige Bedeutung für sein künstlerisches Schaffen hatte, zu vertiefen und dadurch fraglich zu machen, wobei er gleichzeitig auch einen Ausweg aus der Situation suchte, in der nach seiner Vorstellung der Mensch geraten war. Das wichtigste Mittel dieser Vertiefung war der Archetypisierung. Das Verschwinden gewisser schädlichen Eigenschaften der Aufklärung identifizierte er mit dem Erwachen zum Selbstbewusstsein. So zum Beispiel, das Aussterben des Bewusstseins der Sündhaftigkeit. Die Erzählungen von Tolstoi aus dieser Zeit fragen dagegen nach der Natur der ewig vorhandenen Sündhaftigkeit im Menschen, da ohne der Erkenntnis derselben ein wahrhaftiges Leben kaum möglich ist. Hätte Tolstoi die Sünde als etwas selbständig Wesentliches aufgefasst von dem alle Menschen notwendigerweise dirigiert werden, dann hätte er den Wert seiner Erkenntnis unterschätzt. Seine in dieser Zeit geschriebenen Erzählungen — Der Teufel, Die Kreuzersonate, Vater Sergij — beleuchten dagegen eben das, was alles von innen und aussen die Sünde verdecken kann und wieviel unsichtbare und sündliche Zwänge unter dem falschen Mantel der Wahrheit den Menschen beherrschen können. Geschriebene oder ungeschriebene Gewohnheiten, Recht und verschiedene Organisationen. Als er im Jahre 1881 von Jasnaja Poljana nach Moskau umzieht, bemerkt er wie die bindende Verhaltensregel zwei verschiedener Kulturen die des bäuerlichen und des städtischen die Wahlmöglichkeiten des einzelnen Menschen unmöglich machen kann.

Katalin Balás: Eine Textauswahl aus dem Buch von Lev Tolstoi, in dem er Meditationen für jeden Tag des Jahres schrieb. — Géza Siki setzt seine Reportagenserie, betitelt Priesterschicksale fort. — Im Literaturteil eine Erzählung von János Koppány und Gedichte von Anna Pardi, Irma Szabó und Mihály Habán.

CONTENTS

The study by Tamás Nyíri: Hope or Death is followed by the article of Éva Ruszthy: The Experience of Death — a review and analysis of the book by Raymond A. Moody: Life after Life. — Béla Saád: Commemoration of Gyula Czapik, Part 2. — In his study Mihály Medvigy treats of the modern material of the Vatican Museum. — In his article entitled: Human Element in the Ikons Géza Nagymihályi writes among others: „For many people the important thing about ikons is their spiritual, ascetic characters. There are well-developed traditions in this context, too. The development of spiritual life is represented by the introduction of God's Mother in the Synagogue. The picture shows several events parallelly: young Maria mounting the steps of the Synagogue with her escort; she also appears at the foot of the steps, and on top, in front of the curtain. This representation is not the sign of primitivism but a conscious allusion to the well-known three stages of spiritual life (purification, illumination, union). The fifteen steps stand for the fifteen kathyzmas (the liturgical division of the psalm-book). Even more significant is the ikon representing the transfiguration of the Lord, which became the symbol of the isihastamovement. The ikons, refined and rich of symbols open up a unique and marvellous world by the allegories of theological and ascetic thinking manifesting themselves in the forms and colours. — János Reisinger: Light, not Death. The author analyzes the story by Lev Tolstoi: Ivan Iljitch's Death. „The genre of short story lent itself to Tolstoi to enhance the picture of man in the age of enlightenment which was decisive for the beginnings of his career. He points out the problem but at the same time, tries to find a way out of the critical situation he assumes man finds himself in. One of the most effective means of this enhancement is archetipisation. He identified the elimination of certain harmful features of enlightenment with awakening to consciousness, so for example the progressive disappearance of the awareness of culpability. The novels of Tolstoi dating from that period, however, examine the nature of culpability always present in man, since there can hardly be a real human life without it. His short stories reveal the trends in man aiming at concealing sin. Moving to Moscow from Iasnaia Poliana in 1881, he discovered that both the peasant and urban cultures have elements that suppress and annihilate once for all the capability of man to choose from alternatives.

The overwhelming majority of men lead an animal life, as to human questions, they blindly follow public opinion, — he writes, referring to the manipulative suggestion of values. In his view, the process of the liberation of man from this pressure is the most valuable part of man's progress. Being part of the world, he has to face and answer the question: is the development and improvement of man possible, and how. These ideas are expressed in the short story: Ivan Iljitch's Death.

Katalin Balás: Lew Tolstoi for everyday — selection. — Géza Siki continues his series of reports of priests lives. — The fiction part includes the short story by János Koppány and poems by Anna Pardi, Irma Szabó, and Mihály Habán.

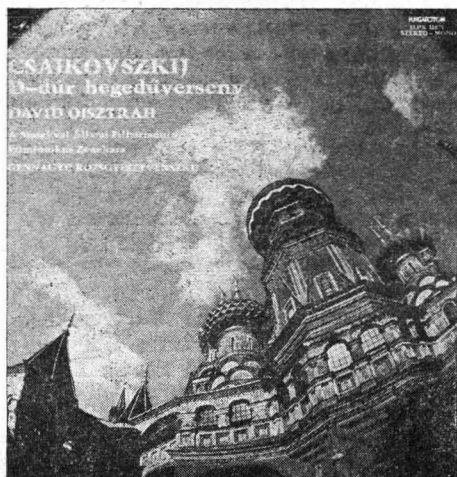
A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy a jövőben lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől. — Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Csajkovszkij: b-moll zongoraverseny Op. 23.
Szvjatoszlav Richter (zongora)
Bécsi Szimfonikus Zenekar
Vezényel: Herbert von Karajan
SLPX 12074   ára: 70,— Ft

Grieg: a-moll zongoraverseny
Schumann: a-moll zongoraverseny
Szvjatoszlav Richter (zongora)
A Monte Carló-i Nemzeti Opera Zenekara
Vezényel: Lovro von Matacic
SLPX 12078   ára: 70,— Ft

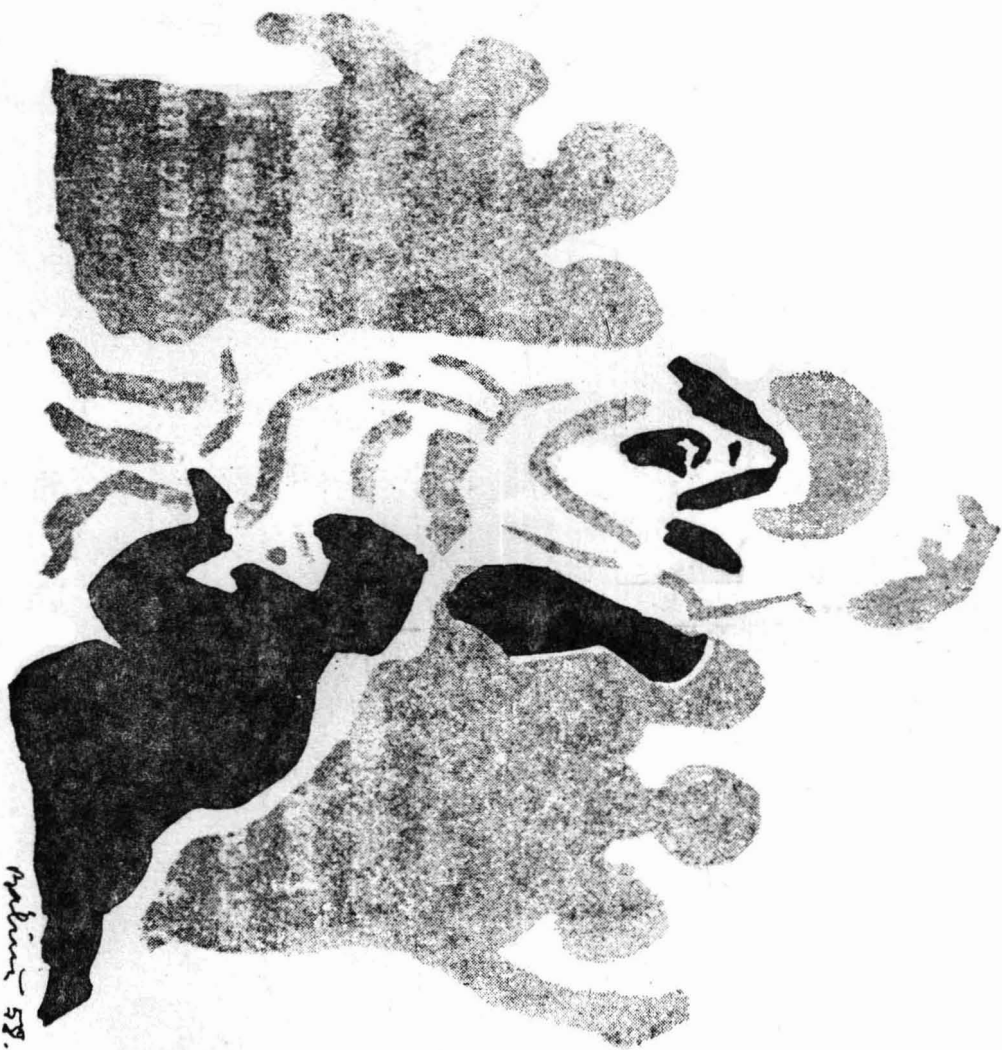
Csajkovszkij: VI. (h-moll) szimfónia „Patétikus”
A Moszkvai Állami Filharmónia Szimfonikus
Zenekara
Vezényel: David Ojsztrah
SLPX 12076   ára: 70,— Ft

Csajkovszkij: D-dúr hegedűverseny
David Ojsztrah (hegedű)
A Moszkvai Állami Filharmónia Szimfonikus
Zenekara
Vezényel: Gennagyij Rozsgyesztvenszkij
SLPX 12075   ára: 70,— Ft

A veszprémi Egyházmegyei Gyűjtemény anyagából (Cikkünk a 786. oldalon)

Bálint Endre munkája

Bálint 58.